

**TÜRKİYE'DE ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN
DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARINI
ETKİLEYEN FAKTÖRLERDE KÜRESELLEŞME
ETKİSİ**

**2020
YÜKSEK LİSANS TEZİ
İŞLETME**

Umut AKANER

Doç. Dr.Hasan Alp ÖZEL

**TÜRKİYE’DE ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN DOĞRUDAN YABANCI
YATIRIMLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERDE KÜRESELLEŞME
ETKİSİ**

Umut AKANER

Doç. Dr. Hasan Alp ÖZEL

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

İşletme Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Ağustos 2020

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI	4
DOĞRULUK BEYANI	5
ÖNSÖZ	6
ÖZ	7
ABSTRACT	8
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ	9
ARCHIVE RECORD INFORMATION	10
KISALTMALAR	11
ARAŞTIRMANIN KONUSU	13
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	13
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	13
BİRİNCİ BÖLÜM	14
KÜRESELLEŞME	14
1.1. Küreselleşme Kavramı	14
1.2. Küreselleşmenin Tarihsel Gelişimi	19
1.3. Küreselleşmeye İlişkin Yaklaşımlar	21
1.3.1. Küreselleşme Yanlıları	21
1.3.2. Küreselleşme Karşıtları	23
1.3.3. Dönüşümcüler	25
1.4. Küreselleşmenin Temel Dinamikleri	26
1.4.1. Politik Gelişmeler	26
1.4.2. Ekonomik Gelişmeler	27
1.4.3. Teknolojik Gelişmeler	29
1.4.4. Çok Uluslu Şirketler	30
İKİNCİ BÖLÜM	33
KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI BELİRLEYEN UNSURLAR	33
2.1. Doğrudan Yabancı Yatırım	33
2.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Tarihsel Süreci	35

2.3.	Küreselleşme Süreci ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar.....	37
2.4.	Doğrudan Yabancı Yatırımlarla İlişkili Uluslararası Kuruluşlar.....	39
2.4.1.	Dünya Yatırım Geliştirme Ajansları Birliği (WAIPA).....	39
2.4.2.	Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (MIGA)	40
2.4.3.	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD)....	40
2.4.4.	Dünya Ticaret Örgütü (WTO).....	41
2.4.5.	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD).....	42
2.4.6.	Uluslararası Finansman Kurumu (IFC)	42
2.5.	Doğrudan Yabancı Yatırımları Açıklamaya Yönelik Teorik Yaklaşımlar.....	43
2.5.1.	Oligopolistik Tepki Teorisi	43
2.5.2.	İçselleştirme Teorisi	43
2.5.3.	Hymer-Kindleberger Teorisi	44
2.5.4.	OLI Paradigması.....	45
2.5.5.	Ürün Dönemleri Teorisi	46
2.6.	Doğrudan Yabancı Yatırımları Belirleyen Unsurlar	46
2.6.1.	Doğrudan Yabancı Yatırımları Belirleyen Ekonomik Faktörler	47
2.6.1.1.	Döviz Kurları	47
2.6.1.2.	Vergiler	49
2.6.1.3.	Ücretler	50
2.6.1.4.	Pazarın Büyüklüğü.....	51
2.6.1.5.	Ticaret Açıkları	51
2.6.2.	Doğrudan Yabancı Yatırımları Belirleyen Politik Faktörler	52
2.6.2.1.	Politik Riskler.....	52
2.6.2.2.	Özelleştirme Politikaları	52
2.6.2.3.	Piyananın Yapısına Ve İşleyişine İlişkin Politikalar	53
2.6.2.4.	Ticari Açıklık Ve Dünya Ticaret Sistemine Üyelik.....	54
2.6.3.	Doğrudan Yabancı Yatırımları Belirleyen Yatırım Ortamı Faktörleri.....	54
2.6.3.1.	Hukuki Alt Yapı.....	54
2.6.3.2.	Yatırım Teşvikleri	55
2.6.3.3.	Sosyal ve Kültürel Yapı	55
	ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	57

TÜRKİYE’DEKİ ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN TARİHSEL SÜRECİ VE YATIRIM KARARINI ETKİLEYEN FAKTÖLER	57
3.1. Türkiye’de Çok Uluslu Şirketlerin Tarihsel Gelişimi	57
3.1.1. 1923-1980 Arası Dönem	57
3.1.2. 1980-Günümüz	61
3.2. Türkiye’de Çok Uluslu Şirketleri Çekmek İçin Yapılan Uygulamalar ...	67
3.3. Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Faktörlere Yönelik Ekonometrik Analiz.....	71
3.3.1. Literatür Taraması	72
3.3.2. Çalışmanın Amacı ve Önemi	75
3.3.3. Verilerin Tanıtımı	76
3.4. Ekonometrik Yöntem.....	81
3.4.1. Kantil Regresyon.....	81
3.4.2. Kantil Regresyon Bootstrap Tahminleri	84
3.4.3. Kantil Regresyon Özellikleri.....	84
3.5. Analiz Sonuçları ve Değerlendirme	85
3.5.1. Değişkenlere yönelik normallik test sınamaları	86
3.5.2. Simetri İçin Wald Test Sonuçları	89
3.5.3. Kantil Regresyon Sonuçları	90
SONUÇ	94
KAYNAKÇA	98
TABLolar LİSTESİ	105
ŞEKİLLER LİSTESİ	106
ÖZGEÇMİŞ.....	107

TEZ ONAY SAYFASI

Umut AKANER tarafından hazırlanan “TÜRKİYE’DE ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERDE KÜRESELLEŞME ETKİSİ” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Hasan Alp ÖZEL

Tez Danışmanı, Aktüerya ve Risk Yönetimi; Ana Bilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile İşletme Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 10/08/2020

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Doç. Dr. Hasan Alp ÖZEL (KBÜ)

Üye : Doç. Dr. Ozan BÜYÜKYILMAZ (KBÜ)

Üye : Doç. Dr. Erdal AYDIN (ÇOMÜ)

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Umut Akaner

İmza:

ÖNSÖZ

Küreselleşme sürecinin hız kazanmasıyla birlikte çok uluslu şirketlerin ve yapmış oldukları doğrudan yabancı yatırımların tüm dünya ekonomisi üzerinde önemli etkisi olmuştur. Çalışmamada küreselleşmenin çok uluslu şirketlere ve yaptıkları yatırımlara hangi faktörlerin etki ettiğini ve bunun Türkiye açısından 2005 yılından 2019 yılına kadar olan üçer aylık veriler kullanılarak doğrudan yabancı yatırımlara dolar kuru, kazanç endeksi, büyüme, vergi oranı ve ticari açıklık değişkenlerinin etkileri ele alınmıştır.

Hazırlamış olduğum çalışmanın başından beri beni birikimleriyle destekleyen danışman hocam Sayın Doç. Dr. Hasan Alp Özel'e teşekkürlerimi sunarım.

ÖZ

Küreselleşme sürecinin 1980'li yıllar itibariyle hız kazanmasıyla birlikte ülkeler ekonomik olarak daha liberal ekonomik politikalar izlemiş ve ülkelerindeki istihdam ve refahlarını arttırmak için çok uluslu şirketleri çekmek istemişlerdir.

Bu çalışma çok uluslu şirketlerin yapmış oldukları doğrudan yabancı yatırımların hangi faktörler tarafından etkilendiği ve bu faktörlerin ışığında doğrudan yabancı yatırımların Türkiye bazında incelenmiştir. Çalışma üç bölüme ayrılmıştır.

Çalışmada 2005'ten 2019'un sonuna kadar olan çeyreklik veriler kullanılmıştır. Çeyreklik veriler analiz edilmesinden dolayı kantil regresyon analizi kullanılmıştır. Çalışmada doğrudan yabancı yatırım miktarı bağımlı değişken olarak ele alınırken döviz kurları, kazanç endeksi, büyüme ve ticari açıklık bağımsız değişkenler olarak belirlenmiştir. Çalışmada amaç çok uluslu şirketlerin doğrudan yabancı yatırım kararlarını etkileyen döviz kuru, kazanç endeksi, büyüme ve ticari açıklık gibi faktörlerin hangilerinin bu yatırımlara pozitif hangilerinin negatif etkilediklerinin tespit edilerek bu faktörlerin etki derecesindeki önem sırası tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışma sonucunda vergiler ve döviz kurları doğrudan yabancı yatırımları negatif yönde etkilerken büyüme, ticari açıklık ve kazanç endeksi doğrudan yabancı yatırımları pozitif etkileyen faktörler olmuştur. Doğrudan yabancı yatırımlara en çok etki eden faktörde büyüme olarak tespit edilmiştir. En az eden faktör ise doğrudan yabancı yatırım miktarına göre değişkenlik göstermektedir. Düşük miktardaki doğrudan yabancı yatırımlar için ticari açıklığın etkisi en düşük iken orta ve büyük miktardaki doğrudan yabancı yatırımlar için en az etki kazanç endeksi olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Yatırımlar; Çok Uluslu Şirketler; Küreselleşme

ABSTRACT

The acceleration of the globalization process in the 1980s, countries followed more economically liberal economic policies and wanted to attract multinational companies to increase their employment and welfare in their countries.

In this study, a multinational foreign direct investment they have made the company, which is influenced by factors and Turkey on the basis of foreign direct investments in the light of these factors. The study consists of three parts.

Quarterly data from 2005 to the end of 2019 were used in the study. Quantile regression analysis was used because quarterly data were analyzed. In the study, while the amount of foreign direct investment is considered as the dependent variable, exchange rates, earnings index, growth and trade openness are determined as independent variables. The aim of the study is to determine which factors such as exchange rate, earnings index, growth and commercial openness affect the foreign investment decisions of multinational companies positively and which negatively affect these investments, and the order of importance of these factors in the degree of influence is tried to be determined.

As a result of the study, while taxes and exchange rates negatively affected foreign direct investments, growth, trade openness and earnings index were the factors that positively affected foreign direct investments. Growth was determined as the factor that most affected foreign direct investments. The least affecting factor varies according to the amount of foreign direct investment. Trade openness has the lowest effect for small amounts of foreign direct investment, while the least effect is the earnings index for medium and large foreign direct investments.

Keywords: Foreign Direct Investments, Multinational Companies, Globalization

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Türkiye’de Çok Uluslu Şirketlerin Doğrudan Yabancı Yatırımlarını Etkileyen Faktörlerde Küreselleşme Etkisi
Tezin Yazarı	Umut Akaner
Tezin Danışmanı	Doç.Dr Hasan Alp Özel
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	10.08.2020
Tezin Alanı	İşletme
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	107
Anahtar Kelimeler	Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Çok Uluslu Şirketler, Küreselleşme

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Affecting Foreign Direct Investment of Multinational Companies in Globalization Impact Factor in Turkey
Author of the Thesis	Umut Akaner
Advisor of the Thesis	Doc.Dr Hasan Alp Özel
Status of the Thesis	Master
Date of the Thesis	10.08.2020
Field of the Thesis	Business
Place of the Thesis	KBÜ/LEE
Total Page Number	107
Keywords	Foreign Direct Investments, Multinational Companies, Globalization

KISALTMALAR

- AB:** Avrupa Birliği
- ABD:** Amerika Birleşik Devletleri
- BUY:** Büyüme
- BYKP:** Beş Yıllık Kalkınma Planı
- DLR:** Dolar Kuru
- DPT:** Devlet Planlama Teşkilatı
- DYY:** Doğrudan Yabancı Yatırım
- EKK:** En Küçük Kareler Regresyonu
- GATT:** Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
- GEKK:** Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi
- GMM:** Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi
- GSYİH:** Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
- IFC:** Uluslararası Finansman Kurumu
- IMF:** Uluslararası Para Fonu
- KE:** Kazanç Endeksi
- KR:** Kantil Regresyonu
- MERCOSUR:** Güney Ortak Pazarı
- MIGA:** Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı
- NAFTA:** Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
- OECD:** Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
- OPEC:** Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
- UNCTAD:** Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
- VRG:** Dolaysız Vergiler

TA: Ticari Açıklık

WAIPA: Dünya Yatırım Geliştirme Ajansları Birliği

WTO: Dünya Ticaret Örgütü

WB: Dünya Bankası

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Küreselleşmenin temel dinamiklerinden olan çok uluslu şirketlerin incelenmesi, yapacakları yatırımları etkileyen faktörlerin ortaya konulması ve Türkiye özelinde çok uluslu şirketlerin yatırım kararlarının belirleyicileri analizi ve Türkiye'deki tarihçesi çalışmanın konusudur.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Ekonometrik analiz yöntemleri kullanılarak Türkiye'de doğrudan yabancı yatırım girişinde etkili olan faktörler analiz edilmiştir. Bu faktörlerin pozitif ve negatif etkileri ortaya konulmuştur.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmada, doğrudan yabancı yatırımlara etkisi olduğu düşünülen dolar kuru, kazanç endeksi, büyüme, vergi oranı ve ticari açıklık bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. Veriler 2005 yılından 2019 yılına kadar olan çeyreklik verileri kapsadığından Kantil Regresyon Analizi ile değerlendirilmiştir. Analizler Gauss kodları ve Eviews 10.0 sürümü yardımıyla elde edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME

1.1. Küreselleşme Kavramı

İngilizce karşılığı ‘globalization’ olan küreselleşme kavramı dilimize 1980’li yıllarda giren bir kavramdır. Küreselleşme kavramı dünyada ekonomik olarak mal, hizmet, sermaye gibi konulardaki tüm engellerin kaldırılması ve serbest dolaşımını esas almaktadır (Kuduğ, 2006, s.1).

Küreselleşme etkileşim ve iletişimin dünyada yayılmasıyla beraber ülkeler arasındaki sınırların anlamını yitirmesi sonucunda insani gündem ve ilgilerinin evrenselleşmesi sürecidir. Küreselleşmenin etkisi toplumların küreselleşme kavramını kavramasıyla her geçen gün daha da artmaktadır. Küreselleşme ülke ekonomilerinin birbirleri ile etkileşime geçerek birbirinden etkilenmesi ve finansal hareketler, ticaret, teknoloji transferini ulusal ekonomi ölçeğinin dışına çıkarılarak dünya çapında bütünleşmiş bir ekonomi yaratılmasını amaçlamaktadır (Ar, 2007, s.23-24).

Küreselleşmeyi nitelik ve nicelik bakımında tanımlayacak olursak nicel olarak küreselleşme kavramı yatırımlar, sermaye akımları ve ticaret arasındaki dolaşımdan meydana gelen artışı ifade etmektedir. Küreselleşmenin bu yönü bazen karşılıklı bağımlılık olarak adlandırılmaktadır. Nitelik olarak küreselleşme sosyal ekonomik ve politik süreçleri kapsamaktadır (Kaya, 2009, s.2).

Küreselleşme kavramının bir başka tanımı ise dünyadaki mekansal sınırların önemini yitirerek toplumların birleşmesi ve bütünleşerek dünyanın tek bir yer olarak algılanması gibi bir simgesel anlam yüklenmiştir. Küreselleşme teknik ve teknolojik bilginin değiş tokuş edilmesi, mal ve hizmet ticareti, yurt dışında şirket satın almak şirket kurmak veya hisse senedi, tahvil, bono gibi finansal varlıklara ulus aşırı yatırım yapmak şeklinde de ifade edilebilmektedir (Aytekin, 2013, s.125).

Küreselleşmenin ana temelini oluşturan ekonomik olarak küreselleşme kapitalizmin dinamiğinde yer alan sermaye verimliliğinin yükseltilmesine dayanmaktadır. Bu nedenle küreselleşme kapitalist sistemle beraber her türlü engeli aşarak kendini gerçekleştirme imkanı bulmaktadır. Küreselleşmenin bütün dünyayı etkisi altına alması ve gelişmesini etkileyen faktörlerde çok uluslu şirketler, finans kurumları, ulaşım sektörü, ticaretin önündeki engellerin kalkarak ticaretin

serbestleşmesi ve dünyadaki gelir düzeyinin artması faktörleri etkili olmuştur. Küreselleşme ile beraber ülkeler arasında yatırım bağları, ticaret bağları kuvvetlenmektedir (Doğan ve Yılmaz, 2013, s.13).

Bir başka tanıma göre küreselleşme hizmet, mal ve sermaye transferi sonucunda ülkelerarası karşılıklı ekonomik bütünleşme ulusal ekonomilerin dünya piyasasıyla entegre olma sürecinde dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan toplum ve devletler arasındaki etkileşimin ve iletişimin artması ve karşılıklı olarak birbirinden etkilenmesi ve bağımlı hale gelmesi olarak tanımlanabilir (Kıvılcım, 2013, s.221).

Küreselleşme ülkelerin ekonomilerinin dünya ekonomisi ile bütünleşmesi bir başka deyişle dünyanın tek bir pazar haline gelmesi olarak tanımlanabilir. Bu nedenle küreselleşme çok uluslu şirketlerin güçlenmesini, iletişim ve teknolojiadaki hızlı değişim ile Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ülkelerindeki serbestleşme girişimlerini hızlandırmıştır. Finansal piyasaların entegrasyonu, alışveriş merkezlerinin ve benzer tüketim ürünlerinin tek tipliliği küreselleşmenin ekonomik boyutu olarak görülebilir (Aydemir ve Kaya, 2007, s.265).

Küreselleşme piyasa düzeninin ve serbest rekabet koşullarının uluslar üstü kuruluşlar tarafından denetlendiği kuralların uluslar üstü bakış açısıyla çalıştığı bir sistemdir ve kendisini oluşturan toplumsal, kültürel ve ekonomik süreçlerden bağımsız değildir. Küreselleşme kavramı bir bütün olarak dünya bilincinin pekiştirilmesi ve dünyanın küçültülerek global bir köy haline gelmesini ifade etmektedir (Kürkçü, 2013, s.2).

Küreselleşme toplumların ideolojisinin, politik yönetimlerinin ve kültürlerinin üzerinde global sermayenin kültürünün ve ideolojisinin egemenliğini kurmasıdır. Küreselleşme emek, sermaye, hizmetler ve teknoloji alanında küresel çapta bütünleşmenin sağlanması ve fikri mülkiyet haklarının uygulamaya konulmasıyla birlikte yabancı sermaye yatırımlarının artması ve üretim faktörlerinin daha mobil hale gelmesi ile dünyanın daha fazla entegre olması olarak da tanımlanmaktadır (Gezgin, 2005, s.10).

Küreselleşme pek çok araştırmacı tarafından ekonomik bir kavram olarak ele alınmasına rağmen küreselleşmenin politik, sosyal ve kültürel yönlerinin de var olduğu ve önem taşıdığı görülmüştür (Kıvılcım, 2013, s.221).

Küreselleşme ile birlikte ülkeler arasındaki gelişmeler birbirinden ayrılmaz hale gelmiş ve dünyada yaşanan kültürel ve politik tüm gelişmeler tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Bu yönüyle küreselleşme ülkeler arasındaki mesafeyi önemsiz hale getirmiş herhangi bir ülke meydana gelen politik olay veya kültürel değişim diğer ülkeleri de politik ve kültürel olarak etkilemekte ve şekillendirebilmektedir (Kartal, 2007, s.254).

Bu yönüyle küreselleşme toplumların sahip oldukları manevi ve maddi değerlerin ülke sınırlarını aşarak dünyaya yayılması ve farklılıklarında uyum ve bütünlük içinde ortadan kalkmasıdır. Sözünü ettiğimiz bu değerler sosyal, kültürel, çevre bilinci, demokrasi bilinci ve fikirlerin evrensel haline gelmesi bu çerçevede değerlendirilebilir. Bu değerler açısından küreselleşme kültür, dünyada siyaset, çevre, sağlık, eğitim gibi alanları da kapsamaktadır (Aydemir ve Kaya, 2007, s.64).

Toplumsal yaşamın bütün alanları ile etkileşim içinde bulunmasına rağmen küreselleşmenin esas alanı ekonomi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda küreselleşme ülke ekonomilerinin sınırlarının ortadan kalkarak dünya ile bir bütün haline gelmesini sağlamaktadır. Küreselleşmenin gelişimini de hızlandırılması için sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve çok sayıda ülkenin sermayenin önündeki engelleri kaldırmasına bağlıdır. Bu nedenle birçok ülke 1980'li yıllardan itibaren uluslararası ekonomi ile bütünleşmek için yapısal reformlar yapmış ve sermaye hareketlerinin önündeki engelleri kaldırmaya çalışmıştır. Bu yapısal reformlar çok uluslu şirketlerin yaygınlaşmasına ve piyasaların serbestleşmesine olanak sağlamıştır (Aydemir ve Kaya, 2007, s.267).

Dünya ekonomilerindeki liberalizasyon sürecinin hız kazanması ile birlikte ekonomik küreselleşme kavramı doğmuştur. Ulusal ekonomilerin piyasalaşma sürecini tamamlaması uluslararası piyasalarda bir gelişme dönemine girilmesine neden olmuştur. Mamul, mal ve ham madde piyasalarının uluslararası kurum ve kuruluşlarının ortaya çıkmasıyla birlikte liberalleşme süreci hız kazanmış ve uluslararası mal piyasalarını küresel boyuta taşımıştır (Aydemir ve Kaya, 2007, s.267).

Küreselleşme ile küresel ekonomik politikalar ülkeleri etkisi almış küresel piyasalar ve çok uluslu şirketlerin aldığı yatırım kararları ülke ekonomileri için belirleyici olmuştur. Bu nedenle ülke ekonomileri küreselleşmenin etkisiyle sermaye ve çok uluslu şirketlerin kontrolü altına alınmıştır. Bu nedenle sermaye fazlasına sahip

gelişmiş ülkelerle sermaye ve yabancı yatırım ihtiyacı olan gelişmekte olan ülkeler açısından küreselleşmeye karşı bakış açısı farklı olabilmektedir (Ar, 2007, s.25)

Bilgi, ulaşım ve telekomünikasyon teknolojisindeki hızlı gelişmeler ve dünya ekonomilerinin liberalleşmesi ile birlikte ülkelerin sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmek için piyasa ekonomisinin önemini idrak etmesi, çok uluslu şirketlerin maliyet düşürmek ve tüm dünya pazarına erişmesi amacıyla daha ucuza mal ve hizmet sağlamasıyla ekonomik olarak küreselleşme tüm dünyayı etkisi altına almaktadır (Aydemir ve Kaya, 2007, s.268).

Küreselleşme ayrıca kapitalizmin tarihsel gelişim aşamalarından biri olarak da tanımlanmaktadır. Küreselleşme ile ulusal ekonomilerin dünya piyasalarıyla bütünleşmesiyle beraber tüm ekonomik karar süreçlerinin kapitalizmin sermaye dinamikleriyle beraber değerlendirilmeye başlamıştır. Kapitalizm gelişme dinamiklerine paralel olarak dünya ekonomisinin ayrılmaz bir bütün olarak algılanması gereği ile 1970'li yıllarından itibaren ile teknoloji ve telekomünikasyon sektöründe meydana gelen gelişmelerle beraber tüm dünyayı tek bir pazara dönüştürmüştür (Kuduğ, 2006, s.3).

Tüm bu tanımlamalara rağmen küreselleşmenin bazı olumsuzlukları beraberinde ortaya çıkardığı görüşleri de yer almaktadır. Finansal olarak küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan sermayenin önündeki engellerin ortadan kaldırılması ve sermayenin serbestçe dolaşımı paradan para kazanma ilkesini ortaya çıkarmış bu ilkeyle beraber spekülasyon hareketlerinin de önü açılmıştır. Gelişmiş olan ülkelerde biriken fonların fon ihtiyacı olan ve daha yüksek getiri olanağı sunan gelişmekte olan ülkelere transferi ile birlikte gelişmiş olan ülkelerin fon ihtiyacı karşılanırsa da dünya piyasalarında meydana gelecek olumsuz koşullar nedeni ile yaşanacak ani sermaye çıkışlarının gelişmekte olan ülke ekonomilerine yıkıcı etkileri de olabilmektedir. Ayrıca dünya finans piyasalarında yaşanan sermaye hareketlerinden kaynaklanan bu hareketlerin üretime doğrudan katkısının olmayışı ve gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere kar ve refah transferine neden olmaktadır (Kuduğ, 2006, s.3).

Küreselleşme beraberinde küresel politikaları da beraberinde getirmiştir. Küresel eğilimler ve küresel politikalar yerel politikaların etkisizleşmesini beraberinde getirmiştir. Küresel eğilimlerin ve politikaların yerel politikalara göre daha rasyonel olması yerel politikaların ve ekonomik kararlarının yerel veya ulusal ölçekte etkili olsa

bile küresel anlamda küresel politikanın veya küresel ekonomiyi etkileyecek gücü sahip değillerdir (Kuduğ, 2006, s.1).

Ekonomik olarak küreselleşme ülke ekonomilerinin dünya ekonomileri ile bütünleşmesi olarak ifade edilmektedir ve dünyanın tek bir pazar haline gelmesini sağlamıştır. Küreselleşmenin ekonomik boyutu ile birlikte ülkeler arasındaki sermaye, emek ve mal hareketlerinin artması ülkelerin birbirleriyle ekonomik ilişkilerinin yaygınlaşmasına ve bütünleşmesine neden olmuştur. Bu süreçle beraber sermaye hareketleri ve sermaye piyasaları ile ilgili sınır ötesi işlemler çeşitlenmiş ve teknolojik gelişmeler yaygınlaşmış ve bu gelişmeler de gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere transferi sağlamıştır (Aydemir ve Kaya, 2007, s.268).

Uluslararası kuruluşların da desteği ile gelişen ve hızlanan küreselleşme olgusu günümüzde dünyayı tek bir şekilde değil ama bütünsel olarak etkilemektedir. Küreselleşme olgusu bütün ülkeleri aynı zamanda veya aynı şekilde etkilememektedir (Aytekin, 2013, s.129).

Gelişmiş ülkelerin oy çoğunluk ve denetim hakkına sahip olduğu Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (WB) gibi kuruluşlar aracılığıyla küreselleşme ile ortaya çıkan ekonomik politikaları geliştirmekte olan ülkelere politikacılar ve sermaye gruplarına kurtuluş reçetesi olarak sunmasıyla beraber dönüşü olmayan süreç olarak küreselleşme bu ülkelere kabullendirilmiştir. Bunun sonucu olarak sermaye ve ticaret alanındaki korumacı ve denetleyici politikaların da azalması süreci hızlandırmıştır (Ar, 2007, s.25).

Küreselleşme kendine özgü işleyiş yasaları olan bağımsız iktisadi bir süreçtir. Bu süreç, küresel sermaye hareketlerini kısıtlamamayı ve ticaretin serbestleşmesi temeli üzerine kurulmuştur. Özellikle II.Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika Birleşik Devletleri (ABD) öncülüğünde kurulan IMF, OECD, Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ve Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) gibi uluslararası kuruluşlarla da küreselleşme sürecinin hızlandırılması sağlanmıştır (Aytekin, 2013, s.128).

Küreselleşmenin ülkelere göre farklılaşan etkisi yalnız ekonomik yönüyle değil siyasi ve kültürel alanlarda da etkisini göstermiştir. Küreselleşme siyasi olarak ülkeleri din, dil, ırk açısından tek tip bir anlayışla inşa edilen ulus devlet yerine daha çok uluslararası kuruluşların denetimi ve yönlendirmesiyle küresel çapta kabul gören insan hakları ve özgürlüklerin daha çok arttırıldığı bir devlet yapısına dönüşmesini

istemektedir. Kültürel açıdan etkisi ise ülkelerin kendine özgü gelenek, görenek, eğlence, giyim gibi unsurlarını internet televizyon ve sinema gibi araçlarla kendi etkisi altına almıştır (Aytekin, 2013, s.126).

1.2. Küreselleşmenin Tarihsel Gelişimi

Küreselleşmenin tam bir başlangıç tarihinin bulunmamasıyla birlikte ilk küreselleşme hareketleri sanayi devrimi ile I.Dünya Savaşı başında olduğu söylenebilir. Bu dönemde buhar gücünün deniz taşıtlarında kullanılmasıyla beraber ulaşım giderleri azalmış ve dünya ticareti daha canlı hale gelmiştir. Fransa ve İngiltere arasında imzalanan anlaşma ile birlikte karşılıklı gümrük tarifeleri düşürülmüş ve mamul sanayi, ham madde ticaretinin yoğun olduğu bir dönem yaşanmıştır. Bu dönemde dünyada sadece ticaret küresel olarak gelişmekle kalmamış üretim faktörü olan emekte küreselleşmiştir. Avrupa'dan Amerika ve Avustralya kıtalarına büyük göçler yaşanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte dünyadaki para ve ticaret sisteminin bozulmasıyla birlikte küreselleşme süreci de bu dönemde duraklama aşamasına girmiştir. Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı arasında meydana gelen ekonomik krizler özellikle 1929'da ABD'de meydana Büyük Buhran sonrası ülkeler korumacı ekonomik politikalara yönelmiş ve emeğin dolaşımı yavaşlamıştır (Ar, 2007, s.23).

İkinci Dünya Savaşının sona ermesiyle beraber küreselleşmenin ikinci dalgası 1945 ile 1980 yılları arasında ortaya çıkmıştır. Bu dönemde gelişmiş ülkeler arasında sermaye ve mal ticareti serbestleşip hız kazanırken gelişmekte olan ülkeler bunun dışında kalmıştır (Ar, 2007, s.23).

Bretton Woods konferansı sonucunda ortaya çıkan IMF ve WB gibi kuruluşlar sayesinde dünyada ödemeler sistemi güvence altına alınmış ve projeler için önemli miktarda proje kredileri ülkelere sağlanmıştır. Bu kuruluşlar sayesinde ulusların kalkınması ve refahı için düşük riskli sermaye akımını garanti edilmiştir (Kuduğ, 2006, s.4).

1950'li ve 1960'lı yıllar arasında küresel ticarete GATT sistemi içerisinde ortaya konan kurallar çerçevesinde küresel ticaret ortamı düzenlemesi sağlanmış bu da küreselleşmenin ivme kazanmasına yardımcı olmuştur. 1970'li yıllarda Bretton Woods sisteminin çökmesiyle beraber paranın altın karşılığında basılması ilkesi terk edilmiş

ve dünyadaki küresel ekonomik gelişmeler bambaşka bir şekilde değişmiştir (Kuduğ, 2006, s.5).

Doların altın karşılığı ortadan kalkmasıyla beraber 1970’li yıllardan önce uygulanan sabit kur rejimleri yerini dalgalı kur rejimlerine bırakmıştır ve bu durumda döviz piyasalarının küreselleşmesine neden olmuştur (Aytekin,2013,s.128).

Bretton Woods’ta kurulan sistemin çökmesinden sonra 1970’li yıllarda dünyayı sarsan bir gelişme petrol şokları olmuştur. Arap ülkeleriyle İsrail arasından yaşanan savaşlar sonucunda petrol üreticisi olan Arap ülkelerinin İsrail’e destek veren ülkelere karşı elindeki petrol üretimini silah olarak kullanmış ve bu da petrolde üretim kesintisi ve petrol fiyatlarında anormal fiyat artışlarına yol açmıştır. Petrol ihraç eden ülkeler (OPEC) üyesi olan bu ülkeler petrol fiyat artışlarından büyük döviz kazancı elde etmiştir. Bunun sonucunda döviz fazlası olan bu ülkeler daha karlı ve yeni finansal arayışlara girmesi sonucu yeni küresel finansal sistemin oluşumunda önemli katkıda bulunmuştur (Kuduğ, 2006, s.5).

Petrol şoklarının etkisiyle yükselen petrol fiyatlarından kaynaklanan gelir sayesinde Petro dolar adı verilen petrolden kazandıkları gelirlerin Avrupa bankalarında birikmesiyle bu fonlar gelişmekte olan ülkelere yönelerek uluslararası bir borç piyasası oluşturarak sermayenin de küreselleşmesine katkı sağlamışlardır. Sermayenin küreselleşmesi sürecinin hız kazanmasıyla beraber dünyada krediye talep büyümüş ve bunun sonucu olarak mali sermayenin gücü de dünya çapında artış göstermiştir. Sermaye sahiplerinin yüksek getiri arzusu ve sermayeye olan talebin artması sonucu sermayenin önündeki engeller kalkmaya başlamış ve bu da sermayenin serbestleşmesinin önünü açmıştır (Aytekin, 2013, s.128).

1991 yılında Sovyetler Birliğinin çökmesiyle beraber küreselleşmenin önündeki en büyük engelde ortadan kalmıştır. Bununla birlikte 1990’lı yıllar ve sonrasında küreselleşmenin belirleyicisi ve etki alanını genişleten en büyük faktör sermaye hareketleri olmuştur. 1990’lı yıllarda Berlin Duvarının ve Sovyetler Birliğinin yıkılması sonucunda küreselleşme süreci en yoğun piyasaların küreselleşmesi biçiminde etkisi göstermiştir. Piyasaların küreselleşmesi sürecindeki faktörleri şu sıralamak mümkündür (Kuduğ, 2006, s.5).

- Üretimin küreselleşmesi,

- Uluslararası bankacılık ve finans sistemlerinin genişlemesi,
- Ticaretin serbestleşmesi ve gümrük vergilerinin düşürülmesi,
- Birleşme, devralma ve stratejik ortaklıklarla şirketlerin büyümesi,
- Doğrudan yatırımlarda görülen artış,
- Dışa dönük yapısal reformlar.

Küreselleşme sürecinin son yıllarda bu denli hızlı yaygınlaşmasının temel olgularından bir tanesini de dil olgusu oluşturmaktadır. Dünyada küresel ortak dil olarak İngilizcenin yaygınlaşmasıyla birlikte hem konuşma hem de yazı dilleri arasındaki fark ortadan kalkmış ülkeler arası iletişimin, bilimin ve teknolojinin küreselleşmesi hız kazanmıştır (Kocadoru, 2009, s.253).

Günümüzde ise artık küreselleşme kavramı tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Siyasal blokların ortadan kalktığı liberal ekonomik politikalarla beraber sermayenin etkisinin arttığı ve önündeki engellerin kalktığı haberleşme ve teknolojik alanında yaşanan gelişmelerle birlikte tüm dünyayı kültürel ekonomik bir küreselleşmeye itmiştir (Kuduğ, 2006, s.6).

1.3. Küreselleşmeye İlişkin Yaklaşımlar

Küreselleşme ilgili birbirinden farklı görüşler ileri sürülmektedir. Liberal ekonomik görüşü savunan kişilere göre küreselleşmenin toplumsal refahı artırdığı sosyal grupların küreselleşmeden olumlu şekilde yararlandığını savunmaktadır. Diğer görüşlerde ise küreselleşmenin sosyal grupları olumsuz şekilde etkilediği savunmuştur. Bu durumda küreselleşme süreci hakkında farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu görüşler küreselleşme yanlıları, küreselleşme karşıtları ve dönüşümcüler olarak isimlendirilmektedir.

1.3.1. Küreselleşme Yanlıları

Küreselleşme yanlılarına göre ticaretin, sermaye akımlarının serbestleşmesinin ülkelerin refah seviyesinin artmasına katkı sağlamaktadır. Özellikle sermaye ve teknoloji açığı olan gelişmekte olan ülkelerin büyümek ve kalkınmak istiyorlarsa küreselleşme sürecine uyum sağlaması ticaretin serbestleşmesi ve sermayenin önündeki engelleri kaldırarak ekonomilerini dünya ile bütünleştirmek zorunda olduğu savunulmaktadır. Küreselleşme yanlılarına göre küreselleşmenin unsurlarından olan

doğrudan yabancı yatırımların artması ülke ekonomilerindeki gelirin ve istihdamın artmasına katkı sağlayacaktır. Küreselleşme yanlılarına göre küreselleşme kavramı sermayenin sınırsız dolaşımı, pazarların açılması, yeniliklerin ve değişimlerin hızlı bir şekilde yayılması, giderek artan iletişim hızıyla tanışan bir dinamizm olarak tanımlanmaktadır (Ar, 2007, s.27).

Küreselleşme yanlılarına göre küreselleşme ile bölgeler arasındaki teknolojik farklar azaltılmış uluslararası işbirliği kolaylaşmıştır. Gelişen iletişim alt yapısı ile birlikte ülkeler ve toplumlar haklarının ve ortak çıkarlarının daha fazla farkına varmakta küresel bir uygarlığın oluşumuna zemin hazırlamaktadır (Ar, 2007, s.27).

Küreselleşme yanlılarına göre ulus devlet kavramını küreselleşme süreci ile birlikte önemini yitirmiştir. Artık küresel piyasalar ulusal politikaların yerini almıştır. Çünkü küresel piyasa mekanizması bürokrat ve siyasetçi temelli hükümetlerden daha rasyonel çalışmaktadır. Çok uluslu şirketler ve küresel piyasalar devletlerden daha güçlü olmasıyla birlikte geleneksel ulus devletinin yerini dünya toplumu düşüncesi alacaktır. Küreselleşme ile birlikte ulus devletlerin geleneksel ekonomik kontrol mekanizmalarının ortadan kaldırılmasıyla birlikte para ve mal piyasalarının dünya çapında bütünleşmesine neden olmuştur (Kaya, 2009, s.5).

Küreselleşme yanlılarına göre küreselleşme her ülkeyi etkileyecektir ve bunun karşısında durmak olanaksız bir durumdur. Küreselleşme ile birlikte küresel ulusal politik kararlar ulusal düzeyde etkili olsa bile küresel politikaları etkileyemeyecek küresel politikalar ulusal politikaları etkisi altına alacaktır (Esgin, 2001, s.188).

Devletin ekonomiden elini çekmesiyle birlikte yönetimi ve mülkiyeti kamuya ait olan işletmelerin özelleştirmesi ile piyasa ekonomisi rasyonel şekilde işlemesi neticesinde kaynakların israfının önleneceğini ve ekonomik etkinliğin artacağına ve toplumun refah seviyesinin yükseleceğini savunmuştur (Kaya, 2009, s.5).

Küreselleşme yanlılarına göre karşılıklı uluslararası ekonomik iletişim çerçevesinde karşılıklı bağımlılığı öngörmektedir. Bunun sonucunda ticaret karşılaştırmalı üstünlük teorisine göre yapılmalıdır. Karşılaştırmalı üstünlük teorisi baz alınarak yapılacak ticaret ülkelere refah sağlayacak ve toplumlar bu ticarete zarar verecek ne bir savaşa girecek ne de bunu arzu edeceklerdir. Toplumlar bu düşünce

yapısıyla beraber ülkelerinde siyaseti dünya ile daha uyumlu ve barışçıl bir hale getireceklerdir (Ar, 2007, s.28).

Siyasi anlamda bütünleşmek ise sivil yönetim, özgürlükler, insan hakları ve çoğulcu demokrasi konularında evrensel standartların yakalanmasını hedeflemektedir. Bu nedenle ülkelerin hükümetleri küreselleşmenin sosyal sonuçlarını idrak ederek hareket etmeleri gerekmektedir. Küreselleşme yanlılarına göre üretimin küresel bir strateji ile örgütlenmesi durumunda dünyadaki tüm bölgelerde sermaye yoğunluğu ve sektörel dağılım açısından dengeli bir dağılımın oluşacağını savunmaktadırlar. Küresel bir üretim sistemine geçmek içinde uluslararası teknik iş bölümünün gerçekleşmesi gerekmektedir (Kaya, 2009, s.5-7).

Küreselleşme yanlılarına göre küreselleşme desteklenmesi gereken bir süreçtir. Küreselleşme süreci dünya geneline fayda sağlayacaktır. Küreselleşme ile birlikte iktisadi kaynaklar daha verimli kullanılacak ve dünya ticaret hacmi artacaktır. Küreselleşme ile serbest piyasa dinamiklerinin yayılması ideolojik çatışmaların sonunu getirerek demokratikleştirme sürecini hızlandıracaktır (Çeken,2008, s.82).

1.3.2. Küreselleşme Karşıtları

Küreselleşmeye karşıtlarına göre küreselleşme kavramı çok uluslu şirketlerin devletlerin üzerinde bir güç meydana getirmesidir. Kapitalizmden liberalizme geçiş sürecinin ardından neoliberalizmin gelişimini sağlamak, ekonomik, sosyal ve kültürel sınırların ortadan kalkmasıdır. Küreselleşme karşıtlarına göre üretim faktörleri arasında sermaye ayrıcalıklı hale gelmiş diğer üretim faktörlerinden olan emek dışlanmış ve sermayenin kontrolü altına girmiştir (Ar, 2007, s.28-29).

Küreselleşme karşıtları şüpheçiler olarak da adlandırılmaktadır. Küreselleşme karşıtları küreselleşmenin yeni bir şey olmadığını savunmuş geçmiş dönemlerde de önemli miktarda para ve mal hareketlerinin olduğunu savunmuşlardır. Küreselleşme sermayenin ve çok uluslu şirketlerin devletlerden daha güçlü hale gelerek ulus devlet kavramını ortadan kaldırmış böylece devletin ekonomideki rolü küçülmüş ekonomi serbest piyasanın belirlemesine izin vermiş devlet sosyal harcamalarını kısarak toplumsal refahın gerilemesine neden olmuştur (Ar, 2007, s.29).

Küreselleşme ile birlikte ülkelerin ekonomilerinin birbirleriyle olan ilişkilerinin ve birbirlerine olan bağımlılıkların artmasıyla beraber herhangi bir ülkedeki yaşanacak olan krizin tüm dünyayı etkisi altına alması ve yıkıcı etkisinin arttığı vurgulanmıştır (Yavuz ve Sivrikaya, 2009, s.1225).

Yine küreselleşme karşıtlarına göre gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında küreselleşmenin nimetlerinden yararlanma konusunda dengesizliklerin olduğunu vurgulamıştır. Teknolojik, sermaye açısından daha güçlü olan gelişmiş ülkeler gelişmekte olan ülkelere karşı eşitsiz bir yarışma içine girmiştir. Ayrıca IMF ve diğer uluslararası kuruluşların almış olduğu kararlar gelişmiş ülkelere ait sermaye gruplarının çıkarını gözettiğini savunmuşlardır. Tüm bu nedenlerden dolayı küreselleşme karşıtları küreselleşmeyi tek kutuplu dünya düzenin lider olan ABD'nin ekonomik düzeninin kültürünün tüm dünyayı etkisi altına almasına yardımcı olan bir olgu olarak değerlendirmiştir. Bu durumun ise, çok kültürlülüğü ortadan kaldırarak tek kültürlü bir dünya yaratma riski taşıdığını savunur (Şen, 2018, s151).

Bu görüşe göre, küreselleşme gelişmiş kapitalist ülkelerin ideolojilerini yayarak gelişmekte ve az gelişmekte olan ülkeleri sömürme aracı olarak kullanmaktadır. Küreselleşme süreciyle birlikte dünyada etkinliğini arttıran çok uluslu şirketlerinde etkisiyle birlikte standartlaştırılmış bir tüketim kültürü yaratmaktadır bu durumda ülkeleri olumsuz etkilemektedir (İlgaz, 2000, s.4-16).

Küreselleşmenin beraberinde getirdiği sermayenin serbestçe dolaşımı yani sermayenin önündeki engellerin ortadan kaldırılması ile sıcak paranın ülkelere giriş ve çıkışlarının ülkelerin ekonomilerini savaşlardan daha fazla tahrip ettiğini savunmuştur. 1994 yılında yaşanan Meksika krizi ve ardından yaşanan 1997 Asya krizini bu tahribata örnek olarak göstermiştir. Bu krizler neticesinde ülke yerel paralarından yaşanan kur şoklarıyla beraber ülkelerin yerel işletmeleri ve kamu kuruluşları çok uluslu şirketlere değerinin çok altında fiyatlara özelleştirilmiş milli sermaye çok uluslu şirketlerin kontrolüne geçmiştir (Şen, 2018, s.152).

Küreselleşme ile birlikte yaratılan ekonomik bağımlılıklar nedeniyle ülkeler arasında yaşanan politik uzlaşmazlıklar çözümü ekonominin bir silah olarak kullanılmasına yol açabilmekte uygulanan ambargolar ve finansal yaptırımlar neticesinde ülkelerdeki siyasi yapısının değişmesine neden olmaktadır. Bu nedenle

küreselleşme karşıtları küreselleşmenin emperyalizmin devamı şeklinde tanımlamış ve mutlaka engellenmesi gerektiğini savunmuşlardır (Şen, 2018, s.152).

Küreselleşme ile birlikte gelen rekabet ortamı ve dünya ticaretinin serbestleşmesi ile birlikte gelişmekte olan ülkeler pazar haline gelmiş bir kısım işletmeler bu rekabet ortamına ayak uyduramaması sonucu bu işletmelerde yaşanan istihdam kaybı işçi sendikalarının tepkisi çekmiştir. Gelişmiş ülkelerin sendikalarında ise küreselleşme ile birlikte emeğin serbest dolaşımının ülkelerindeki işsizliği arttıracak ve daha düşük ücretlerle çalışmayı kabul edecek yeni işçilerle birlikte ücretlerin düşünmesinden rahatsız olmaktadır (Kaya, 2009, s.10).

Küreselleşme karşıtlarına göre dünya küresel bir uygarlık olmak yerine, yeni anlayışlar çerçevesinde bir ayrılmaya doğru sürüklenmektedir. Küreselleşme bir bütünleşmeyi değil farklı uygarlıklar ve farklı kültürler arasında bir çatışmayı yanında getirecektir. Bu görüş çerçevesinde küreselleşme kapitalist ülkelerin kültürlerini ve ideolojik yaklaşımlarını yaymak için kullandıkları bir kavram olarak görülmektedir (Kuduğ, 2006, s.3).

1.3.3. Dönüşümcüler

Bu görüşü paylaşılanlara göre küreselleşme olumlu yönleri olduğu gibi olumsuz yönleri de barındırmaktadır. Fırsatlar sunduğu gibi riskleri de beraberinde getirmektedir. Bu görüşü savunanlar eğer riskler kontrol altında tutulursa ve fırsatlar iyi kullanılırsa küreselleşmenin olumlu yönlerinden yararlanabileceği konusunda iyimser bir yaklaşıma sahiptirler (Şen, 2018, ss.152).

Dönüşümcüler küreselleşme yanlıların ve karşıtlarının ortak olarak ortaya koyduğu ulus devlet kavramının ortadan kalkması konusunda tamamen farklı bir görüş içerisindedirler. Dönüşümcülere göre küreselleşme süreci ile ulus devlet kavramının yeni fonksiyonlar kazanmıştır. Bu görüşü savunanlara göre, küreselleşme toplumları ve dünya düzenini şekillendiren siyasal, ekonomik, kültürel değişimlerin arkasındaki temel güç olarak tanımlamaktadırlar (Ar, 2007, s.31-33).

Dönüşümcülere göre küreselleşme sürecini modern dünyayı yeniden şekillendiren kültürel, siyasal ve ekonomik bir güç olarak görmektedirler. Bu görüşün

savunucularına göre küreselleşme ile birlikte ulus devletinde işlevinin değiştiğini savunmaktadırlar (Esgin, 2001, s.188-190).

Dönüşümcülere göre küreselleşme kaçınılmayacak bir süreçtir ve tüm dünyayı etkisi altına almaktadır ve bu yüzden küreselleşmeye sırtını dönerek korumacı politikalar izlemek rasyonel bir tavır olmayacaktır. Bunun için ülkelerin küreselleşmeye uyumlu yapısal reformları gerçekleştirerek küreselleşmeye uyum sağlaması temel öneme sahiptir. Böylece ülkeler yeni dünya düzenin dışında kalmayacak, küreselleşmeye pragmatist bir şekilde yaklaşacak ve azami faydayı sağlayacaklardır (Şen, 2018, s.153).

Dönüşümcüler yalnızca küreselleşmenin ekonomik yönlerine odaklanmakla kalmayıp küreselleşmenin yenilikçi ve dinamik yapısına da atıfta bulunmuşlardır. Küreselleşme ile ülkelerin daha yüksek demokrasi ve insan hakları standardını yakalayacağını ve kişisel özgürlüklerin daha da artacağını savunmaktadırlar (Şen, 2018, s.154).

1.4. Küreselleşmenin Temel Dinamikleri

Küreselleşme günümüzde hala devam eden bir süreçtir. Geçmişten günümüze küreselleşme süreci bir takım faktörlerden etkilenmektedir. Küreselleşmenin temel dinamikleri olarak adlandırılan bu faktörler dünyadaki politik gelişmeler, ekonomik gelişmeler, teknolojik gelişmeler ve çok uluslu şirketlerin ortaya çıkması olarak dört grupta incelenmektedir.

1.4.1. Politik Gelişmeler

II. Dünya Savaşı sonrasında başlayan Soğuk savaş dönemi ve bu dönemde yaşanan politik gelişmeler küreselleşmeyi önemli biçimde etkilemiştir. Soğuk Savaş döneminde bir tarafta Sovyetler Birliğinin başını çektiği merkezi planlamaya dayalı ülke ekonomileri diğer tarafta ise ABD'nin başını çektiği kapitalist ekonomiler ve üçüncü grup olarak da eski sömürge ülkeleri ve gelişmekte olan ekonomilerin oluşturduğu kısmen serbest piyasa ekonomisi kısmen de merkezi planlamaya dayalı dünya ekonomik sisteminde kendini göstermiştir (Kürkçü, 2013, s.3).

Soğuk Savaşla meydana gelen bu denge küreselleşen dünya ekonomisi ile rekabet edilememesi ve teknolojik gelişmelere ayak uydurulamaması sonucunda

Sovyetler Birliği dağılma sürecine girmesiyle ve önemli değişikliklere uğramıştır (Kürkçü, 2013, s.3).

Sovyetler Birliğinin yıkılması sonrasında planlamaya dayalı olan ekonomik sisteme güven azalmış serbest piyasa ekonomisine olan güven artmıştır. Bunun sonucu olarak da devletçi ekonomik modeller terk edilmiş ülkeler dünyada serbest piyasa ekonomisinin sunduğu olanaklardan yararlanma çabası içine girmişlerdir (Kürkçü, 2013, s3).

Ayrıca bu gelişmelerle birlikte ulus devlet kavramı zayıflamış devletin etki ve yetki alanı yerini uluslararası kuruluşlara bırakmıştır bunun sonucu olarak da dünyada evrensel olarak yeni bir demokrasi sistem ve anlayışı tüm dünyaya yayılmıştır. Dünyadaki insan hakları ve demokrasi kavramları ulus devletler tarafından değil insanlar arasındaki bilgi paylaşımı ile evrenselleşmiştir (Yavuz ve Sivrikaya, 2009, s.1224-1225).

1.4.2. Ekonomik Gelişmeler

Ekonomik olarak küreselleşme iki temel unsur ile gerçekleşmektedir. Bunlar ticari serbestleşme ve finansal serbestleşmedir. Ticari alanda serbestleşme ülkeler arasındaki hizmet akımlarının ve malların ticaretinin önündeki tüm engellerin kaldırılması veya azaltılması şeklinde tanımlanmaktadır. Ticaretin serbestleşmesi çalışmaları 1947 yılında kurulan GATT ile birlikte gümrük tarifelerinin ve kotalarının kaldırılmasıyla başlatılmıştır. Ticaretin serbestleşmesinde iletişim ve haberleşme başta olmak üzere teknolojik alanda yaşanan gelişmelerinde önemli katkısı olmuştur. Bu gelişmeler sayesinde pazarlara ulaşım kolaylaşmış ve taşıma maliyetleri düşmüştür (Aydemir ve Kaya, 2007, s.269).

1980'li yıllardan itibaren hız kazanan ekonomik küreselleşme ile birlikte dünya ticareti hızla artış göstermiştir. Birleşmiş Milletlerin istatistiklerine göre toplam dünya ticaret hacmi 266 milyar dolar iken 1986 yılına gelindiğinde 4.334 milyar dolara ulaşmıştır (Aydemir ve Kaya, 2007, s.269).

1995 yılında kurulan Dünya Ticaret Örgütü de ticaretin serbestleşmesi için önemli görevler üstlenmiştir. Dünya Ticaret örgütü uyuşmazlıkların çözülmesi, müzakereler için forum olması, Uruguay Round sonucu ortaya konan anlaşmaların

uygulanmasını ve ticaret politikalarını gözden geçirmesi ile görevlendirilmiştir. (Aydemir ve Kaya, 2007, s.269).

Ticari serbestleşme aynı zamanda ürün engellerinin, ticaret engellerinin kamunun müdahalesinin azaltılmasını ve bölgesel sınırlamaların kaldırılmasından oluşmaktadır. Bir başka tanımla ticari serbestleşme serbest ticaret ile devlet kontrollerinin ortadan kaldırılmasını amaçlayan bir kavramdır (Akbulut, 2009, s.20).

Finansal serbestleşme ise finans piyasalarının önündeki kontrollerin ve engellerin kaldırılarak ulusal finans piyasalarının sınırlarının ortadan kalkması ve uluslararası rekabete açılması kurların dalgalanmaya bırakılması ve konvertibiliteye sahip olması uluslararası sermaye akımlarının artması ve yatırım ortaklıkları, yatırım fonları gibi unsurların finansal piyasalardaki rollerinin artması şeklinde tanımlanabilir (Aydemir ve Kaya, 2007, s.271).

Bir başka ifadeyle, finansal serbestleşme finansal araçlar ve özellikle bankacılık sektörü üzerindeki kamu müdahalesinin ortadan kaldırarak yurt içindeki finans piyasalarının dünya finans piyasalarıyla entegre olmasını hedefleyen bir kavramdır (Akbulut, 2009, s.20).

Finansal serbestleşme hem küreselleşmenin bir parçası ve ayrıca küreselleşme sürecini hızlandırması açısından küreselleşmenin önemli bir unsurudur. Piyasaların birbirine entegre olması ile birlikte ve finansal serbestleşme ile birlikte faizlerin ve kurların dalgalanmaya bırakılması ile birlikte finansal serbestleşme üretimin küreselleşmesinden daha önemli bir rol oynamıştır. Finansal serbestleşmenin en önemli unsuru sermaye hareketleridir. Çoğu ülkeler ülkedeki refahı arttırmak ve sürdürülebilir bir büyüme yakalamak adına yabancı sermaye hareketlerini özendirici mali politikalar takip etmişlerdir. Küreselleşme ile birlikte en kararlı, en geniş serbestleşme adımları finans kesiminde atılmıştır. Küresel boyutta en çok serbestlik finans kesimindedir. Günümüzde sermayenin serbest bir şekilde dolaşımı ve önündeki engellerin kaldırılması malların hizmetlerin ve iş gücünün serbest dolaşımının çok önündedir (Aydemir ve Kaya, 2007, s.272-273).

1.4.3. Teknolojik Gelişmeler

Teknolojik gelişmeler küreselleşmenin en önemli temel dinamiklerinden bir tanesidir. Telekomünikasyon ve diğer alanlarda yaşanan teknolojik gelişmeler ülkeler arasındaki sınırları kaldırmış, dünyayı küresel bir köy haline getirmiştir. Ayrıca internetin kullanılması ile birlikte şirketler ürünlerini daha kolay pazarlama ve satış imkanlarına kavuşmuşlardır (Yeşil, 2010, s.28-29).

Öte yandan teknolojiye yaşanan gelişmeler neticesinde üretim tarzı ve üretim ilişkileri de bu gelişmelerden etkilenmiştir. Bu gelişmeler kurumların örgütlenmesinde ve şirketlerin yapılanmasında önemli olanaklar sağlayarak küresel firmaların oluşmasını sağlamıştır (Ar,2007, s.50).

Küreselleşme sürecinin hız kazandıran teknolojik gelişmelerinin en önemlilerinden birisi de internet olmuştur. Geçmişte dünya hakimiyetini sağlamak için denizlerdeki ticaret yollarının hakimi olmaktan geçerken günümüzde ise bu hakimiyet bilgi ve teknolojiye sahip olmaktan geçmektedir. Bunun sonucunda da bir bilgi devi olan internet tüm dünyanın kullandığı bir teknoloji konumuna gelmiştir (Ar, 2007, s.51).

Günümüzde teknolojik olanaklar sayesinde hazine bonoları, döviz işlemleri, hisse senetleri ve bankacılık işlemleri mekansal yerine elektronik ortamda gerçekleşmektedir bu da yapılan işlemlerde zaman tasarrufu sağlamaktadır. Bu gelişmeler sonucunda küreselleşme finans piyasalarının, ulusal pazarların ve teknolojilerin birleştiği uluslararası ticaretin yerini e-ticarete, kamu kurumlarının yetkilerini yine internet ortamında paylaştığı her türlü hizmet, mal ve iş gücünün rekabet koşullarını sağlamak zorunda olduğu bir sürece dönüşmüştür (Aydemir ve Kaya, 2007, s.277-278).

Günümüzde küresel ekonomi olarak tanımlanan kavram dijital bir ekonomidir. Dijitalleştirme tekniği ile her türlü ses, görüntü, belge hiçbir zaman ve sınır engeli olmadan telekomünikasyon ve bilgisayar teknolojisi yardımı ile gönderilen kişi ve kurumların kullanımına sunulmaktadır (Kıvılcım, 2013, s.226).

1.4.4. Çok Uluslu Şirketler

Çok uluslu şirketler genel merkezi belirli bir ülkede olan kendilerine ait işletme stratejileri olan ve bu stratejileri tüm bağlı şubelerinde veya tüm kendine bağlı kuruluşlarında uygulayan yapmış olduğu üretimin ayrı ülkelerde gerçekleştiren şirketlerdir (Ar, 2007, s.52). Çok uluslu şirketler oligopolcü bir eğilimde olan en az iki veya daha fazla ülkede faaliyetlerini yürüten şirketin yönetiminin ve sahipliğinin birden fazla değişik ülke vatandaşlarının olduğu kar elde etmek amacıyla faaliyetlerini yürütmektedirler (Koçtürk ve Eker, 2012, s.36).

Çok uluslu şirketler başka bir ülkede faaliyet gösterirken çoğu kez faaliyet gösterdikleri alana ait kaynak ve bilgiye sahiptirler. Bunun karşılanmadığı koşullarda faaliyet gösterdikleri ülkedeki şirketlerle ortaklık yaparak veya o şirketleri satın alarak bu eksikliği ortadan kaldırmaya çalışırlar. Böyle faaliyet gösterdikleri ülkedeki müşteri yaşam standartları ve müşteri alışkanlıkları ile ilgili bilgiyi elde etmiş olurlar (Yavuz ve Sivrikaya, 2009, s.1218).

Çok uluslu şirketlerin faaliyetlerinin yaygınlaşmasıyla beraber ulus devletlerin iktisadi aladaki etkisi azalmıştır. Geçmişte devletten devlete olan ekonomik ilişkiler ve mal, hizmet takasına dayalı ticaret günümüzde şekil değiştirmiştir. Günümüzde sermaye uluslar arası sınırları ortadan kaldırarak üretim hattını daha ucuz iş gücü fırsatları sunan ülkelere kaydırmıştır (Ar, 2007,s.53).

Çok uluslu şirketlerin ön plana çıkması özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan ticaretin önündeki engellerin ve yeni ödemeler dengesinin oluşturulması gibi gelişmeler sayesinde olmuştur. Çok uluslu şirketlerin merkezleri özellikle Japonya, Amerika ve Avrupa gibi gelişmiş ülkelere olsa da, Çin gibi iş gücü maliyetlerinin ucuz olduğu ülkelere yatırım yapmaktadırlar. Bu durumda gelişmiş ülkelere diğer ülkelere teknoloji ve kaynak transferine neden olmaktadır (Yavuz ve Sivrikaya, 2009,s.1218).

Küreselleşme ile birlikte ulus devletin elinde olan yasama yürütme, yargı ve ekonomik yetkilerinin etki alanı zayıflamıştır. Çok uluslu şirketlerin önündeki en büyük engeller olan kamunun ekonomide etkisi ve yatırım yapacağı ülkesinde ki yargı sisteminin engel olma olanakları kısıtlanmıştır (Ar, 2007, s.53).

WB ve IMF gibi kuruluşlar ulus devletlere çok uluslu şirketlerin gelişmesi için gerekli hukuki düzenlemelerin sağlanması adına çeşitli yönlendirmeler yaptığı görülmektedir. Ayrıca ülkelerindeki istihdamı ve büyümeyi arttırmak adına ulus devletler vergiler ve sosyal güvenlik hizmeti gibi uygulamalarda da düzenlemeye gitmişlerdir (Ateş, 2006, s.30).

Küreselleşme ile çok uluslu şirketler piyasanın çeşitlendirilmesi, rekabet ortamının yaygınlaştırılması, piyasanın yeni bir şekilde düzenlenmesi gibi etkileri neticesinde uluslararası ekonomik ilişkilerin artması ve yaygınlaşmasının yanı sıra dünya ekonomilerinin entegrasyonuna katkı sağlamaktadırlar (Akar, 2010, s.28).

Küreselleşme ortamının beraberinde getirdiği finansal serbestleşme neticesinde çok uluslu şirketlerin gelişmekte olan ülkelere yatırım yapması daha da kolaylaşmıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler 1960'lı ve 1980'li yıllarla beraber çok küreselleşmenin ilkeleri doğrultusunda ve çok uluslu şirketleri çekmek adına birçok mevzuat değişikliklerine gitmişlerdir (Balkanlı, 2002, s.15).

Bu gelişmelere dünyadan örnek vermek gerekirse Güney Kore'nin çıkarmış olduğu şeffaf ve idari öngörülebilirlik yasası ile çok uluslu şirketlerin yapmış olduğu yatırımlardaki onay süresini 30 günden 20 güne indirmesi ve Endonezya'nın çok uluslu şirketler için getirdiği 15 yıllık vergi muafiyeti gösterilebilir (Akar, 2010, s.35).

Çok uluslu şirketler küreselleşmenin önemli bir unsurudur. Çok uluslu şirketlerin haberleşme, iletişim ve sermaye olanakları sayesinde kültürel, sportif, teknik gelişmeleri destekleyerek birçok şeyin tüm dünya insanları tarafından aynı anda paylaşabildiği günümüz dünyasında küreselleşme olgusunu hissettiren bir unsurdur (Ar, 2007, s.53).

Çok uluslu şirketler sahip oldukları yatırım kapasiteleri ile bugün dünyada pek çok devletin ekonomik ve siyasi kararlarına etki etmedirler. Devletler bu çok uluslu şirketleri kendi ülkelerine çekebilmek için vergi politikalarında, iş yasalarında imza attıkları uluslararası anlaşmalarda çok uluslu şirketleri çekebilmek ve onların yatırım potansiyelini kullanabilmek adına değişikliklere gitmişlerdir (Bodur, 2007, s.4).

Günümüzde dünyadaki çok uluslu şirketlerin ekonomik güçleri devletlerin ekonomik gücünün ötesine geçmiştir. Mitsubishi şirketi bu duruma örnek olarak

gösterebilir. Mitsubishi firması kendisine bağlı sayısı 160'ı aşan firmalarıyla kimyasal maddelerden bankacılığa otomotivden şeker kamışına kadar birçok alanda faaliyet göstermektedir. Bu faaliyetleriyle dünyanın en fazla nüfusa sahip olan Endonezya'nın ekonomik faaliyetlerinden daha büyük konuma gelmiştir (Bodur, 2007, s.5).

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI BELİRLEYEN UNSURLAR

2.1. Doğrudan Yabancı Yatırım

Bir şirketin üretiminin merkezinin bulunduğu ülkeden dışarı çıkararak bir başka ülkede ortaklarla veya yalnız başına yeni bir şirket kurması veya yatırım yaptığı ülkedeki bir şirketi satın alarak ya da onun sermayesini arttırmak süratiyle kendine bağlı haline getirmesine doğrudan yabancı yatırım adı verilmektedir (Kuduğ,2006, s.6).

Diğer bir ifadeyle doğrudan yabancı yatırım başka bir ülkede yeni kurulan bir şirket için kuruluş sermayesi sağlamak veya bir firmayı satın alarak yatırım yaptığı ülkedeki şirketin teknoloji, işletmecilik bilgisi ve kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırımdır (Kuduğ, 2006, s.6).

UNCTAD'ın yapmış olduğu tanıma göre doğrudan yabancı yatırım bir ülkede yerleşik kurum veya kişilerin diğer bir ülkede ekonomik çıkar elde etmek için yapmış olduğu yatırımdır. Kalıcı ekonomik çıkar kavramı yatırımın kontrolü ve yatırım ile yabancı yatırımcı arasındaki uzun dönemli bir bağımlılık ilişkisini ifade etmektedir (Kuduğ, 2006, s.6).

Doğrudan yabancı yatırımlar yatırımcının veya yatırımcıların buldukları ülkenin sınırları dışında uzun vadeli bir şekilde ticari faaliyette bulunduğu üretim ve yatırım sürecini kontrol ettiği ve karşılığında belli bir kar elde etmeyi amaçladığı yatırımlar olarak tanımlanan bir kavramdır (Dursun, 2004, s.14).

UNCTAD'ın yapmış olduğu doğrudan yabancı yatırımı tanımı da bir ülkede faaliyet gösteren yerleşik işletme yönetiminin bir başka ülke ekonomisindeki işletme tarafından kontrolünün alınması şeklinde tanımlanmıştır (Aydoğuş vd.,2005, s.6).

Doğrudan yabancı yatırım ile bir başka ülkede ya bir şirkete sermaye koyarak o şirket büyütülmekte veya yeni bir şirket kurulmaktadır. Bunun sonucunda yabancı ülkede faaliyet gösteren şirket, tabi şirket olarak isimlendirilmektedir. Tabi şirket ana şirketin sunmuş olduğu teknoloji, ticaret ünvanı, yönetim bilgileri ve diğer

olanaklardan yaralanabilmektedir. Tabi şirkette bağlı olduğu ana şirkete kazanmış olduğu karların bir kısmını ya da karının tamamını ana şirkete aktarmaktadır (Kuduğ, 2006, s.6)

Doğrudan yabancı yatırım ile kurulan ana şirkete bağlı olan tabi şirket ana şirketin denetimdedir. Tabi şirketlerin başında bulunan yöneticiler de ana şirket tarafından atanmaktadır. Doğrudan yatırım kavramıyla anlatılmak istenen tabi şirketin yabancı yöneticiler tarafından idare edilmesidir (Dönmez, 2009, s.5).

Doğrudan yabancı yatırımlarda yabancı yatırımcıların yatırım yapmış olduğu bir işletmede en az %10 oranında temsil hakkına sahip olduğu yatırımları kapsamaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar yalnız bir şirketi satın alarak veya sermaye malları sağlamakla gerçekleştirilmemektedir. Teknolojik yenilikler, patent hakları ve pazarlama yöntemleri ile yapılan üretimi arttırıcı yatırımlarda doğrudan yabancı yatırım olarak tanımlanmaktadır (Dönmez, 2009, s.5).

IMF'nin tanıma göre doğrudan yabancı yatırım, bir başka ülkede bir şirkete ortak sıfatıyla veya yönetiminde etkin söz hakkına sahip olmak amacıyla bir başka ekonomide faaliyet gösteren şirkete yatırımcının katılmasıdır (Narin, 2007, s.14).

Bir ya da birden çok uluslararası yatırımcının bir başka ülkede tamamına sahip olarak ya da ortaklık kurarak gerçekleştirmiş olduğu yatırımlar doğrudan yabancı yatırım olarak adlandırılmaktadır. Hisse senedi, tahvil gibi yatırımlar mali nitelikteki portföy yatırımlarından farklı olarak bina, tesis, fabrika, arazi gibi fiziki değerlere karşılık yapılan yatırımlar doğrudan yabancı yatırım olarak adlandırılmaktadır (Narin, 2007, s.14).

Doğrudan yabancı yatırımlar ile portföy yatırımları birbirine karıştırılan kavramlardır. Portföy yatırımları bir ülkenin borsasındaki hisse senetlerine, tahvillerine bir başka ülkedeki yatırımcılar tarafından satın alınmasını ifade etmektedir. Portföy yatırımlarında finansal kurumlar tarafından yapılırken, doğrudan yabancı yatırımları çok uluslu şirketler tarafından yapılmaktadır. Portföy yatırımları vade açısından kısa vadeli yatırımlar olabilirken doğrudan yabancı yatırımlar uzun vadeli yatırımlardır. Portföy yatırımları yatırım yaptıkları ülkelere sadece döviz girişi sağlarken doğrudan yabancı yatırımlar yalnızca döviz girişi sağlamakla kalmayıp teknoloji transferi, makine, donanım ve iş becerisi de sağlamaktadır (Dündar, 2014, s.276).

Küreselleşme süreciyle beraber artan rekabet ortamıyla beraber doğrudan yabancı yatırımlar piyasa yoğunluğu artan, piyasa yoğunluğu olan ve ucuz iş gücü maliyetleri olan ülkelere kaymaktadır. Bunun neticesinde işçilik giderleri azaltılmakta ayrıca yatırım yapılan ülkede Pazar payını arttırarak karlılıklarını da arttırmaktadır (Narin, 2007, s.14-15).

Doğrudan yabancı yatırımlar ülkelerin ekonomilerinin gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlarla beraber yatırımın yapılmış olduğu ülkeye yalnızca teçhizatın veya kuruluş sermayesini getirmekle kalmayıp işletmecilik ustalığı, rekabet faktörünü ve entelektüel sermayeyi de beraberinde getirmektedir (Narin,2007, s.15).

Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde kalkınma için yapılacak yatırımlarda yeterli miktarda tasarrufa sahip olmadıklarından dolayı doğrudan yabancı yatırımlar sayesinde ülkelerindeki uzun vadeli tasarruf açığının kapanması olanağına kavuşabilmektedirler (Erdoğan, 2012, s.28).

Doğrudan yabancı yatırımlar yatırım yapılan ülkenin ödemeler dengesinin dengeli olmasına da olanak sağlayabilir. Doğrudan yabancı yatırım yapıldığı ülke yapılan yatırımın ihracata dönük olmasını ister bu da ihracatının artmasına ve yerli girdi kullanmasını teşvik etmek yoluyla da ithalatının azaltıcı etki yapacağından dolayı ödemeler dengesine pozitif bir katkı sunmaktadır (Bodur, 2007, s.16).

2.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Tarihsel Süreci

Doğrudan yabancı yatırımlar dünya ekonomilerindeki etkilerini son yıllarda arttırmasına rağmen tarihi çok uzun süre öncelere gidebilmektedir. Sümerli tüccarların M.Ö 2500 yıllarında mallarını korumak ve satabilmek için gerekli gördükleri ticari yapıları başka ülke topraklarında kurdukları tarihi bir gerçektir. Ayrıca sömürgecilik faaliyetlerinin başlamasıyla birlikte Almanya, Hollanda, İngiltere, Fransa gibi sömürgeci devletlerin tacirleri firmalarını temsil etmek için Hindistan ve Amerika'da çeşitli şirketler kurmuşlardır. Çoğunlukla az gelişmiş ve batı ülkelerinin ihtiyacı olan hammadde kaynaklarını bulunduran bu ülkeler cazip yatırım alanları olarak ortaya çıkmışlardır (Narin, 2007, s.27).

Modern anlamda doğrudan yabancı yatırımların ise sömürgecilik faaliyetleriyle ortaya çıktığı görülmektedir. 1800'lü yıllarda İngiltere'nin kendi ülkesindeki sanayisinin ihtiyaç duyduğu hammadde kaynakları ve madenler için sömürgelerinde yapmış olduğu girişimler doğrudan yabancı yatırımlarına örnek teşkil etmektedir (Dündar, 2014, s.274).

20. yüzyıla kadar doğrudan yabancı yatırımlar sömürgecilik faaliyetleri yapan ve sanayi devrimini tamamlamış ülkelerin Afrika, Hindistan gibi ülkelere yapmış oldukları yatırımlardan ön plana çıkmasına rağmen 1914 yılıyla birlikte ABD devreye girmiş ve I.Dünya Savaşını izleyen yıllarda da doğrudan yabancı yatırımlarında ön sırayı almıştır (Kuduğ, 2006, s.26).

Ancak 1929 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde yaşanan büyük buhran sonrası doğrudan yabancı yatırımlar sekteye uğramış var olan doğrudan yabancı yatırımlar ise tasfiye edilme sürecine girmiştir (Aydoğuş vd.,2005, s.8).

II.Dünya Savaşının başlamasıyla birlikte doğrudan yabancı yatırımları açısından yeni bir döneme girilmiştir. Savaş öncesi genel olarak dünyada portföy yatırımları ağırlıklı iken savaş sonrası dönemde doğrudan yabancı sermaye yatırımları ön plana çıkmıştır. Savaş sonrası doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ön plana çıkmasına neden olan en önemli faktörde 1950'li yıllarda ortaya çıkan çok uluslu şirketler olmuştur (Aydoğuş vd.,2005, s.8).

1960'lı yıllarla beraber çok uluslu şirketlerin sayısı hızla artmaya başlamasıyla birlikte doğrudan yabancı yatırımlarda paralel olarak artmaya başlamıştır. 1960'lı yılların sonuna gelindiğinde ise ABD'nin ve İngiltere merkezli çok uluslu şirketlerinin yatırımları duraksarken Japon, Alman ve İsviçre gibi ülkelerin doğrudan yabancı yatırımları artmıştır (Yavan ve Kara, 2003, s.22).

Savaş sonrası sürekli büyüyen doğrudan yabancı yatırımların, 1973 yılında yaşana petrol krizi ile birlikte önemli bir darbe almıştır. Petrol şoklarının yarattığı etki ile sanayi sektöründe yaşanan girdi maliyetlerinde artış ve stagflasyon doğrudan yabancı yatırımlarını azaltan nedenler olmuştur (Narin, 2007, s.30).

1980'li yıllardan itibaren petrol fiyatlarının düşmesine rağmen kredi miktarının azalması ve kredilerin verimli yatırımlarda kullanılmaması ile birlikte gelişmekte olan ülkelerde borçların geri ödenmesinde sorunlar ortaya çıkmıştır. Gelişmekte olan ülkeler bu sorunları aşmak adına özelleştirmelerle ve diğer teşvik edici uygulamalarla doğrudan yabancı yatırımlarını çekmeye çalışmışlardır. Sovyetler Birliğinin çöküşü ve Çin'in dünya piyasalarına açılması doğrudan sermaye yatırımları için uygun koşulları hazırlamıştır (Kuduğ, 2006, s.28).

1990'lı yıllarla birlikte küreselleşme rüzgarları, uygulanan liberal ekonomik programlar ve teknolojik alanda yaşanan gelişmeler daha önce ülkelerinin yabancılar tarafından yatırımlarla ele geçirildiği düşünen toplumlarında doğrudan sermaye yatırımlarına bakış açısını değiştirmiştir. Böylece sınır ötesi işletmeler arasındaki işbirliği gelişmiş ve yatırımlar artmıştır (Kuduğ, 2006, s.28).

Ayrıca 1970'li ve 1980'li yıllarda doğrudan yabancı yatırımlar daha çok gelişmiş ülkelere yapılırken 1990'lı yıllarda bu durum değişmiş ve gelişmekte olan ülkelere kaymıştır. Gelişmekte olan ülkelere yapılan doğrudan yabancı yatırımlar toplam doğrudan yabancı yatırımların payı %15'i bile bulmazken 1990'lı yılların ortalarında bu pay %40'lara kadar yükselmiştir. Ama özellikle yaşanan Asya, Rusya, Brezilya krizleriyle beraber bu durum sürdürülememiş 2000 'e gelindiğinde gelişmekte olan ülkelere yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının %17,73 seviyesine gerilemiştir (Yavan ve Kara, 2003, s.23).

Günümüzde ise doğrudan yabancı yatırımları dünyadaki ihraçtan ve dünya gayri safi yurt içi milli hasılasından daha hızlı bir artış göstermiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları gelişmiş ülkelerde daha çok hizmetler sektörünü tercih ederken gelişmekte olana ülkelere ise imalat sektöründe faaliyet göstermektedir (Kuduğ, 2006, s.28).

2.3. Küreselleşme Süreci ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Küreselleşme ile birlikte iletişim, elektronik, ulaşım gibi teknolojilerin gelişmesi ve yayılması ayrıca ticaretin ve sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kalkarak küreselleşmenin tüm dünyayı sarması doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını da etkilemiştir (Narin, 2007, s.63).

Çin'in dünya ekonomisine entegre olması ve Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla beraber serbest piyasa ekonomisinin tüm dünyaya yayılmasına neden olmuştur. 1980'li yıllarda küreselleşmenin hız kazanmasıyla beraber özelleştirme uygulamaları, şirket birleşmeleri ve devirlerine yönelik teşvik edici düzenlemelerle birlikte doğrudan yabancı sermaye yatırımları tüm dünyaya yayılma şansını yakalamıştır (Narin, 2007, s.63).

Küreselleşme sürecinin sonucu olarak ülkeler doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının beraberinde getirdiği işletme yönetimi, know-how, teknoloji transferi ve pazarlama olanaklarından yararlanmak adına ülkelerinde küreselleşmenin beraberinde getirdiği gerekli düzenlemeleri hayata geçirmişlerdir (Narin, 2007, s.64).

Günümüzde küreselleşme kavramı yalnızca ekonomik boyutuyla kalmayı sosyal, kültürel, siyasal ve ekolojik alanda birbirine karşılıklı bağımlılığı ifade etmektedir. Bu bağımlıklar doğrudan sermaye akımlarını kimi zaman olumlu kimi zaman olumsuz yönde etkilemiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları da kalkınmanın finansman aracı olması sebebiyle küreselleşme sürecinden fazlasıyla etkilenmiştir. Bu nedenle küreselleşme doğrudan yabancı sermaye akımlarının hacminde büyük etkiler meydana getirmiştir (Narin, 2007, s.66).

Tablo 1: Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, 2009-2017

YILLAR	TRİLYON DOLAR
2009	1.18
2010	1.37
2011	1.57
2012	1.57
2013	1.43
2014	1.34
2015	1.92
2016	1.86
2017	1.47

Kaynak: UNCTAD WIR 2019

UNCTAD tarafından hazırlanan rapora göre 2009-2017 yılları arasını kapsayan tabloda doğrudan yabancı yatırımlarının en yüksek olduğu yıl 1.92 trilyon dolarla 2015 yılı olurken en düşük olduğu yıl ise 2014 yılında 1.34 trilyon dolarla gerçekleşmiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında oransal olarak en büyük artış ise yine 2015

yılında gerçekleşmiştir. 2015 yılında doğrudan yabancı sermaye yatırımları bir önceki yıla göre %43.28 artarak gerçekleşmiştir.

2.4. Doğrudan Yabancı Yatırımlarla İlişkili Uluslararası Kuruluşlar

Günümüzde artan rekabet ortamı sebebi doğrudan yabancı yatırımları ülkesine çekmek isteyen devletler bir takım uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapmakta ve tanıtım faaliyetlerinde bulunmaktadır. Ayrıca doğrudan yabancı yatırım yapacak yatırımcılarda bu uluslararası kuruluşlardan yararlanmaktadır. Bu kuruluşlar dünya yatırım geliştirme ajansları birliği, çok taraflı yatırım garanti ajansı, birleşmiş milletler ticaret ve kalkınma konferansı, dünya ticaret örgütü, ekonomik iş birliği ve kalkınma örgütü ve uluslararası finansman kurumu şeklinde sıralamak mümkündür.

2.4.1. Dünya Yatırım Geliştirme Ajansları Birliği (WAIPA)

Dünya Yatırım Geliştirme Ajansları Birliği (WAIPA) 1995 yılında bir sivil toplum örgütü olarak kurulmuştur. WAIPA 152 ülkede toplam 206 acentesi ile faaliyet göstermektedir. Temel görevleri yatırım sağlama acentelerine karşılıklı çalışma ortamı sunarak ve yatırım pazarlamasındaki uygulamaları takas etme olanağı sunar. Herhangi bir ülkeye yatırım yapmak isteyen tüm yatırımcılar bu kuruluşa üye olabilirler (Narin, 2007, s.90).

Bölge ve ülke ayrımı yapmaksızın ülkelere doğrudan yabancı yatırımları çekmek, yatırımcıların elde etmek istediği doğru bilgileri sunmak ve doğrudan yabancı yatırımların miktarını ve bunun yanında kalitesini arttırmak için üye olan acentelerine de destek vermektedir. WAIPA kendisine üye olan acentelerin yatırımcılara sağlamış oldukları kolaylıkları internet sitelerinde yayınlamalarını istemekte ve kendi sitesinde vermiş olduğu linklerle destek olmakla beraber şeffaflığı da ön planda tutmaktadır (Tüylüoğlu ve Aktürk, 2006, s.97-98).

WAIPA bu hizmetleri üyelerinden belirli bir miktar aidat karşılığında sunmaktadır. Sunmuş olduğu hizmetlerin arasında iki haftada bir yayınladığı WIAPA elektronik haber bültenin ve üç ayda bir yayınlamış olduğu WIAPA gazetesi bulunmaktadır (Tüylüoğlu ve Aktürk, 2006, s.97-98).

2.4.2. Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (MIGA)

Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (MIGA), kuruluşunun temel amacı doğrudan yabancı yatırımların gelişmekte olan ülkelere yatırımlarını yapmalarını sağlayarak bu ülkelerdeki kalkınma düzeyini, istihdam oranları yükselmesini insanların yaşam kalitesinin yükselmesini desteklemektir (Narin, 2007, s.89).

MIGA bu amacını gerçekleştirmek adına iletişim, bilgi paylaşımı ve sigorta gibi faaliyetlerde bulunmaktadır. MIGA'nın sigortaladığı riskler anlaşma ihlalleri, döviz transferi konusunda kısıtlamalar, yatırım yapılan ülkedeki kamulaştırma faaliyetleri ve iç karışıklardan meydana gelebilecek risklerdir (Bal, 2000, s.249).

Bu risklere karşı sigorta olanaklarından yararlanmak için yapılan MIGA anlaşmaları genel olarak 15 ile 20 yıllık dönemleri kapsamaktadır. Asgari olarak yatırım miktarı bu anlaşmalarda belirlenirse de üst sınır 50 milyon dolar ile sınırlanmıştır. Ödenecek prim tutarı MIGA'nın sigorta primleri diğer ulusal sigortalardan daha yüksektir bunun nedeni MIGA'nın kendi kendini fonlamasıdır. Gelişmekte ve gelişmiş olan ülkelere MIGA'nın yapmış olduğu faaliyetler gün geçtikçe artmaktadır ve Türkiye'de taraftır (Bal, 2000, s.249).

2.4.3. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD)

Kuruluş amacı kalkınmakta olan ülkelere kalkınmayı ve ekonomik olarak büyümeyi sağlamak olan kuruluş 1964 Cenevre'de yılında kurulmuştur. Kısaltılmış şekli UNCTAD olan kuruluş adil bir uluslararası ekonomik ve ticari düzen kurmak için faaliyetlerini sürdürmektedir (Kuduğ, 2006, s.32).

UNCTAD hedefleri 5 ana başlıkta toplanmaktadır (Kuduğ, 2006,s.32).

- Uluslararası ticaretle ilgili çok taraflı anlaşmalar yapılmasına yardımcı olmak.
- Uluslararası ticaret ve ekonomik kalkınmaya ilişkin siyaset ve ilkeleri belirlemek ve uygulamak.
- Uluslararası ekonomik ve ticaret Birleşmiş Milletler üyeleri ile diğer ekonomik kuruluşlar arasında merkez görevini yerine getirerek ekonomik politikaların uyumunu sağlamaktır

- Birleşmiş Milletler sisteminde başka uluslararası kuruluşlar ile ticaret ve ekonomik kalkınma hakkında işbirliği yapmak.
- Gelişme seviyesi farklı olan ülkeler arasında dış ticareti, özellikle gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasına yardımcı olacak çerçevede teşvik etmektir.

2.4.4. Dünya Ticaret Örgütü (WTO)

WTO dünyadaki çok taraflı ticaret sisteminin kurumsal ve yasal organı olarak Uruguay Görüşmeleri, sonucunda alınan kararla 1 Ocak 1995 yılında faaliyetlerine başlamıştır. Türkiye’de bu kuruluşa 26 Mart 1995 tarihinde üye olmuştur (Kuduğ, 2006, s.31).

Dünya ticaret örgütünün ulaşmak arzusunda olduğu ticaret sisteminin bazı ilkeleri (Kuduğ, 2006, s.31).

- Gümrük vergileri ve kotalar gibi ticaret engellerini uzlaşılı yoluyla en aza indirip veya ortadan kaldırılmasını sağlayarak serbest ticaretin sağlanması.
- Ülkelerin kendi mal ve hizmetleri ile diğer ülkelerin mal ve hizmetleri arasında ayrımcılık yapmasının önlemek.
- Ülkelerin ihraç teşviki gibi rekabeti bozucu uygulamalarına engel olunması ve rekabetçi bir uluslararası ticaret sisteminin sağlanması şeklinde sıralanmaktadır.

Uluslararası ticaretin düzenlenmesini üstlenen WTO ticaretin serbestleşmesiyle aldığı kararlar ile küresel ekonomik büyümenin önünü açmıştır. Uruguay Görüşmeleri sonucunda alınan kararlar sonucunda gümrük tarifelerinin düşürülmesi sonucunda Güney Kore, Çin ve Meksika gibi gelişmekte olan ülkelerin doğrudan yabancı yatırımları çekmesine pozitif katkıda bulunmuştur (Şahinöz, 2002, s.177).

Çok uluslu şirketler için hayati önemde olan marka, ticari sır, entelektüel mülkiyet, fikri mülkiyet, telif ve patent hakları gibi konularda WTO’nun kurulduğu Uruguay Turu kararları kapsamına alınarak çok uluslu şirketlerin faaliyetlerine yardımcı olacak düzenlemeler hayata geçmiştir. 1970 yılında finansal olarak küreselleşmenin en büyük göstergesi olan yerel paraları tam konvertibl olan ülke sayısı

35 iken Uruguay Turundan yalnızca 2 yıl sonra 1997 yılında parası tam konvertibl olan ülke sayısı 137'ye çıkmıştır (Bodur, 2007, s.51).

2.4.5. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)

OECD, 1961 yılında kurulmuştur. Türkiye'de bu örgüte 26 Mart 1961 üye olarak katılmıştır. OECD gelişmekte olan ülkelere doğrudan yabancı yatırımların akmasını teşvik eden önemli bir kuruluştur. Çok uluslu şirketler ve üye ülkeler arasındaki işbirliğini geliştirmek amacıyla 1975 yılında Uluslararası Yatırım ve Çok Uluslu Şirketler Komitesini kurmuştur. Bu komitenin bünyesinde oluşturulan Rehberlik Çalışma Grubu, Uluslararası Yatırım Politikaları Çalışma Grubu, Sermaye Hareketleri ve İşlemleri grubu doğrudan yabancı yatırımlar konusunda çalışmalar yürütmektedir (Narin, 2007:87).

OECD'nin doğrudan yabancı yatırımlar için en önemli özelliği ise OECD'nin sağlamış olduğu veri tabanının doğru ve büyük bir istatistik ağına sahip olmasıyla beraber OECD'ye üye olan ülkelere sürdürülebilir ekonomik kalkınma için destek sağlaması ve gerekli tavsiye kararları almasıdır (Özer, 2017, s.131).

2.4.6. Uluslararası Finansman Kurumu (IFC)

Uluslararası Finansman Kurumu (IFC) 1956 yılında kurulan bir kuruluştur. IFC'nin ana amaçları az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde özel sektör kuruluşlarının büyümesini destekleyerek ekonomik refahı arttırmak, gelişmekte olan ülkelerdeki doğrudan yabancı yatırımlar için finansman desteği sağlamak ve doğrudan yabancı yatırımı yapacak yatırımcılara teknik yardımda ve önerilerde bulunmaktır (Kuduğ, 2006, s.33).

1980'li yılların ikinci yarısıyla beraber IFC'nin yapmış olduğu faaliyetler hız kazanmıştır. Doğrudan yabancı yatırımların artması için IFC promosyon olarak proje geliştirmenin kombinasyonları ve eşleştirmenin yanında sektör promosyonları da sunmaktadır. IFC'nin ortaya koyduğu yeni faaliyetlerinden biriside yalnızca büyük projelere değil kapsamı küçük projelerde destek vermesidir (Bal, 2000, s.249).

2.5. Doğrudan Yabancı Yatırımları Açıklamaya Yönelik Teorik Yaklaşımlar

Küreselleşme sürecinin hız kazanması ve II. Dünya Savaşı sonrasında çok uluslu şirketlerin dünya ekonomisinde ön plana çıkmasıyla beraber çok uluslu şirketlerin yapmış olduğu doğrudan yabancı yatırımları çok uluslu şirketlerin stratejik davranışlarına, tam ve eksik rekabet ilkesine ve diğer bakış açılarıyla açıklamaya yönelik teoriler ortaya çıkmıştır. Bu teorik yaklaşımlar oligopolistik tepki teorisi, içselleştirme teorisi, oli paradigması, Hymer-Kindleberger teorisi ve ürün dönemleri teorileridir. Aşağıda bu teorik yaklaşımlar açıklanacaktır.

2.5.1. Oligopolistik Tepki Teorisi

F.T. Knickerbocker tarafından 1973 yılında geliştirilen bu teorik yaklaşım Amerika'daki çok uluslu şirketlerin yapmış oldukları doğrudan yabancı yatırımları incelemiştir. Oligopolistik piyasa koşullarında şirketler birbirlerine karşılıklı bağımlılık içindedir. Oligopolistik piyasada şirket sayısı fazla olmasa da bir firmanın yapmış satış fiyatı veya üretiminde yapmış olduğu değişiklikler diğer firmaları çok fazla şekilde etkilemektedir (Şimşek ve Behdioğlu, 2006, s.51)

Yine bu teori çerçevesinde oligopolistik piyasa koşullarında rakip bir çok uluslu şirketin yatırım yapması durumunda diğer şirkette bu şirketi takip ederek onun yatırım yaptığı alana yatırım yapmaktadır. Bunun sonucunda çok uluslu şirketlerin yatırım kararlarında buldukları ülkedeki piyasa koşullarının ve rakip firmaların kararlarının önemli olduğu ve birbirini etkilediği görülmüştür (Kurtaran, 2007, s.371).

Türkiye'ye yatırım yapan çok uluslu şirketlerden Honda ve Toyota'nın birbirleriyle rekabeti ve aldıkları yatırım kararlarının birbirini etkilemesi sonucu otomotiv sektörüne yapmış oldukları yatırım hem ihracat pazarlarını korumaya hem de hedef pazara yakınlık gibi konularda birbirleriyle rekabet edebilirliklerini korumayı amaçlamışlardır (Polat, 2018, s.18).

2.5.2. İçselleştirme Teorisi

Bu teori M.Cason ve P.J.Buckley tarafından 1976 yılında ileri sürülen ve M.Rugman'ın katkıları sayesinde geliştirilen bir teoridir. Bu teoriye göre yurtdışı

piyasaların belirli riskler içermesi firmaları bu piyasalara doğrudan yabancı yatırım yaparak içselleştirmeye yöneltmektedir (Öztürk, 2004, s.118).

M.Rugman'ın görüşüne göre içselleştirme teorinin temelini doğrudan yabancı yatırım yapılacak uluslararası piyasalardaki yatırımın verimliliğine ve ticaretin önünde engel olabilecek risklerin ve oluşabilecek aksaklıkların ön görülmesi oluşturmaktadır (Kurtaran, 2007, s.370).

İçselleştirme ile çok uluslu şirketler yaptıkları doğrudan yabancı yatırımlarda yatırım yaptığı ülkedeki hükümetlerin yapmış olduğu düzenlemelerden transfer fiyatlaması yoluyla kaçınma imkanı, fiyat farklılaştırma ve belirsizlik riskinden kaçınabilme olanağına kavuşurlar (Öztürk, 2004, s.118).

Teoriye göre çok uluslu şirketleri içselleştirmeye yönelten temelde 2 faktör bulunmaktadır. Bunlar şirketin üretim için hammadde ve ara malı tedarik eder iken uluslararası piyasalarda yaşanan sorunlar ve piyasada eksik rekabetin bulunmasıdır (Polat, 2018, s.13-14).

Bu teoriye örnek olarak krom üreten bir firmanın bir başka ülkede krom madeni kurarak veya var olan bir krom madeni firmasını satın alarak hammadde tedarikinde yaşanacak olan sorunlar ve belirsizliklerden içselleştirme yönetimle kurtulmuş olması gösterilebilir (Polat, 2018, s.14).

2.5.3. Hymer-Kindleberger Teorisi

Hymer ve Kindleberger'in 1969 yılında yapmış olduğu çalışmada Avrupa'da Avrupa ülkelerinin ekonomik olarak büyümesinde önemli bir rol alan ABD çok uluslu şirketlerinin oligopolistik yapısı incelenmiştir. Bu teoriye göre doğrudan yabancı yatırımlara piyasanın oligopolistik endüstriyel yapısı neden olmaktadır (Şimşek ve Behdioğlu, 2006, s.49).

Bu teoriye göre doğrudan yabancı yatırımı yapacak olan çok uluslu şirket ev sahibi ülkedeki bir şirkete göre bazı dezavantajlara ve risklere sahiptir. Bunun sonuca doğrudan yabancı yatırımı yapacak çok uluslu şirketin ev sahibi ülkede şirkete göre bazı üstünlüklere sahip olması gerekmektedir. Bu üstünlükleri aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır (Akar, 2010, s.349):

- Yatırımın yapıldığı ülkedeki mal piyasalarında tam rekabet şartlarını bozacak olan tüm faaliyetler doğrudan yabancı yatırımı yapan çok uluslu şirkete oligopolistik bir güç sağlayacaktır. Bu faaliyetlere çeşitli reklam faaliyetleri, fiyat ve mal farklılaştırılması örnek olarak gösterilebilir.
- Doğrudan yabancı yatırımı çok uluslu şirketin yöneticilerinin bilgi ve tecrübesi, patent hakkına sahip olduğu yeni teknolojiler, kolayca yeni sermaye sağlama olanakları faktör piyasalarda tam rekabetten uzaklaşarak çok uluslu şirketlere avantaj sağlamaktadır.
- Çok uluslu şirketlerin doğrudan yabancı yatırımından elde edeceği karın transferini kısıtlamayan ve piyasaya girişlerde devletin müdahalesinin en aza indiren politikalar çok uluslu şirketlere avantaj sağlamaktadır.
- Dikey ve Yatay birleşmeler yoluyla dışsal ekonomiler sağlanması.

Ev sahibi ülkedeki şirketlere karşı bu avantajlara sahip olan çok uluslu şirketler bu avantajlarını o ülkeye yapacakları doğrudan yabancı yatırımlarla değerlendirme imkanına kavuşmaktadırlar (Akar, 2010, s.349).

2.5.4. OLI Paradigması

OLI paradigması J.H Dunning tarafından 1977 yılında geliştirilen doğrudan yabancı yatırım teorisi oluşturma amacıyla oluşturulmuştur. Bu teoriye OLI paradigması doğrudan yabancı yatırımlar sahipliğin, alansal avantajın ve içselleştirmenin bir fonksiyon olarak tanımlanmıştır (Şimşek ve Behdioğlu, 2006, s.50).

OLI paradigmasına göre doğrudan yabancı yatırımı yapacak olan firma temel olarak üç avantaja sahip olması gerekmektedir. İlk olarak yatırımı yapacak olan firmanın ev sahibi ülkedeki firmaya göre yönetim, pazarlama ve patent hakları gibi sadece kendinde bulunacak özelliklere sahip olması gerekmektedir. İkinci olarak yatırımın yapılacağı ev sahibi ülkenin vergi indirimi, ucuz iş gücü gibi doğrudan yabancı yatırımı teşvik edebilecek özelliklere sahip olması gerekmektedir. Son olarak da doğrudan yabancı yatırımı yapacak olan firmanın ev sahibi olan ülkedeki firmalara göre içselleştirme avantajına sahip olması gerekmektedir (Akar, 2010:36). Bunun sonucunda çok uluslu şirket elde ettiği karı arttıracak ve etkin bir yapıya kavuşması sağlanacaktır. OLI paradigmasına göre doğrudan yabancı yatırımın yapıldığı ülkenin

menfaatini göz önünde bulundurmak gibi bir konusu söz konusu olmamaktadır (Akar, 2010, s.37).

2.5.5. Ürün Dönemleri Teorisi

Vernon tarafından 1966 yılında geliştirilen bu teoride çok uluslu bir şirketin neden ihracat değil de doğrudan yabancı yatırım yapmayı tercih edeceğini açıklamaya çalışmıştır. Yeni bir ürünün üretilmesi, geliştirilmesi ve dizaynı gelişmiş olan ülkelerde gerçekleştirilmektedir. Ürünün üretilmesi zamanla standart haline gelir ve bunun sonucunda da ürünün gelişmiş ülkelerde karlı dönemi sona gelmiştir. Bu yüzden standart hale gelen bu üretim süreci iş gücü ücretleri gelişmiş ülkelere taşınacaktır (Polat, 2018, s.17).

Vernon'un ürün dönemleri teorisine göre üretilen ürün üç aşamada incelenmektedir. Bu üç dönem yenilik, olgunlaşma ve standartlaşmadır. Yenilik aşamasında üretilecek olan ürün teknolojik bir yenilik isteyeceğinden dolayı gelişmiş ülkelerde üretilmesine başlanır. Bu üretim yenilik aşamasında iç pazara yapılmaktadır. İç piyasa yeteri kadar doygunluğa ulaştığında ürün ikinci dönemi olan olgunlaşma dönemine gelmiştir. Bu dönemde ürünün ihracatına başlanır. Firma ürünün olgunlaşma döneminde yenilik döneminde sahip olunan yeni teknoloji firmanın tekelinde kalmaya devam etmektedir. Son dönem olan standartlaşmada ise firma yenilik ve olgunlaşma döneminde sahip olduğu teknolojinin lisansı yurt dışı veya yurt içine vermeye başlar. Standartlaşma döneminde artık maliyeti yüksek iş gücüne ihtiyaç kalmaması nedeniyle firma üretimini iş gücü maliyetlerinin düşük olduğu az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere kaydırmaktadır (Kuduğ,2006, s.16).

Ürün dönemleri teorisi çok uluslu şirketlerin yapmış olduğu yatırımlardan sermaye yoğun yatırımları gelişmiş ülkelere emek yoğun yatırımları ise neden az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere kaydırıldığını büyük ölçüde açıklamıştır (Kuduğ, 2006, s.17).

2.6. Doğrudan Yabancı Yatırımları Belirleyen Unsurlar

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları yüksek getiriye beklediği sektörlerle ve kendini güvende hissettiği bölgelere yapılmaktadır. Yatırımdan elde edilecek kar temel unsur olsa da karın devamlılığı ve karın işletmenin bulunduğu ana merkeze transfer

edilebilmesi de doğrudan yabancı yatırımları açısından önem teşkil etmektedir. Bu şartların yerine gelmesini sağlayan en önemli unsurda istikrardan geçmektedir.(Dönmez, 2009, s.21)

UNCTAD'ın 1998 yılında yayınlamış olduğu rapora göre doğrudan yabancı yatırımları belirleyen unsurları 3 ana başlık altında toplamıştır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını belirleyen bu 3 başlık ekonomik faktörler, politik faktörler ve yatırım ortamına ilişkin faktörlerdir (Dönmez, 2009, s.22-23).

Tablo 2: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Belirleyicileri

Faktör Grupları	Ev Sahibi Ülkedeki Belirleyicileri
Ekonomik Faktörler	<ul style="list-style-type: none">- Pazarın Büyüklüğü- İş Gücüne Ödenen Ücretler- Piyasaların Yapısı- Tüketici Tercihleri
Politik Faktörler	<ul style="list-style-type: none">- Ekonomik, politik ve sosyal istikrar- Özelleştirme politikası- Vergi politikası- Ticaret politikası- Yapılan uluslararası anlaşmalar
Yatırım Ortamına İlişkin Faktörler	<ul style="list-style-type: none">- Yatırım sonrasındaki hizmetler- Sosyal Etkenler- Yatırımlara verilen teşvikler- Hukuki alt yapı

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report 1998-Trends and Determinants

2.6.1. Doğrudan Yabancı Yatırımları Belirleyen Ekonomik Faktörler

Ekonomik faktörler arasında yatırım yapılan ülkenin makro ve mikro ekonomik koşulları ele alınmaktadır. Bunlar piyasa büyüklüğü, döviz kurları, vergi politikaları gibi maliyet farklılıkları oluşturabilecek etkenlerdir.

2.6.1.1. Döviz Kurları

Döviz kurları ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişki ilk kez 1970 yılında Aliber ortaya koymuştur. Aliber hipotezine göre farklı para alanlarının var

oluşu doğrudan yabancı sermaye yatırım akışını meydana getirir. Para alanları döviz kurlarının değişiminden dolayı ülkeler arasında hem farklı faiz oranları hem de farklı para alanlarını doğurduğu için yatırımlardan beklenen gelirin kapitilizasyon oranında farklılaşmaktadır (Dursun, 2004, s.83-84).

Aliber'in görüşüne göre iki tür para bulunmaktadır. Bu paralar değer kazanabilme ve değer kaybetme özelliklerine göre para türü yüksek olan paralar ve para türü düşük olan paralar olarak ortaya konulmuştur. Parası değerli ve sağlam olan dış yatırımcı, parası düşük değerli olanda dış yatırımcıyı çeken ülke konumunda olacaktır (Dönmez, 2009, s.24).

Yabancı yatırımcılar yatırım yaptıkları ülkelerin parasını kullanmak zorunda kaldıklarından ve o ülkenin para cinsinden gelir elde ettiklerinden dolayı döviz kurları önem verdikleri bir ekonomik faktördür. Dolayısıyla döviz kurları yatırımcıların karlılıklarını ve hangi ülkeye yatırım yapacaklarını etkilenmektedir (Narin, 2007, s.52).

Döviz kurlarındaki değişimin maliyetleri etkilemesi beklenmiyorsa ana şirket üretimin yapılacağı tabi şirketin yerinin seçiminde herhangi bir değişime gitmesi beklenmeyebilir. Eğer döviz kurlarındaki değişimin maliyetler üzerinde yaratacağı etki olumsuz olursa ana şirket kur riskinden kaçınmak için kendisine bağlı olan tabi şirketin yerini değiştirebilir (Dönmez, 2009, s.24).

Döviz kurundaki volatilité da doğrudan yabancı yatırımları etkilemektedir. Döviz kurlarının çok dalgalı bir şekilde yükselip düştüğü bir ülkede doğrudan yabancı yatırımlar için risk oluştururken kısa vadeli hareketliliklerin ve döviz kuru dalgalanmaların az olduğu ülkeler doğrudan yabancı yatırım girişlerini çekmekte daha avantajlı olmaktadır (Özcan ve Arı, 2010, s.71).

1971 yılında Japon Yeni'nin ABD Dolarına karşı çok fazla değerlenmesi, Japonya'daki ücretlerin diğer ülkelere göre artması Japonya'da üretim yapan işletmeler üretimlerini diğer gelişmekte olan Doğu Asya ülkelerine kaydırmışlardır. Özellikle bu durum Japonya'daki emek yoğun olan tekstil ve elektrikli alet üreten işletmelerde yoğun olarak yaşanmıştır (Dönmez, 2009, s.24).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını yapan çok uluslu şirketleri döviz kurlarındaki değişimler bir yandan olumsuz etkiler gösterebildiği gibi diğer bir taraftan farklı fırsatları da beraberinde getirebilir. Yatırım yapılan ülkenin parasının değer kaybetmesi sonucu yabancı yatırımcıların satın alma gücünü arttıracığından dolayı maliyet avantajı yaratabilmektedir. Bu açıdan doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapan çok uluslu şirketler açısından döviz kurlarında meydana gelen değişimlerden olumlu veya olumsuz şekilde etkilenmesi üretilen malın satıldığı mı yoksa hammadde kaynağının tedarik edildiği ülke olmasına göre değişmektedir (Dönmez, 2009, s.25).

2.6.1.2. Vergiler

Vergilerde doğrudan yabancı yatırımları etkileyen önemli unsurlardandır. Yabancı yatırımlar az vergi toplayan ve vergileri tabana yayamamış ülkelere olumlu bakmamaktadırlar. Giderleri gelirlerinden fazla olan ülkeler her zaman mali kriz yaşamları yüksek olan ülkeler olarak görülmektedir (Narin, 2007, s.53).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekmek isteyen ülkelerde birbirleri arasında tam bir vergileme rekabeti yaşamaktadırlar. Bunu düşük tarifeli vergiler uygulamak, yatırım indirimi, yabancı yatırımcılarla ikili vergi anlaşmaları, kurumlar vergisi uygulamaları ve vergi erteleme veya vergi indirimi gibi konularda sağladıkları olanaklarla yapmaya çalışmaktadır (Narin, 2007, s.53).

Doğrudan yabancı yatırımın yapılması için ülkede yerli ve yabancı yatırımcılar arasında uygulanacak vergi politikalarında eşitlik olması gerekmektedir. Bunun yanı sıra doğrudan yabancı yatırımları yapacak çok uluslu şirketlerle doğrudan yabancı yatırımın yapıldığı ülke ile yapılan ikili vergi anlaşmaları da doğrudan yabancı yatırımlar için önemli bir rol oynamaktadır (Yardımcı, 2011, s.75).

Doğrudan yabancı yatırımları yapacak olan yatırımcılar için en önemli vergi çeşitlerinden birisi kurumlar vergisidir. Yatırımcılar karlarını arttırmak açısından düşük vergi ödemeyi cazip bulmakta, dolayısıyla kurumlar vergisi düşük olan ülkeler yatırım açısından cazip görmektedirler. Bunun sonucu olarak ana şirket transfer fiyatlaması yaparak kurumlar vergisinin düşük olduğu ülkede faaliyet gösteren tabi şirketine karını aktarmakta ve daha az vergi ödeyerek bu avantajdan yararlanmaya çalışır (Kar ve Tatlısöz, 2008, s.11).

Karataş ve Çak'ın 1990-2007 yıllarını kapsayan doğrudan yabancı yatırımları çeken faktörler nedir çalışmasında panel veri seti ve Danimarka, İtalya, Macaristan, Yunanistan, Romanya, Polonya ve Türkiye'ye ait değişkenleri kullanarak vergisel faktörlerin bu ülkelerdeki doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu analiz etmişlerdir. Bu analiz sonucunda vergisel faktörlere eklenen kurumlar vergisindeki her %1'lik artışın doğrudan yabancı yatırımların bu ülkelerdeki gayri safi yurt içi hasılasındaki (GSYİH) payını %0,34 oranında azatlığı sonucuna ulaşmıştır (Yardımcı, 2011, s.76).

2.6.1.3. Ücretler

Özellikle emek yoğun sektörler için yatırım yapacak yabancı yatırımcılar açısından emek için ödenen ücretler büyük önem taşımaktadır. Bu yatırımcılar emek için ödenen ücretlerin ucuz olduğu ülkelere yatırım yapmayı tercih etmektedirler. Bununla birlikte iş gücü fiyatlarının arasındaki farkın olmadığı durumlarda ise yatırımcılar tercihlerini iş gücünün verimliliğini ve yeterliliği yönündedir. Ayrıca ülkelerdeki sendikalar düşük ücretlere ve idari yönden bağımsızlığa tehdit oluşturacağından doğrudan yabancı yatırım akışlarını olumsuz yönde etkilemektedir (Kurtaran, 2007, s.375).

Ayrıca aktif olarak çalışabilecek iş gücü sayısı da doğrudan yabancı yatırımları pozitif yönde etkileyecek unsurlardandır. Hong Kong, Tayvan, Singapur, Çin gibi emeğin bol ve bundan dolayı emek ücretlerinin düşük olduğu ülkeler doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çeken ülkelerdir. Emek yoğun ve ihracat için üretim yapan sektörler maliyet avantajı yakalayarak karlılıklarını arttırma olanağını olanağına kavuşmaktadır (Dönmez, 2009, s.28-29).

Wunnava ve Janicki'nin yapmış olduğu araştırmalar sonucunda imalat sektöründe emeğe ödenen ücrette meydana gelen her 1 dolarlık değişimin doğrudan yabancı yatırımında 17.278 dolarlık bir değişime neden olmaktadır. Bu çalışmanın sonucunda ücretler ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında pozitif bir korelasyon bulunmuş ve işletmelerin iş gücü maliyetlerinin yüksek olduğu yerlerden düşük olduğu yerlere yatırım yapma eğiliminde olduğunu tespit etmiştir (Yardımcı, 2011, s.66).

Bununla birlikte düşük ücretler doğrudan yabancı yatırım akışında her zaman olumlu etkiler göstermeyebilmektedir. Verimliliği ve kalitesi yüksek iş gücü üretilen

malın kalitesini arttıracığından iş gücü ücretleri yüksek dahi olsa yatırımcılar kardan ziyade kaliteyi ön plana alabilmektedir (Dönmez, 2009, s.28).

2.6.1.4. Pazarın Büyüklüğü

Pazar büyüklüğü kavramı ülkenin kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) ile ölçülmektedir. Büyük bir piyasanın olması kaynakların etkili kullanımı ve ölçek ekonomisinden faydalanmak için gereklidir. Doğrudan yabancı yatırımları akışı ile piyasanın büyüklüğü arasından kuvvetli bir ilişki mevcuttur. Yeterli bir büyüklükteki bir pazar işletmenin yeteri miktarda satış düzeyini yakalamasını sağlar bunun sonucunda da işletmeler varlıklarından en üst düzeyde yararlanmak için büyük pazarlara yatırım yapmayı tercih etmektedirler (Kurtaran, 2007, s.374).

Pazar büyüklüğünün doğrudan yabancı yatırımlar için öne çıkan unsuru satış hacmidir. Eğer bir ülkenin pazarına ihracat yaparak girmek için yapılan maliyetler o ülkeye ihraç edilecek ürünün o ülkedeki üretim maliyetlerini aşar ise doğrudan yabancı yatırım yapma ihtiyacı ortaya çıkmış olmaktadır. Doğrudan yabancı yatırım için karar alınırken de o malın maliyeti ile birlikte o ülkenin o mala olan pazar büyüklüğü de önem kazanmaktadır (Aydemir ve Genç, 2015, s.23).

2.6.1.5. Ticaret Açıkları

Doğrudan yabancı yatırımları belirleyen ekonomik faktörlerden bir tanesi de ticaret açıklarıdır. Ticaret fazlası sağlam bir ekonominin göstergesi olduğundan dolayı doğrudan yabancı yatırımlarını teşvik ettiği görülmektedir. Bu nedenle ticaret fazlası ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında pozitif bir ilişki söz konusudur (Kurtaran, 2007, s.376). Ancak devletlerin ticaret açıklarını kapatmak için uygulamaya koymuş oldukları gümrük tarifeleri, kotalar ve ticari engeller bir ülkenin ticaret fazlası vermesini sağlasa dahi serbest ticaretin önünde engeller oluşturduklarından dolayı doğrudan yabancı yatırımları olumsuz yönde etkilemektedir (Aydemir ve Genç, 2015, s.24).

Bununla birlikte ticaret açığı veren ülkeler bu açığı kapatmak için doğrudan yabancı yatırımları çekmek için makroekonomik istikrar programları uyguladılar ve doğrudan yabancı yatırımları çekerek ticaret açıklarını kapatmak isterler (Yapraklı, 2006, s.30).

2.6.2. Doğrudan Yabancı Yatırımları Belirleyen Politik Faktörler

Doğrudan yabancı yatırımları belirleyen politik faktörler arasında politik riskler, özelleştirme politikaları, piyasanın yapısına ve işleyişine ilişkin politikalar, dış dünyaya açıklık ve dünya ticaret sistemine üyelik gelmektedir.

2.6.2.1. Politik Riskler

Politik risklerin artması ekonomik sistemi bozabilmekte yeni yatırımların önünü kapatabilmektedir. Ayrıca politik risklerin artması var olan yatırımları da riske sokmaktadır. Bu nedenle politik risklerin fazla olması doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını negatif yönde etkilemektedir (Dursun, 2004, s.86).

Politik riskler politik müdahalelerden meydana gelen mal, hizmet ve iş gücü piyasasındaki olumsuz değişimler sonrası fon kayıplarını kapsamaktadırlar. Politik riskler her zaman ortaya çıkabilmektedir fakat politik riskin fazla olduğu ülkeler genellikle gelişmekte olan ülkelerdir (Kurtaran, 2007:376). Politik riske etki eden unsurlar ise seçim sıklıkları, hükümet krizleri, terör, ülkenin yönetim şekli, grevler, sermaye ile ilgili kanuni düzenlemeler, sosyal kargaşalar ve ekonomik ambargolardır (Dursun, 2004:86).

Hükümetlerin uygulamış oldukları kamulaştırma politikaları da doğrudan yabancı yatırımları olumsuz yönde etkileyen politik riskler arasından gösterilmektedir. Bununla birlikte doğrudan yabancı yatırımın yapılacağı ülkedeki hükümetlerin dünya siyasetinde meydana gelecek gelişmelere kısa ve uzun vade vereceği tepki gelecek dönemde dünya konjonktüründe alacağı politik pozisyonda doğrudan yabancı yatırımların karşılaştığı politik riskler arasındadır (Yardımcı, 2011, s.61-62).

2.6.2.2. Özelleştirme Politikaları

Gelişmekte olan ülkelerde daha çok görülen özelleştirme politikaları doğrudan yabancı yatırımların artmasına ve ulusal pazarlara erişmesine olanak sağlamıştır. Uygulanan özelleştirme politikaları sayesinde özelleştirilen kurumlarda daha iyi bir kurumsal yönetim sağlanması ve yatırım ortamının iyileştirilmesi de amaçlanmaktadır (Aydemir ve Genç, 2015, s.25).

Küreselleşme ile beraber özelleştirme politikaları hız kazanmıştır. Özelleştirme politikaları ile birlikte mülkiyetin el değiştirmesiyle beraber ekonomideki rekabet unsuru sağlanmaya çalışılmaktadır. Yabancı yatırımların teknoloji, sermaye transferini sağlaması ve ekonomiye etkinlik kazandırması ile özelleştirme politikalarının önemi artmış ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını olumlu yönde etkilemiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin doğrudan yabancı yatırımlarını fazlasıyla çekmesi uyguladıkları özelleştirme politikaları sayesinde mümkün olmuştur (Narin, 2007, s.58-59).

Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımları çekmek için özelleştirme politikalarına yönelen ülkelerden birisi olmuştur. Özellikle özelleştirme konusundaki somut adımlar 1980’li yıllardan itibaren atılmaya başlamıştır. 1984 yılında çıkarılan 2983 sayılı kanun özelleştirme çabaları konusunda yapılan ilk girişim olmuştur (İleri, 2014, s.159-160).

Türkiye’de özelleştirme 1985 yılıyla beraber kamunun tüm hissesine sahip olduğu kamu iktisadi teşebbüsleri veya kamunun da ortak olduğu işletmeler özelleştirme kapsamına alınmış ve günümüze kadar da bu kuruluşlar varlık satışı, halka arz, blok satış gibi yöntemler kullanılarak özelleştirilmiştir (İleri, 2014, s.160).

2.6.2.3. Piyasanın Yapısına Ve İşleyişine İlişkin Politikalar

Doğrudan yabancı yatırımları belirleyen unsulardan bir tanesi de rekabet yasalarıdır. Rekabet yasaları ile kartellerin ortaya çıkması gibi anti rekabetçi firma yapılarının oluşmasının önüne geçilerek doğrudan yabancı yatırımların önünün açılması amaçlanmaktadır (Narin, 2007, s.57).

Rekabet yasaları yerli ve yabancı yatırımcılar için eşit olarak uygulanması ile yerli şirketlerin yabancı şirketlere karşı işbirliği içine girmesini engellemektedir. Doğrudan yabancı yatırımları için ayrıca yerli şirketlerin uyguladıkları bir malın üretim sürecinin farklı aşamalarında başka firmalarla anlaşmasından kaynaklanan rekabetin dikey olarak kısıtlandığı piyasalardan uzak durmaktadırlar. Bu nedenle rekabet yasaların iyi uygulanması ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında pozitif bir ilişki söz konusudur (Narin, 2007,s.57).

2.6.2.4. Ticari Açıklık Ve Dünya Ticaret Sistemine Üyelik

Ticari açıklık ülkelerin liberalleşme politikalarına, yabancı yatırımlara getirdikleri serbestlik ve teknolojik gelişmelere uyum sağlanması ile birlikte mümkün olmaktadır. Dış dünyaya açıklığın, doğrudan yabancı yatırımlara etkisi pozitif olmaktadır. Ticari açıklık derecesinin ölçülmesinde kullanılan rasyo dış ticaret hacminin GSYİH oranlamasıyla ortaya çıkmaktadır. Bu oranın yüksek olması doğrudan yabancı sermaye yatırımlar için olumlu bir etki oluşturmaktadır (Narin, 2007, s.56).

Doğrudan yabancı yatırımın yapıldığı ülkedeki ihracat ve ithalat serbestliği doğrudan yabancı yatırımı yapmış olan yatırımcılara hareket kolaylığı sağlamaktadır. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımların ticareti yapılabilir sektörlere yöneleceğinden dolayı dışa açık olan ülkeleri tercih etmektedirler (Karagöz, 2007, s.938-93).

Çok taraflı yatırım anlaşması doğrudan yabancı yatırımlarını garanti altına alınması ve önündeki engellerin kaldırılması için önemlidir. Doğrudan yabancı yatırımlar için Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), Güney Ortak Pazarı (MERCOSUR) gibi bölgesel ticaret anlaşmaları da doğrudan yabancı yatırımların yapılmasında etkili olan faktörler arasındadır. Böylece doğrudan yabancı yatırımlar için güven ortamı ve etkili düzenlemeler oluşturulmuştur (Narin, 2007, s.56-57).

2.6.3. Doğrudan Yabancı Yatırımları Belirleyen Yatırım Ortamı Faktörleri

Doğrudan yabancı yatırımları belirleyen yatırım ortamına ilişkin faktörler hukuki alt yapı, yatırım teşvikleri, sosyal ve kültürel yapıdır.

2.6.3.1. Hukuki Alt Yapı

Doğrudan yabancı yatırımı yapacak yatırımcılar için ekonomik ve politik konular kadar hukuki mevzuatta doğrudan yabancı yatırımları belirleyen önemli bir unsurdur. Özellikle teknoloji ve sermaye sıkıntısı çeken gelişmekte olan ülkeler doğrudan yabancı yatırımların önünü açmak için koruyucu iş hukuku mevzuatları geliştirmiş ve sendika ve toplu iş sözleşmelerine karşı çeşitli kısıtlamalar getirmişlerdir (Narin, 2007, s.60).

Ayrıca doğrudan yabancı yatırımın yapıldıktan sonra karşılaşılabilecek olan hukuki engeller doğrudan yabancı yatırımın sürekliliğinin önünde engel oluşturmaktadırlar. Hukuki alt yapının uygun olmadığı ülkelerin risk primleri yüksek olduğundan dolayı doğrudan yabancı yatırımları çekmek zorlaşmaktadır (Zeren ve Ergun, 2010, s.70).

Öte yandan ekonomik koşullar doğrudan yabancı yatırımlar için uygun koşullar olsa da yargının işleyiş şekli ve sonuç alma süresinde yaşanan olumsuz gelişmeler doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını caydırıcı bir unsur olmaktadır (Narin, 2007, s.60).

Türkiye’de 1954 yılında çıkarılan 6224 sayılı kanun ile yabancı sermaye faaliyetleri resmi bir şekle ve kanuni güvenceye alınmıştır. Ardından 1980 yılından itibaren kambiyo rejiminin serbestleşmesi ve uygulanan liberalleşme politikalarıyla beraber yabancı sermaye çerçeve kararları ile desteklenmiştir (Karagöz, 2007, s.934).

2.6.3.2. Yatırım Teşvikleri

Doğrudan yabancı yatırımları olumlu etkileyen unsurlardan bir tanesi de yatırım teşvikleridir. Sanayi bölgelerinin ücretsiz bir şekilde tahsis edilmesi, ucuz kredi sağlanması ve yatırım indirimi doğrudan yabancı yatırımlar için verilen yatırım teşvikleri arasında sayılmaktadır (Narin, 2007, s.59).

Özellikle gelişmekte olan ülkeler doğrudan yabancı yatırımları çekmek için çevre koruma masraflarının alınmaması, sanayi bölgelerinde ücretsiz yer tahsis edilmesi ve yabancı yatırımcıların korunması için verilen özel imtiyazlarla doğrudan yabancı yatırımları ülkelere çekebilmek için verdikleri teşvik uygulamalarındandır (Kocadoru, 2009, s.255).

Yabancı yatırımcıya sağlanan vergi avantajları da yatırım teşvikleri arasındadır. Eğer bir ülkede yerli yatırımcıya uygulanan vergi teşvikleri yabancı yatırımcıya uygulanan vergi teşvikleri arasında farklılıklar varsa ve bu teşvikler süreklilik arz etmiyorsa doğrudan yabancı yatırımlara negatif bir etki yapacaktır (Erdoğan, 2012:26).

2.6.3.3. Sosyal ve Kültürel Yapı

Küreselleşme süreci ile birlikte doğrudan yabancı yatırımlar coğrafi konumu, kültürel yapı ve dili bakımından birbirine yakın yerleri tercih edebilmektedir. ABD,

Kanada, İngiltere ve Avustralya bu kapsamda doğrudan yabancı yatırımların olduğu yerler olarak ön plana çıkmaktadırlar (Narin, 2007, s.62).

Doğrudan yabancı yatırımlar için belirleyici olan sosyal yapı gelir dağılımı bozukluğundan dolayı olumsuz etkilenmektedir. Gelir dağılımının bozuk olduğu yerler sosyal yapının bozulma potansiyeli olan yerler olduğu için doğrudan yabancı yatırımlar için tehlike arz etmektedir (Narin, 2007, s.62).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DEKİ ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN TARİHSEL SÜRECİ VE YATIRIM KARARINI ETKİLEYEN FAKTÖLER

3.1. Türkiye'de Çok Uluslu Şirketlerin Tarihsel Gelişimi

Türkiye'nin çok uluslu şirketler ile tarihini Cumhuriyet döneminden 1980'e kadar olan dönem ve 1980'den günümüze şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Özellikle II.Dünya Savaşı sonrası dünya da yaşanan gelişmelere paralel olarak Türkiye'nin çok uluslu şirketlere bakışı belirli ve birbirini tamamlayan çizgede devam etmiştir. Bu çizgideki en büyük kırılma 1980 yılı ve sonraki dönemde meydana gelmiştir (Çetinkaya, 2004, s.73).

3.1.1. 1923-1980 Arası Dönem

Lozan Barış Anlaşmasının imzalanmasıyla beraber Osmanlı döneminden kalma kapitülasyonlar ortadan kaldırılmasıyla yabancı yatırımlara karşı yeni bir dönem başlamıştır. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti başlangıçta yabancı şirketler konusunda çekimser davranmıştır (Çetinkaya, 2004, s.74).

Osmanlı döneminde faaliyet gösteren özel imtiyazlı şirketler daha çok faaliyetlerini doğal kaynakların işletilmesi, ulaşım ve kamu hizmetleri konusunda vermekteydiler. Kapitülasyonlar kaldırılmasıyla yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti bu ayrıcalıkları kaldırmış ve bu şirketleri kamulaştırma yoluna gitmiştir (Şimşek ve Behdioğlu, 2006, s.55).

Osmanlı döneminden cumhuriyet dönemine Türkiye'de faaliyetlerine devam eden 94 yabancı şirket bulunmaktadır. Bu şirketlerin toplam sermayesi 63,4 milyon sterlini bulmaktaydılar. Bu şirketlerin %2'si Amerikalılar, %4'ü Belçikalılar, %17'si İngilizlere, %26'sı Fransızlara, %45'i Almanlara ve %6'sı da diğer yabancı ülkelere aittir (Yavan ve Kara, 2003, s.26).

Uygulanan kamulaştırma politikaları kapitülasyonların kalkması ve 1930'lı yılların başında devletin sermaye giriş çıkışlarına kontrol altına alması ve bunun iznini maliye bakanlığına vermesi sonucunda doğrudan yabancı yatırım çekme konusunda sıkıntı yaşamıştır (Dumludağ, 2006, s.226).

1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresinde Atatürk yabancı yatırımlar için görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: “İktisat sahasında düşünürken ve konuşurken zannolunmasın ki, biz yabancı sermayeye hasım bulunuyoruz. Hayır, bizim memleketimiz çok geniştir. Çok emek ve sermayeye ihtiyaç vardır. Binaenaleyh kanunlarımıza uymak, saygı göstermek şartı ile yabancı sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız ve sayanı arzudur ki yabancı sermayesi bizim emeğimize ve serveti sabitimize katılsın. Bizim için ve onlar için faydalı neticeler versin; fakat eskisi gibi değil” (Çetinkaya, 2004, s.74-75).

Bu ifadelere karşın Türkiye’ye gelen yatırımlarda herhangi bir kayda değer bir artış meydana gelmemiştir ve İzmir İktisat Kongresinde Türkiye Cumhuriyetinin siyasal erkinin zayıflatılmaması şartıyla yabancı yatırımlara kabul edileceği belirtilmiştir. Özellikle 1928 yılıyla beraber yabancı kuruluşlar bedeli ödenerek kamulaştırılmıştır (Bodur, 2007, s.83).

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinin kamulaştırma politikalarına yönelmesinin bir nedeni de dünyadaki ekonomik koşullarında yaşanan gelişmeler olmuştur. 1929 yılında ABD’de ortaya çıkan ekonomik kriz tüm dünyayı etkilemiş ve Türkiye’ye gelen yabancı yatırım ciddi şekilde azalmasına neden olmuştur. Yabancı yatırımlara olan teşvik önemini yitirmiş ve devlet ekonomide devletçilik politikası izlemek durumunda kalmıştır (Saray, 2011, s.390).

1929 yılında Nestle’nin kurmuş olduğu çikolata fabrikası imalat sektöründe faaliyet gösteren ilk yabancı firma olmuştur. Bu dönemde bir ABD şirketi olan Ford Motor Company’nin otomotiv sektörüne yapacağı yatırım ABD’deki Büyük Buhran nedeniyle gerçekleşmemiştir (Erdilek, 2006, s.20).

Devletçilik serbest piyasa ekonomisini tamamen ortadan kaldırmayan yabancı ve özel sermayeye karşı olmayan bir ekonomik politikası olmasına rağmen özellikle 1954’e kadar yabancı yatırımları destekleyecek kanuni düzenlemelerin olmaması sebebiyle Türkiye doğrudan yabancı yatırımlara karşı kapalı kalmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlara kapalı kalmasına rağmen Türkiye ekonomisi uygulanan devletçi politikalar sayesinde 1933-1939 yılları arasındaki kalkınma hızı %9’u aşmıştır (Bodur, 2007, s.85).

Bu dönemde uygulanan ekonomik politikalar ile ekonomik üretimi geleneksel tarıma dayılı Türkiye ekonomisinde sanayi sektörünün payı 1923-1928 yılları arasında %11 iken 1933-1939 yılları arasında sanayi sektörünün payı %15'e kadar ulaşmıştır (Bodur, 2007:85).

Tablo 3: 1928-1938 Arasında Kamulaştırılan Yabancı Şirketler

ADI	ÜLKESİ	KAMULAŞTIRILMA TARİHİ
Anadolu Demiryolları	Almanya	1928
Mersin-Adana Demiryolu	İngiltere	1928
İstanbul Sular İdaresi	İngiltere	1932
İzmir Rıhtım	Fransa	1932
İzmir-Kasaba Demiryolu	Fransa	1934
İzmir-Aydın Demiryolu	İngiltere	1935
İstanbul Rıhtım	Fransa	1935
İzmir Gaz	İngiltere	1936
Doğru Demiryolları	Fransa	1936
Ereğli Kömürleri	Fransa	1936
İstanbul Telefon	İngiltere	1936
Kadıköy Sular İdaresi	Fransa	1937
İzmir Telefon	İsveç	1938
İstanbul Elektrik	Belçika	1938
Haydarpaşa Limanı	Almanya	1938
İstanbul Tünel	Belçika	1938

Kaynak: Okay Yücer, Türkiye'de Yabancı Sermaye yatırımlarının Gelişimi ve 1980 Sonrası Yatırımların Sektörel ve Ükelere Dağılımları, Yıldız Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi,1994, s.30.

Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı şirketler genellikle ulaşım, alt yapı ve madencilik gibi sektörlerde faaliyet göstermiştir. Avrupa ve diğer dünya ülkeleri içerisinde Fransa, İngiltere, Almanya, Belçika ve İsveç gibi ülkelerin şirketleri genellikle kamulaştırılan şirketler olarak ön plana çıkmıştır. Özellikle 1928 yılıyla birlikte ulaşım, alt yapı ve madencilik sektörlerinde faaliyet gösteren bu yabancı şirketler kamulaştırılmıştır.

1940'lı yıllara gelindiğinde II.Dünya Savaşının ekonomik etkileri Türkiye'de de hissedilmiştir. Bu dönemde yabancı yatırımlar tüm dünya genelinde ve Türkiye'de

de çok düşük düzey de kalmıştır. Savaş bittikten sonra 1947 yılında yabancı yatırımlar için 13 sayılı karar ile birkaç düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemelere göre yabancı yatırımların turizm, tarım ve ulaştırma gibi sektörlerle yatırım yapması istenmiştir. Bu yatırımların ihracatı arttıracak şekilde olursa oluşacak karın bir kısmını yurt dışına aktarılmasına izin verilmiştir (Koçtürk ve Eker, 2012, s.39).

II.Dünya Savaşı sonrası düzenlenen Bretton Woods konferansı sonucunda ortaya çıkan iki uluslararası kuruluş olan WB ve IMF'ye Türkiye'de üye olmuş ve kurulan yeni dünya düzeninde yerini almıştır. ABD'nin Marshall Planı çerçevesinde mali ve askeri yardımlar sağlaması Türkiye'de liberal rüzgarların daha kuvvetli esmesine neden olmuş çok uluslu şirketlerin yatırımlarını çekmek amacıyla yeni kanuni düzenlemelere gitmiştir (Şimşek ve Behdioğlu, 2006, s.56).

1950 yılında çıkarılan 5583 sayılı Hazinece Özel Girişimlere Kefalet Edilmesi ve Döviz Taahhüdünde bulunulması hakkındaki yasa ile yabancı yatırımları teşvik için çıkarılan ilk yasa özelliğini taşımaktadır. Daha önce yabancı yatırımlar ile ilgili düzenlemeler Türk Parasının Kıymetini Koruma yasasının hükümlerine bağlanmış olsa da yabancı yatırımlara yönelik herhangi bir teşvik amacı olmamıştır. 1950 yılında çıkarılan yasayı takiben yabancı yatırımları teşviki için 1951 yılında 5821 sayılı Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik kanunu çıkarılmıştır. Fakat çıkarılan bu yabancı yatırımları teşvik kanunları istenen etkiyi yaratamamıştır. Bunun sebebi şirketlerin elde edecekleri karın transferi konusunda getirilen kısıtlamalar olmuştur (Bodur, 2007, s.88).

1950 ve 1951 yıllarında çıkarılan kanunların istenen sonucu vermemesi sonucunda 1954 yılında 6224 sayılı Yabancı Sermaye Teşvik kanunu çıkarılmıştır. Daha önceki kanunlarda konulan yerli girdi kullanımı ve kar transferi gibi kısıtlamalar bu kanunla beraber tamamen kaldırılmıştır. Bu kanunla beraber yabancı yatırımcılar Türk özel girişimcilerine açık olan tüm sektörlerle yatırım yapma olanağına kavuşmuşlardır (Dumludağ, 2003, s.15-16).

1960'lı yıllara gelindiğinde ise Türkiye planlı ekonomi dönemine geçmiştir ve çok uluslu şirketlerin yapmış oldukları doğrudan yabancı yatırımlar için uygulanacak düzenlemeler ve politikalarda Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) önemli bir kurum haline gelmiştir (Dumludağ, 2003, s.19).

1960'lı yıllarda Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımlar genellikle imalat sektörüne geldiği görülmektedir. Bununla birlikte imalat sektörünün her alanına ilgi duyulmamıştır. Daha çok elektrik makineleri, plastik, lastik ve taşıt gibi Türk iç piyasasında talebi artan ürünlere yatırım yapılmıştır. Bu dönemde Türkiye'ye gelen çok uluslu şirketler kendileri sermaye getirmek yerine iç piyasadan borçlanma yoluna gitmişlerdir (Dumludağ, 2003, s.20).

1970'li yıllara gelindiğinde ise gerek dünyada gerekse Türkiye özelinde yaşanan gelişmeler doğrudan yabancı yatırımları etkisi altına almıştır. Özellikle 1970'li yıllarda yaşanan petrol şoku yapılan Kıbrıs Barış Harekatı ile ABD'nin ve Avrupa ülkelerinin uyguladıkları ambargolar nedeni ile Türkiye'de 1970'li yıllarda gelen doğrudan yabancı yatırımlar kesintiye uğramıştır (Erdoğan, 2012, s.95-96).

Türkiye'ye 1954'ten 1980 yılına kadar olan dönemde yabancı yatırım olarak toplam 325 milyon ABD doları gelmiştir. Bu miktar aynı dönemde yalnız bir yılda Yunanistan'a yapılan yabancı yatırıma eş değerdi. Türkiye'nin yabancı yatırımları istenilen düzeyde çekmemesinin nedeni olarak kar transferlerine getirilen sınırlamalar, mevzuat yapısının karmaşık olması ve çalışacak yabancı personele sınırlamalar getirilmesi gösterilmektedir (Erdoğan, 2012, s.97).

3.1.2. 1980-Günümüz

24 Ocak 1980 yılında ekonomik istikrar programı devreye girmiştir. Tarihe 24 Ocak kararları olarak geçen kararlarla doğrudan yabancı yatırımlar için getirilen kısıtlamaların ortadan kaldırılarak serbest piyasa ekonomisine geçiş için kararlar alınmıştır (Erdoğan, 2017, s.97).

24 Ocak kararlarıyla aşağıda maddeler halinde sıralanan hedeflerin gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır (Cicoğlu, 2009, s.94):

- İthal ikameci anlayış terk edilerek ihracata yönelerek dış ticaret açığının kapanmasını sağlamak,
- Serbest piyasa ekonomisinin uygulanmasını sağlamak,
- Yabancı yatırım girişlerini arttıracak uygulamaların yürürlüğe koyulması,
- Fiyat kontrollerinin azaltılması,
- Enflasyon oranının geriletilmesi,

- Serbest faize geçilmesi,
- Kamu harcamalarının kısılması.

24 Ocak kararları ışığında doğrudan yabancı yatırımları çekmek amacıyla 1980 yılında Yabancı Sermaye Dairesi kurulması kararlaştırılmış Türkiye'ye yatırım yapıldığında uyulacak kıstaslar belirlenmiştir. Yabancı Sermaye Dairesi daha sonra Devlet Planlama Teşkilatına bağlanmıştır (Erdoğan, 2017, s.97)

24 Ocak kararları ile yürürlüğe giren düzenlemeler sayesinde 1981 yılında Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı sermayeli firmaların birçoğu sermaye arttırma yoluna gitmişler ve buna ek olarak da 104 yabancı sermayeli firma 338 milyon ABD doları değerinde yatırım yapmak için ilgili kurumlardan izin almışlardır (Çetinkaya, 2004, s.112).

Türkiye'de faaliyet gösteren ilk 500 firma içinde 1980 yılında 40 yabancı şirket varken 1982 yılında bu sayı 42'ye ulaşmıştır. 1988 yılına gelindiğinde ise bu sayı 66'ya çıkmıştır. Yine 1988 yılına kadar doğrudan yabancı yatırımlar sadece 100 milyon ABD doları seviyesini üç kez geçebilirken 1988 yılında 335 milyon ABD dolarına ardından 1989 yılında ise 663 milyon ABD dolarına kadar yükselmiştir. 1954 ile 1980 yılına kadar olan dönemde Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımlar toplam 325 milyon ABD doları seviyesinde kalmışken 1980'li yıllarda yaşanan doğrudan yabancı yatırımlardaki artış 24 Ocak kararları ve 1983 yılında Türk lirasının tam konvertibiliteye geçmesiyle birlikte gerçekleşen finansal liberalizasyonun büyük etkisi olmuştur (Koçtürk ve Eker, 2012, s.40).

Tüm bunların yanı sıra Türkiye çok uluslu şirketlerin yapmış olduğu doğrudan yatırımları çekmek için yatırımları ticari olamayan risklere karşı koruma amacıyla faaliyet gösteren ve uluslararası bir kuruluş olan Çok Taraflı Yatırım Anlaşmasına 1987 yılında çıkarılmış olan 3453 sayılı yasayla taraf olmuştur (Çetinkaya, 2004, s.112).

1990'lı yıllara gelindiğinde ise Türkiye'ye yapılan doğrudan yabancı yatırım girişlerinde yeterli düzey yakalanmamıştır. Özellikle 1994 yılında yaşanan kriz bu durumun önemli sebeplerindedir. 1990'lı yıllarda yapılan doğrudan yabancı yatırımların çoğu çok uluslu şirketlerin elde ettikleri karı yeniden yatırıma yatırılmasıyla finanse edilmiştir. Diğer gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı

yatırımlarda önemli artışlar yaşanmıştır ama Türkiye bu durumdan yararlanmamıştır (Dumludağ, 2006, s.227).

Tablo 4: Türkiye’deki Doğrudan Yabancı Yatırımlar, 1980-1999

Yıllar	Milyon ABD Doları
1980	18
1981	95
1982	55
1983	46
1984	113
1985	99
1986	125
1987	115
1988	354
1989	663
1990	684
1991	810
1992	844
1993	636
1994	608
1995	895
1996	722
1997	805
1998	940
1999	783

Kaynak: T.C. Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye İstatistikleri

1980 ile 1999 arasında Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı yatırımlardaki en büyük miktarsal artış 1988 ile 1989 yılları arasında yaşanmıştır. 1989 yılında 1988 yılına göre 309 milyon ABD doları artarak 663 milyon ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir. 1990’lı yıllar dünya genelinde doğrudan yabancı yatırımların küresel olarak arttığı bir dönem olsa da Türkiye’de bu durumdan yararlanmamış doğrudan yabancı yatırım miktarında 1 milyar dolar düzeyini yakalayamamıştır.

2000'den önce gelen doğrudan yabancı yatırımlar Türkiye'de genel olarak imalat sektöründe faaliyet göstermiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde ise bu durum farklılaşmış ve doğrudan yabancı yatırımlar haberleşme, ulaşım ve inşaat sektörüne kaymıştır (Saray, 2011, s.392).

1980'li ve 1990'lı yıllarda Türkiye'deki doğrudan yabancı yatırım miktarı hiçbir zaman 1 milyar ABD doları seviyesine ulaşmamıştır. 2000 yılında yapılan ve Telecom Italia'nın kazandığı 3.GSM lisansı ihalesi ile ve Amerikalı Intergen şirketinin kazanmış olduğu doğalgaz çevrim santrali ihalesiyle 2000 yılında doğrudan yabancı yatırım miktarı ilk defa 1 milyar ABD doları seviyesine çıkmıştır (Bodur, 2007, s.97).

1980 yılında yapılan doğrudan yabancı yatırımlarının içindeki imalat sektörünün payı %87 iken 1990 yılında gelindiğinde %50'ye gerilemiş 2001 yılında ise imalat sektörünün payı yüzde %34'e kadar gerilemiştir.2001 yılında doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki en yüksek pay sektör olarak %54 ile hizmetler sektörü almıştır (Yavan ve Kara, 2003, s.33)

Yine 2001 yılında ekonomik istikrarın sağlanması ve doğrudan yabancı yatırımları çekmek amacıyla Bakanlar Kurulu tarafından Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Reform Programı yürürlüğe sokulmuştur. Bu programla beraber yabancı yatırımlar önündeki bürokratik engellerin ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. 2000 yılında doğrudan yabancı yatırımları çekmek için 53. sırada yer bulan Türkiye bu reform programının ve yapılan özelleştirmelerinde etkisiyle Türkiye doğrudan yabancı yatırımları çekme açısından 38. sıraya kadar çıkmıştır. (Aydemir vd, 2012, s.82).

Bunun yanı sıra 2001 yılında Türkiye'de yaşanan ekonomik krizin yarattığı ortam ve Türk lirasında yaşanan değer kayıpları Türk şirketlerini çok uluslu şirketler için ucuz hale getirmiştir. Türkiye'nin doğrudan yabancı yatırım çekme konusunda rekabet halinde olduğu diğer gelişmekte olan ülkelere göre daha ucuz fiyatlara satın alma imkanı sunmasından dolayı doğrudan yabancı yatırımların 2001 yılında artmıştır. 2001 yılında Türkiye'de faaliyet gösteren toplam yabancı sermayeli şirket sayısı 5.841' ulaşmıştır. Faaliyet gösteren bu firmaların en çok faaliyet gösterdikleri sektör ise %58.5 ile hizmetler sektörü olmuştur (Dumludağ, 2003, s.26).

2002 yılında ise Türkiye'deki doğrudan yabancı yatırımlar dünya geneli ile aynı seyri izlemiştir 517 tane çok uluslu şirket kurulup faaliyete başlamıştır. 2003

yılına gelindiğinde ise 4587 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanununun oluşturulmasıyla beraber doğrudan yabancı yatırımlarla ilgili olan asgari sermaye şartı ortadan kaldırılmıştır. Bu düzenleme ile birlikte 2003 yılında 1141 tane çok uluslu şirket faaliyete geçmiştir (Bozkurt ve Dursun, 2006, s.41).

2004 yılında Avrupa Birliği (AB)'den müzakere tarihi alınmasıyla başlayan süreç çok uluslu şirketlerin yapmış olduğu doğrudan yabancı yatırımları çekmede önemli bir faktör olmuştur. Bunun etkisiyle 2005 yılına gelindiğinde çok uluslu şirketlerin yapmış olduğu yatırımlar 2004 yılına kıyasla %240 gibi büyük bir artış oranıyla 10 milyar ABD doları seviyesine ulaşmıştır (Erdoğan, 2012, s.107).

2005 yılında dünya genelinde doğrudan yabancı yatırım çekmede İngiltere 1. sırada yer alırken Türkiye ise dünya genelinde doğrudan yabancı yatırım çekmede 23. sırada yer almıştır. 2005 yılında Türkiye'de çok uluslu şirketlerin yatırım yaptıkları sektörel çeşitlik artmıştır (Aydemir vd, 2012, s.75).

2006 yılına gelindiğinde ise doğrudan yabancı yatırımları çekmede gelişmiş ülkeler olarak ABD, İngiltere, Fransa ön plana çıkarken gelişmekte olan ülkeler arasında Çin ön plana çıkmıştır. Türkiye'ye gelen 20,2 milyar ABD doları doğrudan yabancı yatırımla dünya sıralamasında 17. sırada gelişmekte olan ülkeler arasındaki sıralamada ise 5. Sırada yer almaktaydı (Aydermir vd, 2012, s.76).

2007 yılında dünyada doğrudan yabancı yatırımlar 2006 yılına göre yaklaşık %30'luk bir artış göstermiştir. 2007 yılında Türkiye doğrudan yabancı yatırım çekmede kendisine 25. sırada yer bulmuştur. Gelişmekte olan ülkelerle olan sıralamada ise 9. sırada kendine yer bulmuştur (Aydemir vd,2012, s.76).

2008 yılında ise ABD'de meydana gelen krizde etkisiyle dünyada doğrudan yabancı sermaye yatırımları düşüş eğilimine girmiş bu durum 2009 ve 2010 yılında da etkisini hissettirmiştir. Çok uluslu şirketler bu 3 yıl boyunca karlarında erime ve ucuz finansmana ulaşımında büyük zorluklar çekmiştir. Türkiye'de bu durumdan etkilenmiş 2009 yılında doğrudan yabancı yatırımlarda 2008 yılına göre yaklaşık yüzde %57'lik bir düşüş meydana gelirken bu zayıf yatırım oramı 2010 yılında da sürmüştür (Akar, 2010, s.62).

Tablo 5: Türkiye’deki Doğrudan Yabancı Yatırımlar, 2000-2018

YILLAR	MİLYAR DOLAR
2000	1
2001	3.4
2002	1.1
2003	1.7
2004	2.8
2005	10
2006	20.2
2007	22.2
2008	19.5
2009	8.4
2010	9
2011	15.9
2012	13.7
2013	13.5
2014	13.3
2015	19.2
2016	13.9
2017	11.5
2018	13.1

Kaynak: Uluslararası Yatırımcılar Derneği 2018 Yıl Sonu Raporu

Türkiye’nin en çok doğrudan yabancı yatırım çektiği yıl 22.2 milyar dolarla 2007 yılı olmuştur. Bir yıl önceki yıla göre oransal olarak en büyük artış yaşanan yıl ise 2005 yılında gerçekleşmiştir. 2005 yılında çok uluslu şirketlerin yapmış olduğu doğrudan yabancı yatırımlar 2004 yılına göre %257 artarak 10 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Doğrudan yabancı yatırımlarda miktar olarak bir yıl öncesine göre artışın en çok yaşandığı yıl 2006 yılı olmuştur. 2006 yılında 2005 yılına 10.2 milyar dolarlık bir artış gerçekleşmiştir.

3.2. Türkiye’de Çok Uluslu Şirketleri Çekmek İçin Yapılan Uygulamalar

Türkiye yapmış olduğu yasal düzenlemeler uyguladığı mali teşvikler ve kurulan yatırım ajansları ile ülkeye çok uluslu şirketleri çekmeye çalışmış ve yatırım ortamının güvenli ve istikrarlı bir hale gelmesine çalışmıştır. Cumhuriyetin kurulması ile birlikte Türkiye ülkede sermaye birikiminin yetersiz olmasından doğrudan yabancı yatırımlara yasalara uygun düzenlemeler yapmış ve çok uluslu şirketlerin yapmış olduğu doğrudan yabancı yatırımlar için çeşitli teşvikler sağlamıştır. Bu dönemde karma ekonomi politikası izlenmiş yabancı girişimcilerin karlı bulmadıkları sektörlerde devlet kendisi bu sektörlere yatırım yapmıştır (Doğan, 2014, s.73).

Çok uluslu şirketleri Türkiye’ye çekmek için yasal düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan bu yasal düzenlemelerden birisi de 1947 yılında çıkarılan 13 sayılı kararın 31. maddesinde şu şekilde düzenlenmiştir.

“Madde 31 — Yurdun kalkınması için fayda mülâhaza edilen endüstri, tarım, ulaştırma ve bayındırlık işleriyle ihracatı artırıcı mahiyette olan ticari işlerde kullanılmak üzere yabancı memleketlerden döviz veya tesisat olarak getirilen sermaye gelirlerinin veya teşebbüs mevcudunun kısmen veya tamamen harice transferini teminen gerekli iznin verileceği hususunda Maliye Bakanlığı bu teşebbüslere karşı önceden taahhüde girebilir.”

Kanunun bu maddesi ile 1947 yılına kadar Türkiye’nin uygulamış olduğu çok uluslu şirketlerin kar transferinin önündeki engeller ortadan kalkmış ve yatırım yapacak çok uluslu şirketlere önemli bir kolaylık sağlanmıştır (Baykal, 2013, s.133).

1950 ‘den itibaren Türkiye yabancı yatırımları çekmeye yönelik politikalara öncelik vermeye başlamıştır. Bu dönemde özellikle sanayileşmeye önem verilmiş ve yabancı yatırımların kamulaştırılması riski 1950 yılında çıkarılan Hazinece Özel Teşebbüslere Kefalet Edilmesine ve Döviz Taahhüdünde Bulunulmasına Dair Kanunla ortadan kalmıştır (Baykal, 2013, s.133).

1960’lı yıllarla gelindiğinde ise Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş bu dönemde Türkiye doğrudan yabancı yatırımlara karşı 1950’li yıllarda uygulanan

yabancı yatırımlara karşı açık politikalarından ithal ikameci ve ticarete korumacı politikalara geçmiştir (Doğan, 2014, s.74).

Devlet Planlama Teşkilatının kurulmasıyla beraber başlayan planlı ekonomi döneminde 5 yıllık kalkınma planları hazırlanmıştır. 1963-1967 yılları arasında hazırlanan 1. Beş Yıllık Kalkınma Planı (BYKP) ile doğrudan yabancı yatırımlara kapalı bir politika izlenmiş yabancı yatırımların ödemeler dengesi üzerinde yaratacağı dengenin üzerinde durulmuştur. 1950'li yıllarda doğrudan yabancı yatırımlar dayanıksız malların üretiminde kendilerini gösterirken 1960'lı yıllarda uygulanan ekonomik politikaların etkisiyle iç pazara yönelik dayanıklı tüketim mallarının üretiminde faaliyetlerini göstermişlerdir (Yardımcı, 2011, s.104).

1968-1972 yılları için hazırlanan 2.BYKP Planının da ise 1. Beş Yıllık Kalkınma Planından farklı olarak doğrudan yabancı yatırımların ödemeler dengesi etkisine değil teknoloji transferi fonksiyonu ön plana alınmıştır. Bu öncelik doğrultusunda doğrudan yabancı yatırımların teknoloji kaynağı ve döviz girişini sağlaması ülkedeki iç talebi teşvik edecek yatırım girişlerini teşvik edileceği belirtilmiştir (Yardımcı, 2011, s.105).

1970'li yıllara gelindiğinde ise 1973-1977 yıllarını kapsayan 3.BYKP hazırlanmıştır. Bu planda doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin ülkede tekel oluşturulmaması, yapılacak yatırımın ihracatı arttıracak nitelikte olması ve çalıştırılan yabancı personelin ve Türk personele bilgi aktaracak şekilde uzmanlaşmış olması öncelikli olmuştur (Yardımcı, 2011, s.105-106).

Türkiye 1970'li yılların sonuna geldiğinde ise ödemeler dengesinde yaşanan sıkıntılar nedeniyle diğer 3 BYKP'da uygulamış olduğu ithal ikameci ve dışa kapalı olan ekonomik politikaları terk etmiş çok uluslu şirketlerin yaptığı yatırımları çekmek amacıyla 1970'li yılların sonundan itibaren ve 1980'li yıllarda dışa açık bir ekonomi politikası izlemiştir. Bu dönemde çok uluslu şirketleri çekmek için uygulanan teşvikler gerek Türkiye'nin makro ekonomik göstergeleri nedeniyle gerekse WTO gibi uluslararası kuruluşlara olan yükümlülüklerden dolayı çok uluslu şirketlere verilen teşviklerin bazıları uygulamadan kalkmış olsa da çok uluslu şirketlere verilen vergi teşvikleri ön plana çıkmıştır (Candan ve Yurdadoğ, 2017, s.168).

1980'li yıllarda Türkiye'de küreselleşme sürecinin hız kazanmasıyla birlikte 1986 yılında çıkarılan 10353 No'lu Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi ile

birlikte finansal kiralama hizmetleri düzenlemiş çok uluslu şirketlerin yapmış oldukları yatırım tutarında belirlenmiş olan 50 milyon ABD doları üst sınır kaldırılmış ve üst sınır 150 milyon ABD dolarına yükseltilmiştir. 150 milyon ABD doları olan bu üst sınırdaki 1995 yılında ortadan kaldırılmıştır (Baykal, 2013, s.140).

1980'li yıllarda liberal ekonomik politikalar çok uluslu şirketler için olumlu bir hava estirse de bu dönemde yapılan başarısız özelleştirme girişimleriyle ve yüksek enflasyon ortamı nedeni ile oluşan bu olumlu hava yabancı yatırımcılar için uzun sürmemiştir. 1995 yılında Türkiye AB ile Gümrük Birliği anlaşması imzalanmıştır. Gümrük Birliği anlaşması sonrasında çok uluslu şirketlerin yapmış olduğu doğrudan yabancı yatırım miktarlarını olumlu yönde etkilemiş 1996 yılında 722 milyon dolar 1997 yılında 805 milyon dolar 1998'de 940 milyon dolar ve 1999'da 783 milyon dolar tutarında gerçekleşmiştir (Polat, 2018, s.35).

Türkiye 2000'li yıllara geldiğinde 2000 yılında IMF ile imzalanan ekonomik istikrar programını uygulama fırsatını bulamadan Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerini yaşadı. Bu dönemde yaşanan krizler ve politik istikrarsızlık çok uluslu şirketleri olumsuz yönde etkilemiştir (Polat, 2018, s.35).

Yabancı Yatırım Danışmanlık Birimi (Foreign Investment Advisory Agency) tarafından 2001-2003 yıllarında Türkiye'deki yatırım ortamını incelemiş ve bu incelemeler sonucunda Türkiye'deki çok uluslu şirketlere karşı bürokrasideki olumsuz görüşlerin ve bürokratik engellerin kaldırılması, doğrudan yabancı yatırımlar çekmek için Yatırım Tanıtım Ajansı kurulması tavsiye edilmiştir (Polat, 2018 s,35).

Çok uluslu şirketlerin yatırımlarını çekmek ve yatırım ortamını iyileştirmek adına 2003 yılında 4875 sayılı kanun çıkarılmıştır. Bu kanunla nedensiz ve adil olmayan kamulaştırılma yapılmaması, çok uluslu şirketlere uluslararası tahkim hakkının tanınması, doğrudan yabancı yatırımları hiçbir sektör için kısıtlanmaması, doğrudan yabancı yatırımların uluslararası standartlara göre tanımlanması sağlanmıştır (Erdilek, 2006, s.26)

Türkiye 2006 yılına geldiğinde yine çok uluslu şirketleri ülkeye çekmek için kurumlar vergisi oranını %30'dan %20'ye indirilmiştir. Bununla birlikte yine Aralık 2006'da Yabancı Yatırım Danışmanlık Birimi tarafından tavsiye edilmiş olan Yatırım Tanıtım Ajansı kurulmuş ve Başbakanlığa bağlanmıştır (Erdilek, 2006, s.27).

1963 yılında planlı ekonomiyle geçişle birlikte hazırlanan 5 yıllık kalkınma planlarında çok uluslu Şirketler ve doğrudan yabancı yatırımlarla ilgili düzenlemeler olmakla birlikte yatırım ortamı kavramı 2007-2013 yılları için hazırlanan 9.BYKP içinde kendine yer bulmuştur. 9. BYKP'nın da yatırım ortamının çok uluslu Şirketler için iyileŐtirilmesine yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler iş gücünün üzerindeki sosyal güvenlik primleri ve vergi yükünün hafifletilmesi, yabancı Şirketlerin karŐılaŐacakları davalarda yargı sistemin adil ve hızlı karar alınmasını sağlayacak yasal alt yapı çalışmalarının yapılması, yatırımları çekmek için teşvik sisteminin etkin bir Şekilde kullanılması, verilen teşviklerin verimliliğini denetleme mekanizmalarının ön plana çıkarılması ve bürokratik engellerin ortadan kaldırılması için yapılan düzenlemelerdir (Polat, 2018, s.95-96).

Çok uluslu Şirketleri çekmek için Türkiye'de uygulanan teşvik politikaları da önemli bir yer tutmaktadır. Teşvikler yapılacak yatırımın yerini, büyüklüğünü, sektörünü ve yatırımın maliyetini aynı özellikteki yerli yatırımcıya sağlanmayan fırsatlarla etkileme amacını taşımaktadır. Teşvikler mali, finansal ve idari düzenlemeler yoluyla yapılamaktadırlar. Mali teşvikler vergi uygulamalarıyla sağlanmaktadır. Kurumlar vergisinde yapılan indirimler, ihracatta vergi iadesi, ithalat vergisi istisnaları ile çok uluslu Şirketleri çekilmeye çalışılmıştır. Finansal teşvikler, verilen hibe kredileri ile çok uluslu Şirketlerin maliyetlerini azaltması yoluyla Türkiye'ye çekilmeye çalışılmıştır. İdari dzenlemelerse marka korumaları, patent hakları ile ilgili yapılan hukuki düzenlemeleri içermektedir (Yardımcı, 2001, s.131-132).

Bu teşvikler yararlanmak için 2001-2017 arasındaki yabancı sermayeli Şirketlerin aldığı teşvik belgelerinin sayısı ve sabit yatırım tutarları Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6: Verilen Teşvik Belgesi Sayıları ve Sabit Yatırım Tutarları, 2001-2017

Yıl	Teşvik Belgesi Sayısı	Sabit Yatırım Tutarı (Milyon TL)
2001	173	3.547
2002	201	1.652
2003	191	955
2004	207	4.673
2005	188	3.826
2006	134	1.613
2007	169	4.077
2008	174	4.525
2009	156	9.713
2010	193	7.567
2011	197	8.525
2012	222	8.655
2013	225	18.353
2014	262	11.749
2015	235	34.898
2016	222	31.079
2017	301	92.660
Genel Toplam	3450	598.803

Kaynak: 2017 Yılı Ekonomi Bakanlığı Yatırım Teşvik Bülteni

Yabancı sermayeli şirketlere verilen teşvik belgesi sayısının en fazla olduğu 2017’de yılı en az ise 2009’da olduğu görülmektedir. Sabit yatırım tutarının en fazla olduğu yıl 92.660 milyon Türk lirası ile 2017 olurken en az olduğu yılı ise 955 milyon Türk lirası ile 2003 olmuştur.

3.3. Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Faktörlere Yönelik Ekonometrik Analiz

Bu bölümde, Türkiye’nin 2005.Q1-2019.Q4 dönemini kapsayan üçer aylık veriler kullanılarak doğrudan yabancı yatırımlara (DYY) dolar kuru (DLR), kazanç

endeksi (KE), büyüme (BUY), vergi oranı (VRG) ve ticari açıklık (TA) değişkenlerinin etkileri ele alınmıştır. Çalışmada, öncelikle literatür taraması yapıldıktan sonra, analizde kullanılacak olan değişkenlere ait olan veriler tanıtılacaktır. İkinci aşamada ekonometrik tahmini yapabilmek için kullanılacak analizin metodolojisi hakkında bilgi verilecektir. Üçüncü aşamada, analiz edilen modele ait bulgular ortaya konularak, yorumlanacak ve çıkarımlarda bulunulacaktır.

3.3.1. Literatür Taraması

DYY'nin ülke ekonomileri için öneminin artmasıyla birlikte bununla ilgili ampirik çalışmalarda da büyük bir artış olduğu gözlenmektedir. Bu bağlamda DYY ile ekonominin çeşitli vecheleri arasındaki etkileşimler yoğun bir şekilde araştırılmıştır. DYY araştırmalarında asıl vurgu DYY'nin genel ekonomik büyüme üzerindeki etkisidir. Ancak, belirli bir ekonomide DYY girişlerinde hangi faktörlerin etkili olduğunu inceleyen çalışmalar da büyük bir grup oluşturmaktadır. DYY'nin olumlu doğrudan ve yan etkilerinden bir politika aracı olarak yararlanmak isteyen ülkeler için DYY girişleri üzerinde etkili olan unsurları belirlemek önem taşımaktadır ve çeşitli ekonomiler için bu analizler yapılmıştır. Farklı ülkeler için gerçekleştirilen analizlerde birbirinden farklı sonuçlara ulaşılabilmektedir.

Bevan ve Estrin (2000)'de çekim modeli yaklaşımı ile orta ve doğu Avrupa ülkeleri bağlamında DYY girişlerinde etkili olan faktörleri araştırmışlardır. Detaylı verilerin kullanıldığı analiz sonuçlarına göre ülke riski, işgücü maliyeti, ekonomik büyüklük ve çekim (gravite) faktörleri (yatırımcı ülkeye uzaklık, nüfus vs.) DYY girişleri üzerinde anlamlı etkiye sahiptirler (Karagöz, 2007, s.936).

Chakrabarti (2001), 135 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeyi kapsayan çalışmasında 1994 yılı için Leamer'in Bağlayıcı Uç Analizi yöntemini uygulamıştır. Çalışmada, yabancı yatırımların belirleyicileri arasında ev sahibi ülkedeki politik risk unsuru üzerinde durulmuştur. Politik istikrar düzeyi arttıkça ülkeye giriş yapan yabancı yatırım seviyesinde artış görülmektedir. Piyasa büyüklüğünün ölçüldüğü kişi başına düşen GSYİH ile DYY arasındaki açıklayıcı gücün oldukça yüksek olduğu tespit edilmiştir. Vergi oranları, ticari açıklık ve ekonomik büyüme ile DYY arasında pozitif, ücret, ithalat tarifeleri, net ihracat ve reel döviz kuru ile DYY arasında negatif ilişki bulunmuştur (Süleymanlı, 2015, s.85).

Obwona (2001)'de yabancı yatırımcıları Uganda'da yatırım yapmaya motive eden anahtar faktörler bir eşanlı denklem yapısı içinde incelenmektedir. Yapılan analiz sonucunda Uganda örneğinde makroekonomik ve politik istikrarın tüm diğer özendirici faktörlerden daha etkili olduğu sonucuna varılmaktadır (Karagöz, 2007, s.936).

Kral (2002) tarafından gerçekleştirilen benzer bir çalışmada da işgücü maliyeti, GSYİH, hükümet harcamaları, cari açık v.b. değişkenler kullanılarak Çek ekonomisinde DYY'nin temel belirleyicileri bir zaman serileri analizi ile tesbit edilmeye çalışılmıştır. Analiz sonucunda hükümet politikalarının ve ekonomik istikrarın yabancı yatırımcıların kararlarında önemli belirleyici unsurlar oldukları ortaya çıkmıştır (Karagöz, 2007, s.936).

Nunnenkamp (2002)' de gelişmekte olan 28 ülkede DYY üzerinde etkili olan faktörlerin zaman içinde ağırlıklarının değişip değişmediği ele alınmaktadır. Pazar ile ilişkili belirleyicilerin halen baskın konumunu koruduğu, üretim maliyetleri, ticari açıklık gibi faktörlerin etkisini yitirdiği sonucuna ulaşılmıştır (Çakmak, 2017, s.20).

Bouoiyour (2003)'de ekonometrik bir model kullanılarak 1960-2001 döneminde Fas'ta DYY akışını belirleyen faktörler incelenmiştir. Söz konusu dönemde DYY'nin Fas ekonomisinin gelişmesinde belirleyici bir unsur olduğu, yapısal uyum planının ve özelleştirme faaliyetlerinin DYY'nin yapısı ve değişiminde etkili olduğu bulgulanmıştır. Çalışmada ulaşılan sonuçlardan biri de liberalleşme ve ticari açıklıktaki gelişmenin DYY üzerinde en etkili değişken olduğu, bunun da yerli firmaların verimliliğini ve işgücünün niteliğini artırdığıdır (Çakmak, 2017, s.20).

Bengoa ve Robles (2003), ekonomik özgürlük, DYY ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 18 Latin Amerika ülkesi için 1970-1999 dönemleri itibariyle analiz edilmiştir. Çalışmada panel veri yöntemi kullanılmıştır. Sonuç olarak ekonomik özgürlüklerin doğrudan yabancı sermaye girişlerini pozitif etkilediği görülmüştür. Çalışmada ayrıca doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki bulunmuştur (Şahin, 2018, s.419).

Janicki ve Wunnava (2004), yatay kesit analizi ile AB ülkeleri ile ve birliğe aday 8 Avrupa ülkesi için, 1997 yılı verileri ile çalışmıştır. DYY'yi belirleyen faktörler

arasında öne çıkan değişkenlerin pazar büyüklüğü, ve dışa açıklık ve birim emeğin maliyeti olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Özcan ve Arı, 2010, s.74).

Kristjansdottir (2005)'de bir çekim (gravity) modeli kullanılarak İzlanda'nın coğrafi konumunun ve pazar büyüklüğünün DYY girişlerindeki etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Sonuçta DYY girişinin uzaklıktan, ev sahibi ve yatırımcı ülkelerin nüfuslarından olumsuz yönde, buna karşılık GSYİH'dan ise olumlu yönde etkilendiği, pazar büyüklüğünün ise pek etkili olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır (Karagöz, 2007, s.936).

Botric ve Skuflic (2005) ise, 7 güneydoğu Avrupa ülkesinde DYY girişlerinin coğrafi ve sektörel dağılımı ele alınarak bu DYY miktarları orta ve doğu Avrupa ülkeleri ile karşılaştırılmıştır. Genelleştirilmiş en küçük kareler (GEKK) yöntemi kullanılarak farklı değişken kombinasyonlarından oluşan üç modelin incelendiği çalışmada piyasa ile ilgili DYY belirleyicilerinin (GSYİH, kişi başına GSYİH, nüfus vb.) değişik model spesifikasyonlarında farklı işaretler sergiledikleri, DYY'nin istihdam ile ilişkisinin farklı model biçimleri karşısında robust olmadığı, buna karşılık dışa açıklığın ve ekonomi tipinin (özel sektör ağırlıklı, hizmet sektörü ağırlıklı vb.) DYY ile pozitif ve robust oldukları sonucuna varılmaktadır (Karagöz, 2007, s.936).

Asiedu (2005)'de 22 Afrika ülkesinden 1984-2000 yıllarına ait panel veriler kullanılarak tabii kaynaklar, pazar büyüklüğü, hükümet politikaları ve politik istikrarsızlık gibi etkenlerin DYY üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Bu çalışmada doğal kaynaklar ve pazar büyüklüğünün DYY'yi teşvik ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca düşük enflasyon, iyi altyapı, eğitilmiş nüfus, daha az yolsuzluk, güvenilir hukukî yapı gibi faktörlerin de benzer bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir (Karagöz, 2007, s.936).

Mina (2007), son yıllarda Basra Körfezi kıyısındaki ülkelere yönelen DYY miktarındaki azalmayı açıklamak üzere yürüttüğü panel veri analizinde konum mekansal faktörlerin DYY girişleri üzerindeki etkilerini araştırılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, petrol üretimi ve fiyatlarından kaynaklanan bazı sorunlar DYY girişlerini kısıtlarken ticari açıklık, altyapı ve kurumsal iyileşme DYY'yi arttırmaktadır (Süleymanlı, 2015, s.85)

Kök vd. (2009), 1975-2005 döneminde 24 GOÜ için DYY ile kişi başına GSYİH ve brüt sermaye oluşumu değişkenlerinin pozitif ilişki gösterdiğini tespit

etmektedir. Toplam borç servisinin GSYİH'ye oranı ile enflasyon oranı ise DYY'yi negatif olarak etkilemektedir. Çalışmada DYY'nin en etkin belirleyicisinin alt yapı değişkeni olan telefon ana hatlarının olduğu belirtilmektedir (Nur ve Dilber,2017, s.28).

Özcan ve Arı (2010), 27 OECD ülkesi için, DYY belirleyicilerini, 1994-2006 dönemi verileri dinamik panel veri analizi kullanılarak, Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM) tekniği ile sorgulanmaktadır. Çalışma sonucunda, DYY'yi büyüme oranı, altyapı düzeyi ve enflasyonun pozitif olarak etkilediği görülmüştür. Çalışmada ticari açıklık ve cari denge değişkenlerinin ise teoride beklenenin aksine DYY ile negatif ilişkili olduğu bulunmuştur (Şahin, 2018, s.419).

Ekinci (2011), 1980-2010 dönemleri arasında Türkiye'de DYY ile ekonomik büyüme ve istihdam arasındaki uzun dönemli ilişki analiz edilmiştir. Çalışmada zaman serisi analizi kullanılmıştır. Sonuç olarak doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki bulunurken; doğrudan yabancı yatırımlar ile istihdam arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu görülmüştür (Şahin, 2018, s.419-420).

3.3.2. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Günümüzde gerek gelişmiş ülkeler gerekse gelişmekte olan ülkeler yabancı sermaye yatırımlarını ülkelere girişini sağlamak için yoğun çaba harcamaktadırlar. Çünkü, yabancı yatırımlar bu ülkelerin büyümesi ve kalkınmasında belirleyici unsurlardan birisidir. Doğrudan yabancı sermaye girişi, ülke ekonomisine sermaye, teknolojik gelişme, yönetim kalitesi, dış ticaret imkanı, istihdam, sektör disiplini, vasıflı işgücü ve risk paylaşımı gibi birçok katkı sunmaktadır. Doğrudan yabancı yatırım kararlarında birçok faktörün etkili olduğu bilinmektedir. Özellikle sermaye birikiminin yetersiz olduğu az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, ekonomik kalkınma ve büyümelerini sağlayacak yatırımları belirlemek için dışarıdan borçlanmak yerine doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını tercih etmektedir.

DYY, ev sahibi ülkeye yaptığı katkılardan dolayı kalkınmanın motoru olarak görülmektedir. Bu nedenle hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler doğrudan yabancı yatırımları daha fazla çekme çabasındadırlar. Bu durum ev sahibi ülkeler

arasındaki rekabeti arttırarak, doğrudan dış yatırımların ev sahibi ülkelere yönelmesinde talep cephesi belirleyenlerinin öne çıkmasına neden olmaktadır. Ancak, doğrudan yabancı yatırımları hem ev sahibi ülkeye ilişkin talep cephesi faktörleri hem de kaynak ülkeye ilişkin arz cephesi faktörleri tarafından belirlenmektedir. Yani; doğrudan yabancı yatırımların yapılabilmesi için kaynak ülkenin bazı itici faktörlere, ev sahibi ülkenin de bazı çekici faktörlere sahip olması gerekmektedir. Kaynak ülkenin itici faktörlerinden en önemlisi beklenen karlılık seviyesidir. Ancak yatırım kararı alınırken sadece karlılık seviyesini göz önüne almak yeterli olmamaktadır. Diğer itici faktörler de dikkate alınmaktadır. Bunun yanı sıra, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının hangi ülkede yapılacağı ise ev sahibi ülkeye ait politik, ekonomik ve yerel bazı belirleyenlere yani ülkenin çekici faktörlerine bağlı olmaktadır.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin, ekonomik büyüme ve kalkınma yolunda karşılaştıkları yapısal darboğazlar ve bunun hem nedeni hem sonucu olan sermaye birikimi yetersizliğinin üstesinden gelebilmesinin en etkin yolu dış finansman kaynaklarıdır. Bunun için de başka devletlerin, uluslar arası mali kurumların ve bankaların sundukları finansmanlardan veya doğrudan yabancı yatırımlar ve uluslar arası portföy yatırımları gibi özel kaynaklı kaynaklardan yararlanabilirler. Alternatif kaynakların avantajı borç yükümlülüğü doğurmamalarıdır. Özellikle DYY daha az oynak olduğundan ve sadece sermaye değil modern teknoloji ve know-how girişini de içerdiğinden çeşitli uluslararası örgütler ve danışmanlar tarafından dış finansman kaynağı olarak gelişmekte olan ülkelere tavsiye edilmektedir.

Bu çalışmada amaç, ekonometrik yöntemlerden yararlanarak Türkiye’de DYY girişlerinde etkili olan faktörleri belirlemektir. Bunun için literatür doğrultusunda DYY girişi üzerinde etkili olabilecekleri düşünülen değişkenler için Kantil Regresyon analizi yapılmış ve sonuçları yorumlanmıştır.

3.3.3. Verilerin Tanıtımı

Çalışmada, doğrudan yabancı yatırımlara etkisi olduğu düşünülen dolar kuru, kazanç endeksi, büyüme, vergi oranı ve ticari açıklık değişkenleri ele alınarak Kantil Regresyon Analizi ile değerlendirilmiştir. Veriler www.oecd.org ve www.tcmb.gov.tr veri bankalarından oluşturulmuştur. Analiz periyodu tüm verilerin ortak noktada başladığı dönem olarak [2005.Q1-2019.Q4] olarak çeyrek dönemlik ele alınmıştır.

Analizler Gauss kodları ve Eviews 10.0 sürümü yardımıyla elde edilmiştir. Modelde yer alan değişkenler Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7: Analizde Kullanılan Değişkenlerin Tanıtımı

Değişken	Gösterimi	Tanımı
Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyon ABD Dolar)	DYY	Bağımlı değişken
Dolar Kuru (TL)	DLR	Bağımsız değişken
Kazanç endeksi (%)	KE	Bağımsız değişken
Büyüme (%)	BUY	Bağımsız değişken
Dolaysız vergiler (milyon TL)	VRG	Bağımsız değişken
Ticari açıklık (%)	TA	Bağımsız değişken

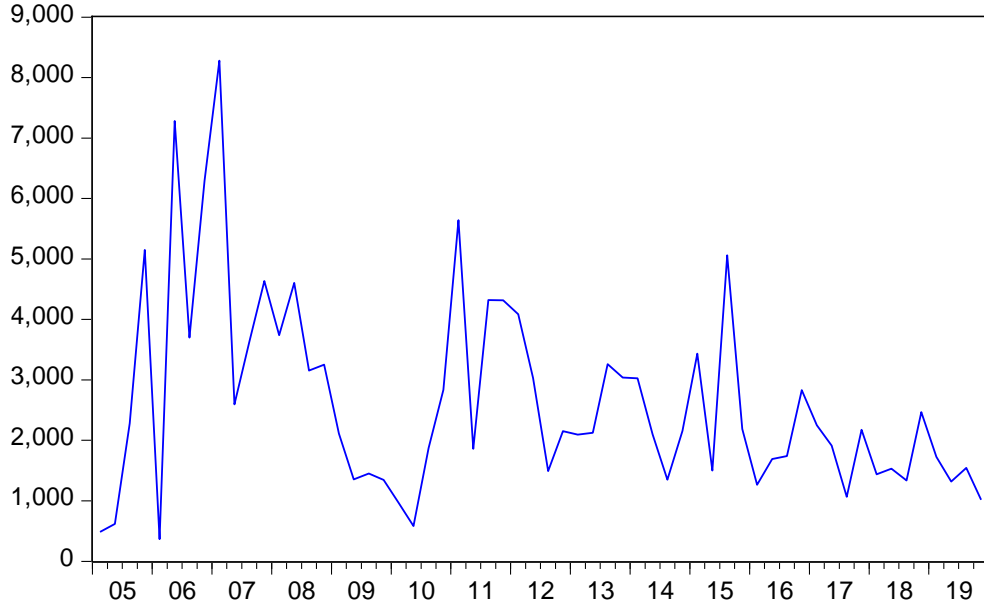
Tablo 8: Değişkenlere Yönelik Tanımsal İstatistik Bilgiler

İstatistikler	DYY	DLR	KE	BUY	VRG	TA
Ortalama	2635.450	2.389670	87.38058	1.261667	6342140.	0.048837
Medyan	2154.000	1.793100	69.12050	1.600000	5313927.	0.046745
Maksimum	8279.000	5.872400	213.1320	5.800000	17443005	0.069956
Minimum	364.0000	1.185100	41.09400	-5.100000	1966435.	0.035710
Std. sapma	1645.464	1.341466	46.27020	2.163025	3762774.	0.007752

Değişkenlerin zaman içindeki seyrine yönelik grafikler aşağıdadır.

Şekil 1: DYY değişkeni için [2005.Q1-2019.Q4] Dönemi Grafiği

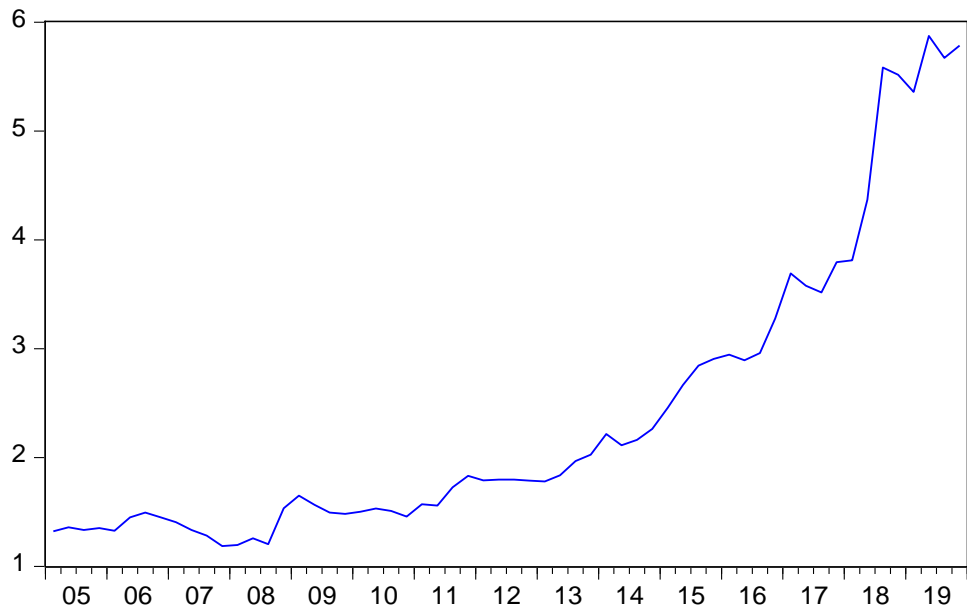
DYY

Grafik 1'den de anlaşılacağı üzere DYY değişkeni 2005 yılı itibariyle yükselme eğilimindedir. 2007 finansal krizle birlikte düşüşe geçmiştir. 2010 yılı sonrasında tekrar yükseliş eğilimi kazanmış, dalgalı bir yapıda yatay seyir izlemiştir.

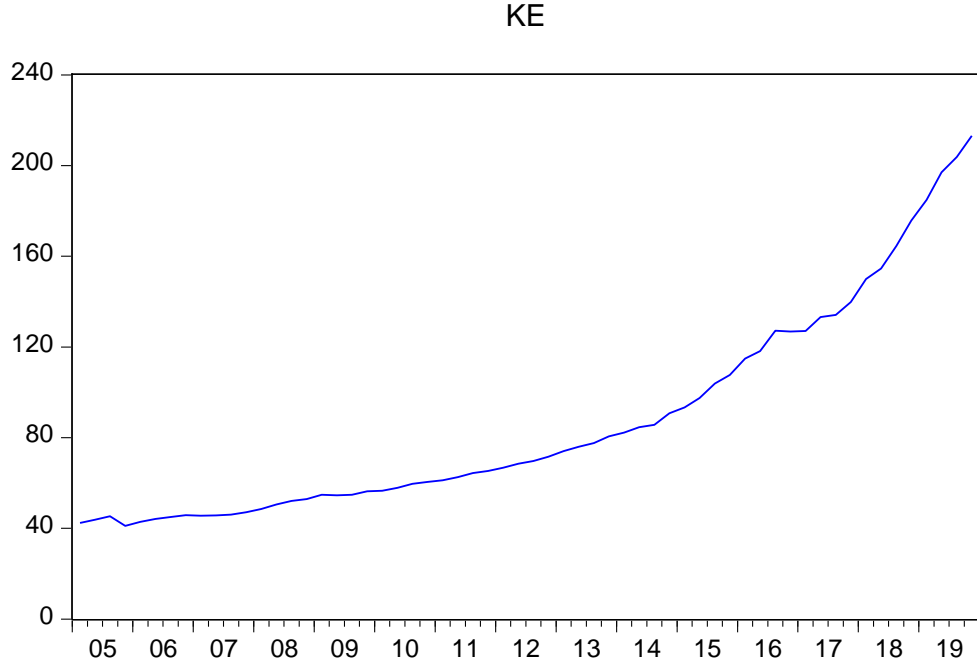
Şekil 2: DLR değişkeni için [2005.Q1-2019.Q4] Dönemi Grafiği

DLR

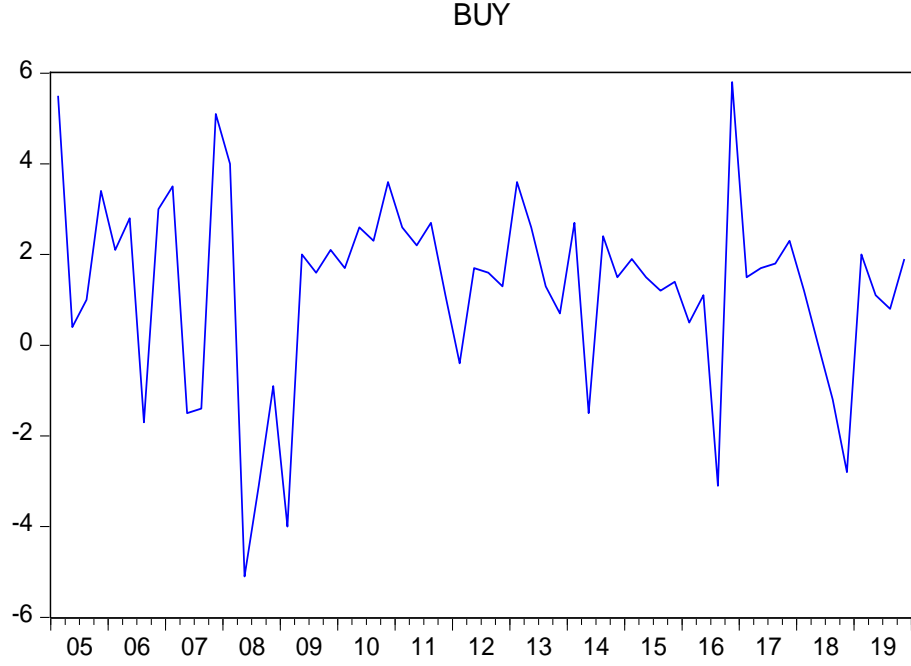
Grafik 2'den de görüldüğü gibi DLR değişkeni dalgalı yatay seyir yapısından 2011 yılı itibariyle yükseliş eğilimi kazanmış, iniş çıkış göstermesine rağmen yükselme eğilimi devam etmektedir.

Şekil 3: KE değişkeni için [2005.Q1-2019.Q4] Dönemi Grafiği

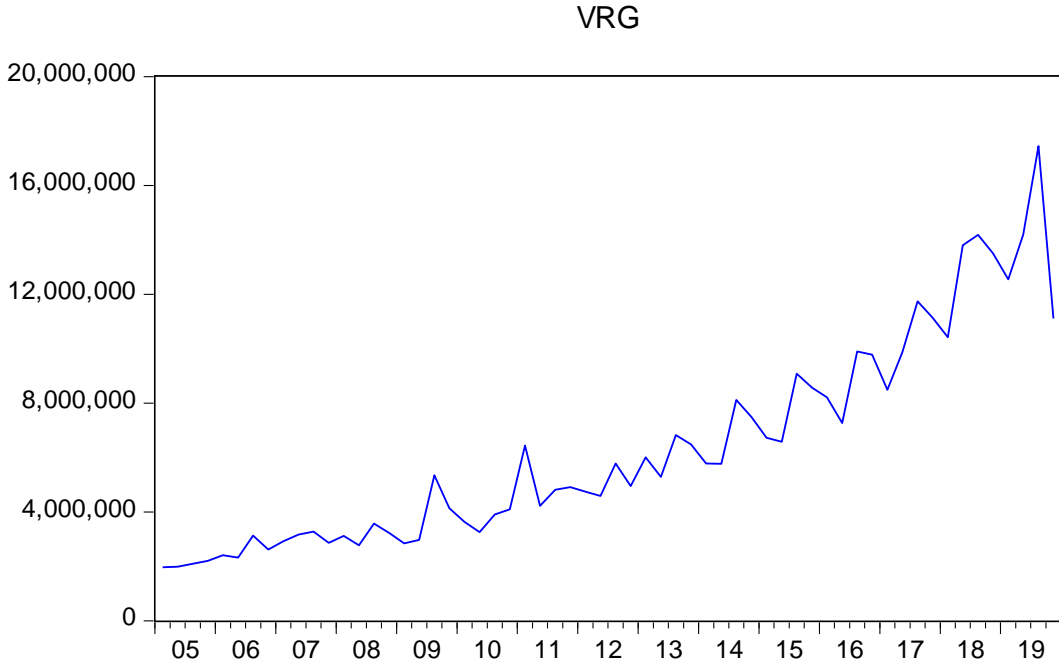
Grafik 3'ten de görüldüğü gibi KE değişkeni dönemler boyunca artan bir seyir izlemektedir. 2016 yılında artış eğilimi olmuş, 2017 yılında tekrar rutin seyrine devam etmiştir

Şekil 4: BUY değişkeni için [2005.Q1-2019.Q4] Dönemi Grafiği

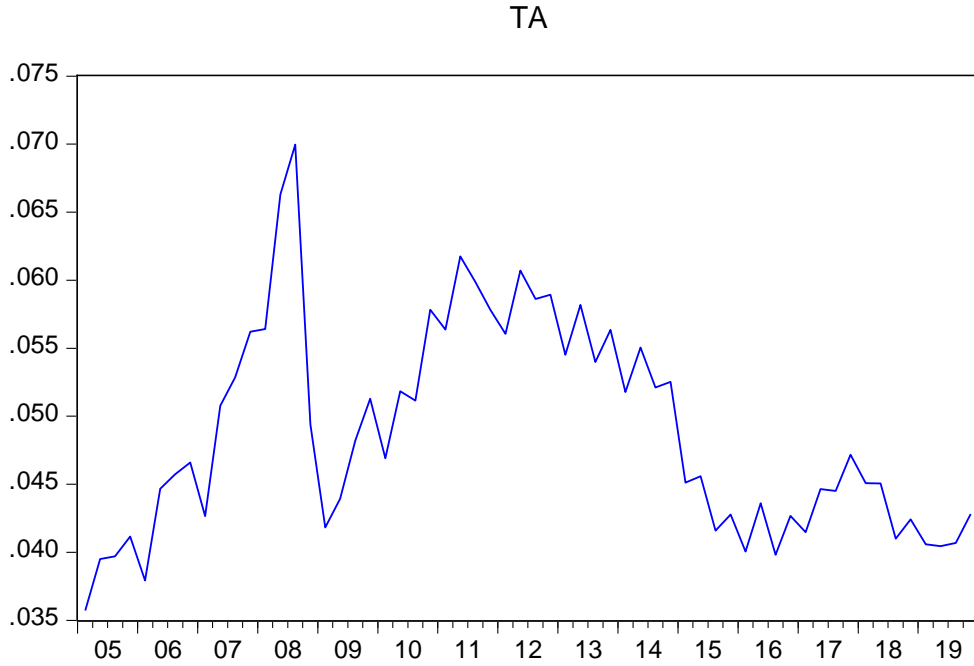
Grafik 4'ten de görüldüğü gibi BUY değişkeni özellikle 2008 finansal kriz döneminde büyük bir iniş eğilimi kazanmış, sonrasında 2010 yılında yükselişe geçmiş, dönemsel iniş ve çıkışlar yaşayarak ortalama etrafında seyir izlemiştir.

Şekil 5: VRG değişkeni için [2005.Q1-2019.Q4] Dönemi Grafiği

Grafik 5'te de görüldüğü gibi VRG değişkeni düzensiz dalgalanmalar yaşamış, fakat yükseliş eğilimini kaybetmemiştir.

Şekil 6: TA değişkeni için [2005.Q1-2019.Q4] Dönemi Grafiği

Grafik 6’da görüldüğü gibi TA değişkeni 2007 sonuna finansal kriz dönemine kadar yükselme eğilimi taşırken, ani bir düşüş yaşamıştır. 2009 sonunda tekrar yükselişe geçerek 2012 yılında düşüş eğilimi kazanmıştır. 2016 yılı sonrasında tekrar yükselmiş 2018-2019 döneminde yatay bir seyire geçmiştir.

3.4. Ekonometrik Yöntem

Çalışmada veriler ortak başlama noktasına göre ele alındığında $n=60$ olarak zaman serileri analizi için uygunluk göstermemiştir. Veriler çeyreklik yapıda olduğu için çeyrek dönem veriler için uygunluk sağlayan Kantil Regresyon Analizi uygulanmıştır.

3.4.1. Kantil Regresyon

Koenker ve Bassett (1978) tarafından önerilmiş bir modeldir. Temel mantığı koşullu kantillerin bağımsız değişkenlerin bir fonksiyonu olarak modellenmesidir. Geleneksel regresyon modeli bağımlı değişkenin koşullu ortalamasındaki değişimleri açıklamaya çalışırken; kantil regresyon koşullu kantillerdeki değişimleri açıklamaktadır. Bu yönüyle geleneksel regresyona göre daha esnek ve araştırmanın niteliğine göre değişik kantiller kullanılabilir. Bağımlı değişkenin dağılımının

bağımsız değişkenlerden nasıl etkilendiğine dair önemli bilgiler verdiğiinden sosyal bilimlerde geniş bir kullanım alanı bulmuştur (Hao ve Naiman, 2007, s.6).

En Küçük Kareler regresyonunda (EKK) hataların karelerinin toplamı minimize edilmektedir. Hataların kareleri yerine farklı değerlerin minimizasyonu da söz konusu olmaktadır. Bu durumda alternatif regresyon modelleri olarak adlandırılan farklı regresyon modelleri kullanılmaktadır. Bu yöntemlerinden biri de Kantil Regresyon(KR)'dur. KR modelleri, koşullu ortalama fonksiyonları ve koşullu kuantil fonksiyonları için tahmin yapılmasında kullanılmaktadır. Kantil Regresyon, medyan regresyonun belirlenen kantillerler için genelleştirilmiş halidir. Bu regresyon modelleri uç değerlere ve eğikliğe, EKK'dan daha az hassastır. Kantil Regresyon, ilk olarak regresyondaki klasik varsayımlardan hata terimlerinin normal dağılması varsayımını ihmal eden robust (sağlam) bir regresyon tekniği olarak ortaya çıkmıştır ve daha kapsamlı bir regresyon görüntüsü sunmak amacıyla tasarlanan bir yöntemdir (Koenker, 2005, s.112).

Bu yöntemin diğer bir avantajı da normalliğin sağlanmaması durumunda da etkin tahminler elde edebilmesidir. Normal dağılımın sağlandığı durumlarda EKK ile 0.5'inci kantil benzer sonuçlar verecektir. EKK Regresyon Modeli'nde, hata teriminin değişkenlerin değerinden bağımsız olduğu (varyanslar homojen) varsayılmaktadır. Kantil Regresyon Modeli'nde ise, hata terimlerinin değişkenliğine izin verilmekte ve varyans yapısına ilişkin herhangi bir varsayımı bulunmamaktadır (Baur vd., 2004, s.4685).

Veri setinde değişen varyans saptandığında, en küçük kareler yöntemi sonucu elde edilen tahminler güvenilir değildir. Bu durumda, kantil regresyon koşullu dağılım fonksiyonunun herhangi bir kantilinde bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi esas alarak değişen varyansı ele almaktadır. Kantil regresyon bağımlı değişken dağılımının tüm ölçeği ve şekli üzerindeki değişkenlerin etkilerini belirlemek için yer değiştirme modelinin ötesine gitmektedir. Kantil çizgilerinin aralığı dağılımın sağa ya da sola çarpık olduğunu göstermektedir (John ve Nduka, 2009, s.34). Kantil Regresyon Modeli aslında yerleşim modelidir.

Basit yerleştirme modeli, $Y_i = \beta + e_i$ olarak ifade edildiğinde, burada yer alan Y_i , simetrik F dağılım fonksiyonuna sahip bağımsız, özdeş bağımlı, β medyanlı tesadüfi değişkendir. Bu modelde θ .'inci örnek kantili, $\min_{\beta} \frac{1}{n} \left\{ \sum_{i: y_i \geq \beta} \theta |y_i - \beta| + \sum_{i: y_i < \beta} (1 - \theta) |y_i - \beta| \right\}$ ifadesinin minimizasyonu ile elde edilmektedir. Bunu doğrusal regresyon modeli, $y_i = x_i' \beta + e_i$ θ .'inci kantil regresyon gözlem değerlerinin işaretlerine dayalı olarak, $\theta \min_{\beta} \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left(\theta - \frac{1}{2} + \frac{1}{2} \text{sgn}(y_i - x_i' \beta) \right) (y_i - x_i' \beta)$ şeklinde tahmin edilmektedir. Burada $\text{sgn}(a)$, a 'nın işaretidir ve pozitif ise "1", negatif veya sıfır şeklinde ise "-1" değerini almaktadır. Tahminlerin bu şekilde, yani; gözlem değerlerinin büyüklüğü yerine gözlem değerlerinin işaretlerine dayalı olması, Kantil regresyonun robust bir yöntem olmasını sağlamaktadır.

Minimizasyon için birinci mertebe koşulun sağlanması gerekmektedir. Birinci mertebe koşulunun $K \times 1$ vektörü, $\min_{\beta} \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left(\theta - \frac{1}{2} + \frac{1}{2} \text{sgn}(y_i - x_i' \beta) \right) x_i = 0$ olarak gösterilmektedir. Bu ifade, GMM'ne uyan bir moment fonksiyonudur. Moment fonksiyonu, $\psi(x_i, y_i, \beta) = \left(\theta - \frac{1}{2} + \frac{1}{2} \text{sgn}(y_i - x_i' \beta) \right) x_i$ biçiminde tanımlanabilir. $\psi(\cdot)$ 'nin moment fonksiyon olarak geçerli olabilmesi için $E[\psi(x_i, y_i, \beta_\theta)] = 0$ koşulu gerektirmektedir. GMM yöntemi kullanılarak elde edilen parametre tahminleri tutarlı ve asimtotik olarak normal dağılımlı olmaktadır. Belirli düzenleme şartları altında, $\sqrt{n}(\hat{\beta}_\theta - \beta_\theta) \xrightarrow{L} N(0, \Lambda_\theta)$ olarak gösterilebilir. Burada, $\Lambda_\theta = \theta(1 - \theta) \left(E \left[f_{u_\theta} \left(\frac{0}{x_i} \right) x_i x_i' \right] \right)^{-1} E \left[x_i x_i' \right] \left(E \left[f_{u_\theta} \left(\frac{0}{x_i} \right) x_i x_i' \right] \right)^{-1}$ biçiminde tanımlanır. Olasılık değeri "1" olduğunda ve $f_{u_\theta}(0/x) = f_{u_\theta}(0)$ ise, yani; hata teriminin yoğunluğu sıfır etrafındaysa ve x 'ten bağımsızsa $\Lambda_\theta; \Lambda_\theta = \frac{\theta(1 - \theta)}{f_{u_\theta}^2(0)} \left(E \left[x_i x_i' \right] \right)^{-1}$ şeklinde sadeleştirilmektedir. $f_{u_\theta}(\cdot/x)$, x 'den bağımsız olduğunda, tüm kantillerin parametre vektörleri sadece kesim noktalarında farklılık göstermektedir. Kantil katsayılarını

yorumlayabilmek için y 'nin açıklayıcı değişkenine göre şartlı kantilinin kısmi türevi alınmaktadır. Türev alındığında, $\partial Quant_{\theta}(y_i / x_i) / \partial x_{ik}$ olmaktadır. Bu türev x 'in k 'inci değerindeki marjinal değişime göre θ 'inci şartlı kantildeki marjinal değişimi vermektedir (Behr, 2008, s.570).

3.4.2. Kantil Regresyon Bootstrap Tahminleri

Bootstrap yöntemi $\hat{\beta}_{\theta}$ 'nin asimtotik matrisinin şekline göre üç farklı yolla hesaplanmaktadır. Bunlar; “Desing Matris Bootstrap Tahmincisi”, “Hata Bootstrap Tahmincisi” ve “Sigma Tahmincisi”dir.

Genel şartlar altında, asimtotik matrisin tutarlı tahmincisini sağlayan Desing Matris Bootstrap Tahmincisi için bootstrap örnekleri x ve y F_{xy} 'nin deneysel bileşik dağılımından çekilir. F_{xy} dağılımından tesadüfi olarak çekilmiş örnek $(y_i^*, x_i^*), i = 1, \dots, n$ olduğunda, $y_i = x_i' \beta_{\theta} + u_{\theta}$ için $Quant_{\theta}(y_i / x_i) = x_i' \beta_{\theta}$ olacaktır. Burada $Quant_{\theta}(y_i / x_i)$ y_i 'nin şartlı kantilidir. Bu ilişkiden yararlanarak, $y^* = x^* \beta_{\theta} + u_{\theta}^*$, $y^* = (y_1^*, \dots, y_n^*)'$ ve $X^* = (x_1^*, \dots, x_n^*)'$ şeklinde yazılmaktadır. β_{θ} , y^* 'nin x^* üzerindeki kantil regresyonundan belirlenen bootstrap tahminini gösterir ve bootstrap tahminlerini elde etmek için B kere tekrarlanabilir. Λ_{θ} 'nin bootstrap tahmincisi aşağıdaki gibi oluşmaktadır (Colin, 2011, s.4).

$$\hat{\Lambda}_{\theta}^{DMB} = \frac{n}{B} \sum_{j=1}^B (\hat{\beta}_{\theta_j}^* - \hat{\beta}_{\theta}^*)'$$

3.4.3. Kantil Regresyon Özellikleri

- Kantil Regresyon, bağımlı değişkenin koşullu dağılımı ile ilgili daha fazla bilgi vermektedir (Wu ve Li, 2009, s.802).
- Kantil Regresyon \mathbf{X} bağımsız değişken vektörü verildiğinde, bağımlı değişkenin koşullu kantillerini tahmin etmektedir. Kantil regresyon sadece bir dağılımın merkezinde değil, aynı zamanda yüksek ve düşük kuyruğunda yer alan değişkenlerin etkilerini ölçmek için kullanılmaktadır (Chernozhukov, 2005, s.809).

- Veri setinde değişen varyans saptandığında, en küçük kareler yöntemi sonucu elde edilen tahminler güvenilir değildir. Bu durumda, kantil regresyon değişen varyansı da ele almaktadır (John ve Nduka, 2009, s.62).
- Ortalama modeli ile karşılaştırıldığında kantil regresyon, aykırı değerlere daha az hassastır. Yani; daha robusttur (Tang ve Leng, 2012, s.31).
- Kantil regresyon tahmin edicilerinin hesaplanması, doğrusal programlama problemi olarak formüle edilebilir ve simpleks yöntemler ile etkili bir şekilde çözülebilir (Koenker, 2005 s.67).
- Kantil regresyonda $p = 0.5$ olması halinde medyan regresyon analizi elde edilmektedir (Koenker ve Bassett, 1978, s.34).
- Kantil regresyon tahmini katsayısı vektörü, bağımlı değişken y 'deki aykırı değerlere hassas değildir ve sağlam bir merkez ölçeği olan ağırlıklı mutlak sapmalar toplamına eşittir.
- Hata teriminin normallik varsayımı sağlanmadığında, kantil regresyon tahmincileri EKK tahmincilerinden daha iyi sonuç (robust) verir.
- Farklı kantillerde farklı çözümlerin elde edilmesi, bağımlı değişken y 'nin koşullu dağılımının farklı noktalarındaki bağımsız değişkenlerdeki değişikliklere farklı cevap vermesi şeklinde ifade edilebilir.
- Kantil tahmincilerin doğrusal kombinasyonuna dayanan L-tahmincileri, genel olarak en küçük kareler tahmincilerinden daha etkilidir (Buchinsky, 1998, s.94).
- EKK yöntemi ile koşullu ortalama fonksiyonları tahmin edilirken, kantil regresyon ile bağımlı değişken dağılımının herhangi bir noktasındaki belirleyiciler açıklanmaktadır. (Zietz vd., 2008, s.319).

3.5. Analiz Sonuçları ve Değerlendirme

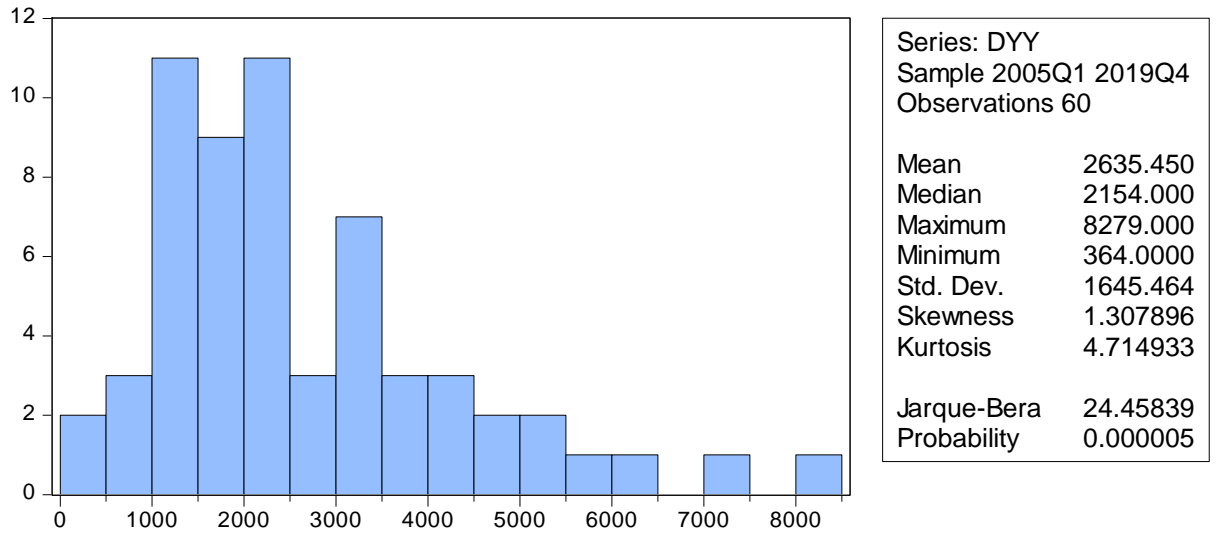
Kantil regresyon modellerinin en önemli avantajlarından birisi de veri setini belli kantillere (19 kantile kadar) ayırmasıdır. Bu çalışmada, veri setini temsil etmek amacıyla kantil değerleri sırasıyla 0.10, 0.25, 0.50, 0.75, 0.90 olarak ele alınabilir. Bu çalışma için, alt düzey DYY miktarını temsil için 0.25, ortalama düzey DYY için 0.50 ve üst düzey DYY miktarı için 0.75 kantil değerleri ele alınarak çözümlenmeler gerçekleştirilmiştir.

Analizlerin ilk aşamasında, bağımlı değişken ve bağımsız değişkenlerin normal dağılıma sahip olup olmadığının belirlenmesi amaçlı Jarque-Bera normallik testi uygulanmıştır. Normal dağılım sağlanmadığı takdirde Kantil regresyon (KR) yöntemi EEK regresyonundan daha robust tahminler verecek ve uygunluk gösterecektir.

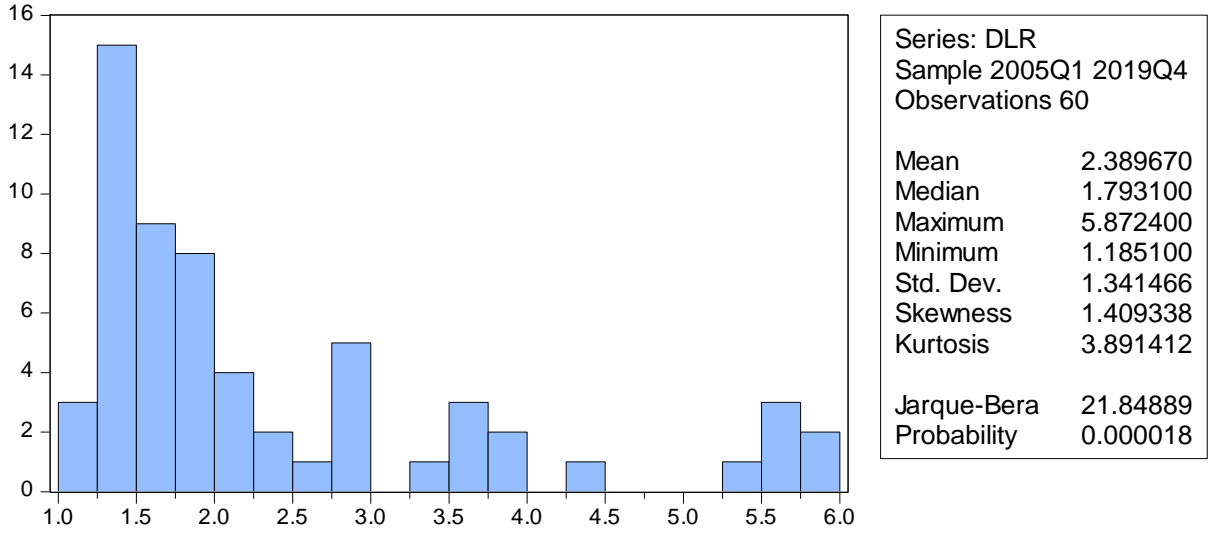
3.5.1. Değişkenlere yönelik normallik test sonuçları

Her bir değişkene yönelik normallik testi sonucunda sadece TA değişkeni normal dağılıma uygunluk göstermiştir ($p>0.05$), diğer tüm değişkenler normal dağılmamaktadır ($p<0.05$). Veriler hem çeyrek dönem olduğu için hem de çoğunluk değişken için normal dağılım sağlanmadığından Kantil regresyon bu veri grubu için uygun bir analiz olmuştur.

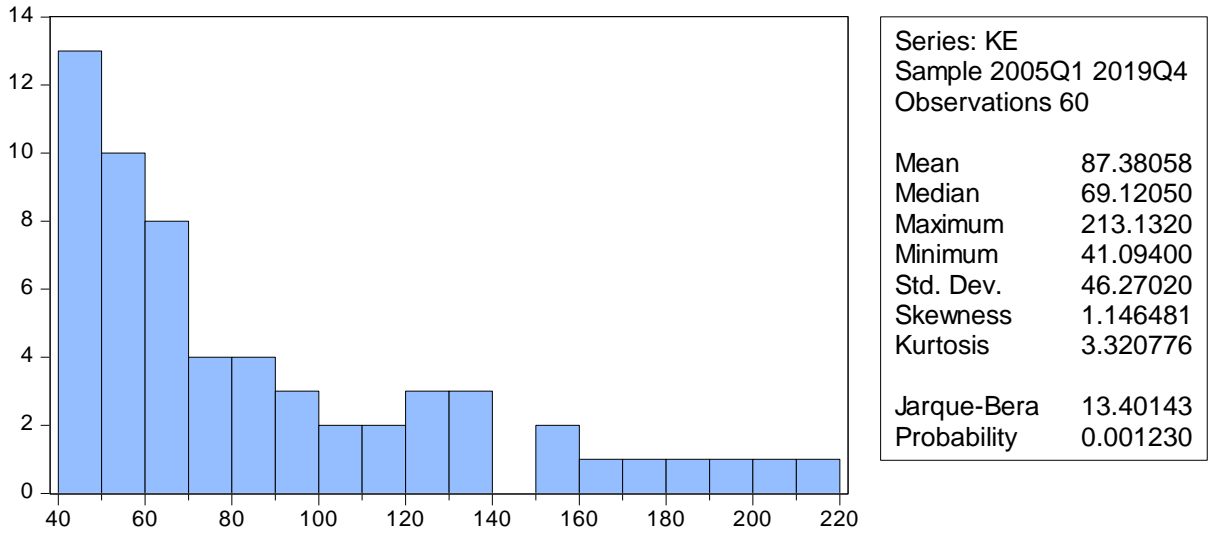
Şekil 7: DYY Normallik Testi Sonucu

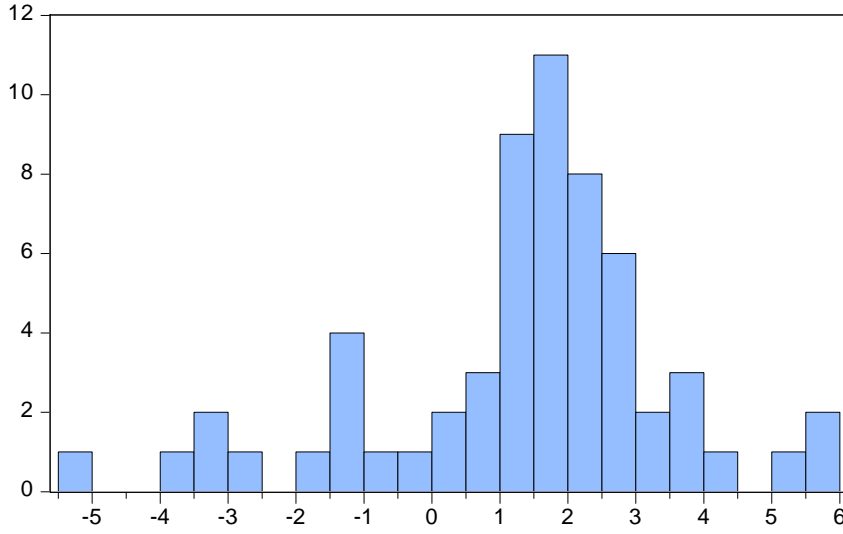
Şekil 8: DLR Normallik Testi Sonucu

Şekil 9: KE Normallik Testi Sonucu

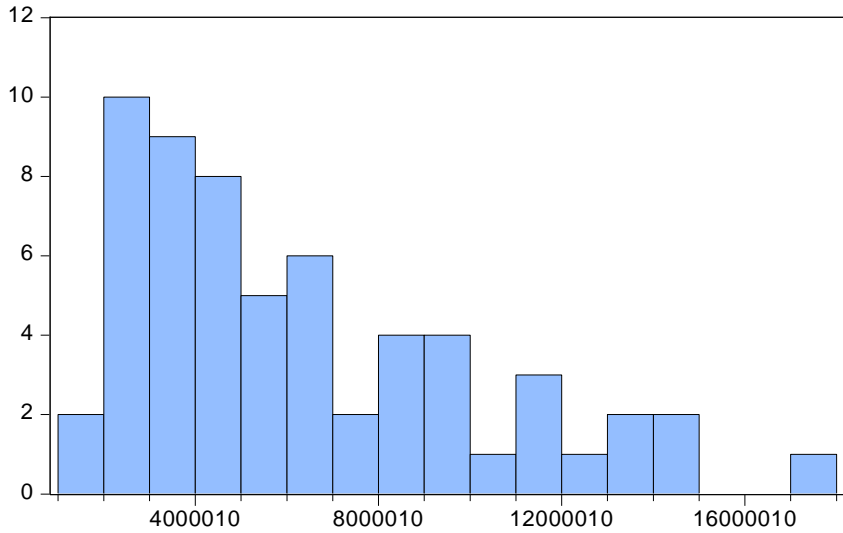

Şekil 10: BUY Normallik Testi Sonucu

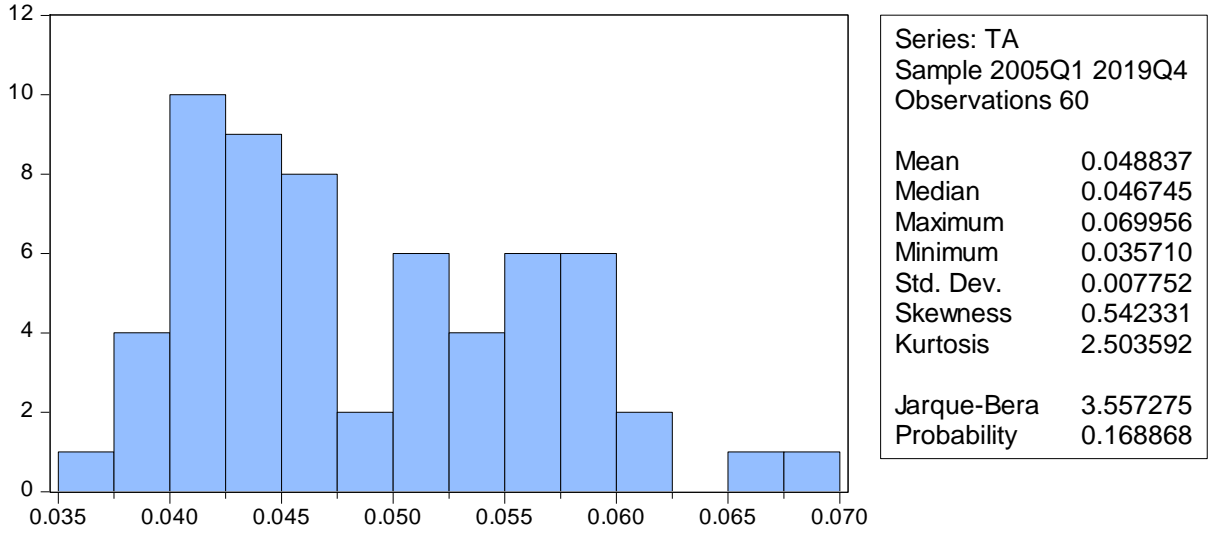
Series: BUY	
Sample 2005Q1 2019Q4	
Observations 60	
Mean	1.261667
Median	1.600000
Maximum	5.800000
Minimum	-5.100000
Std. Dev.	2.163025
Skewness	-0.731632
Kurtosis	3.842083
Jarque-Bera	7.125611
Probability	0.028359

Şekil 11: VRG Normallik Testi Sonucu

Series: VRG	
Sample 2005Q1 2019Q4	
Observations 60	
Mean	6342140.
Median	5313927.
Maximum	17443005
Minimum	1966435.
Std. Dev.	3762774.
Skewness	0.958367
Kurtosis	3.123354
Jarque-Bera	9.222715
Probability	0.009938

Şekil 12: TA Normallik Testi Sonucu

3.5.2. Simetri İçin Wald Test Sonuçları

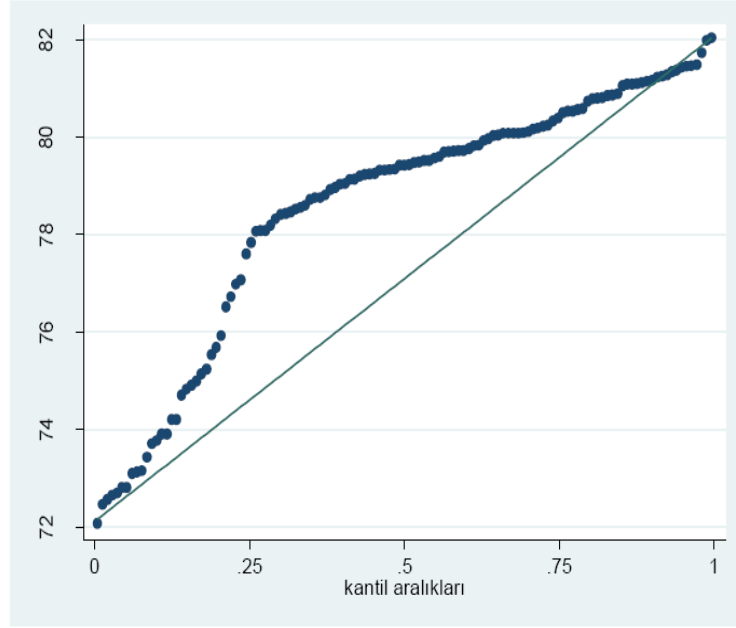
Çalışmada analiz için 0.25, 0.50 ve 0.75 kantil değerleri ile çözümleme yapmak planlanmıştır, bu düzey kantil değerlerinin uygunluğu için modelin tahmininden önce simetri olup olmadığını ölçen Wald Test kullanılmış, daha sonra $Q1=0.25$ $Q2=0.50$ ve $Q3=0.75$ dilimlerinin hesaplanmasına gerek olduğu H_0 hipotezi kabul edilerek anlaşılmıştır. Her üç kantil için model tahmin edilmiş ve modeller yorumlanmıştır.

Tablo 9: Simetri İçin Wald Test Sonuçları

Symmetric Quantiles Test				
Specification: DYY DLR KE BUY VRG TA				
Test Summary		Chi-Sq. Statistic	Chi-Sq. d.f.	Prob.
Wald Test		16.823	3	0.0100
Restriction Detail: $b(\tau) + b(1-\tau) - 2*b(.5) = 0$				
Quantiles	Variable	Restr. Value	Std. Error	Prob.
0.25- 0.75	C	3.01E+5	1.45E+4	0.000

Wald Test sonucuna göre, $p < 0.05$ olduğundan simetri olmadığını belirten H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Bu durumda kantil regresyonun EKK tahminlerine göre daha robust tahminler vereceği literatürde bir çok araştırmacı tarafından belirlenmiştir.

Şekil 13: DYY Değişkeni için Kantil Değerleri Grafiği

Grafik 13’ de bağımlı değişken için kantil aralığı grafiği verilmiştir. Görüleceği üzere ,çalışmada ele alınacak 0.25-0.75 kantil aralığını içermektedir. Grafik yöntemi ile de 0.25-0.75 kantil aralığının uygunluğu belirlenmiştir.

3.5.3. Kantil Regresyon Sonuçları

Boostrap yöntemi ile 500 iterasyon ve 1000 replication ile gerçekleştirilmiştir. Knuth (1969) algoritması ile rastsal üretim (random generator) elde edilmiştir. Boostrap tercihi veri sayısının az oluşundan kaynaklanmıştır. Veriler vergi değişkeninin 2005 itibariyle çeyrek dönemlik sunulması nedeniyle 2005.Q1 döneminden başlatılmıştır, $n=60$ olduğu için zaman serisi analizleri için uygunluk göstermemiş ve bu kısıt nedeniyle sağlam (robust) tahminler üretmek amaçlı az veri durumunda etkin tahminler üreten boostrap yöntemi tercih edilmiştir. Sparsity yöntem olarak Kernel (Epanechnikov) kullanılmıştır. Bandwidth yöntemi olarak Hall-Sheather kullanılmış, $bw=0.24817$ olarak alınmıştır. Bu çözümlene tercihleri literatür incelenerek en çok kullanılan model yapı bileşimi gözetilerek seçilmiştir.

Tablo 10: Q₁=0.25 için Kantil Regresyon Bootstrap Tahmin Sonuçları

Dependent Variable: DYY				
Method: Quantile Regression (tau = 0.25)				
Sample: 2005.Q1 2019.Q4				
Bootstrap Standard Errors & Covariance				
Bootstrap method: XY-pair, reps=1000, rng=kn, seed=556453762				
Sparsity method: Kernel (Epanechnikov) using residuals				
Bandwidth method: Hall-Sheather, bw=0.24817				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	0.483281	0.110198	4.385557	0.0001*
DLR	-2.365602	0.834535	-2.834635	0.0065*
KE	1.351813	0.710681	1.902136	0.0610
BUY	6.158844	1.379628	4.464133	0.0000*
TA	0.013419	0.003422	3.920866	0.0000*
VRG	-5.012051	1.270098	-3.946194	0.0012*
Pseudo R-squared	0.7347	Mean dependent var		2635.450
Adjusted R-squared	0.7252	S.D. dependent var		1645.464
S.E. of regression	1576.407	Objective		30822.84
Quantile dependent var	2153.042	Restr. objective		35635.50
Sparsity	3524.188	Quasi-LR statistic		897.486
Prob(Quasi-LR stat)	0.00098			

*0.05 için anlamlı değişken

Modelin uyum iyiliği ölçütü Quasi LR test sonucunda $p < 0.05$ olduğundan modelin anlamlı olduğu anlaşılmaktadır. Model sonucunda Pseudo R² değerine bakıldığında, bağımsız değişkenler DYY değişkenini %73.4 açıklamaktadır, yani; bağımsız değişkenler DYY ile yaklaşık %73.4 oranında ilişki olduğu belirlenmektedir. Ele alınan bağımsız değişkenlerin KE dışında kalanları istatistik anlamlı ve önemlidir ($p < 0.05$).

Bu sonuçlar DYY değişkeninin %25'lik düşük miktarda olan kısmını tanımlamaktadır. Bu modelde amaç düşük düzeyde yapılan DYY'ların etkileyici faktörlerini belirlemektir. Bağımsız değişkenlerin katsayı değerlerine bakıldığında DYY üzerinde en çok etki sırasıyla; BUY, VRG, DLR ve TA olmuştur. Katsayı değerine bakıldığında, düşük düzey yatırımların TA değişkenine az önem verdiği belirlenmiştir. Kazanç durumları bu tarz yatırımlar için önemli olmamıştır. Aslında temel üç şeye bakmıştır. Büyüme, vergi ve dolar kurudur. Vergiler ve dolar kuru

DYY'ları negatif yönde azaltıcı etkilemektedir, ticari açıklık ve büyüme ise pozitif yönde arttırıcı etkilemektedir.

Tablo 11: Q₂=0.50 İçin Kantil Regresyon Bootstrap Tahmin Sonuçları

Dependent Variable: DYY				
Method: Quantile Regression (Median)				
Sample: 2005.Q1 2019.Q4				
Bootstrap Standard Errors & Covariance				
Bootstrap method: XY-pair, reps=1000, rng=kn, seed=733815139				
Sparsity method: Kernel (Epanechnikov) using residuals				
Bandwidth method: Hall-Sheather, bw=0.24817				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	2.422008	0.734018	3.299658	0.0016*
DLR	-10.63433	4.478117	-2.374733	0.0202*
KE	1.164367	0.233765	4.980925	0.0000*
BUY	12.67661	3.233114	3.920866	0.0002*
TA	4.622185	2.035346	2.270958	0.0260*
VRG	-11.11577	4.499883	-2.470236	0.0158*
Pseudo R-squared	0.7632	Mean dependent var		2635.450
Adjusted R-squared	0.7593	S.D. dependent var		1645.464
S.E. of regression	1576.407	Objective		30822.84
Quantile dependent var	2153.000	Restr. objective		35635.50
Sparsity	3785.433	Quasi-LR statistic		1025.391
Prob(Quasi-LR stat)	0.000535			

*0.05 için anlamlı değişken

Modelin uyum iyiliği ölçütü Quasi LR test sonucunda $p < 0.05$ olduğundan modelin anlamlı olduğu anlaşılmaktadır. Model sonucunda Pseudo R² değerine bakıldığında, bağımsız değişkenler DYY değişkenini %76.3 açıklamaktadır, yani; bağımsız değişkenler DYY ile yaklaşık %76.3 oranında ilişki olduğu belirlenmektedir. Ele alınan bağımsız değişkenlerin tümü istatistik anlamlı ve önemlidir ($p < 0.05$).

Bu sonuçlar, DYY değişkeninin %50 lik medyan ortalama kısmını (orta düzey) tanımlamaktadır. Dikkat edilirse; 0.50 dilim için katsayı değerleri artış göstermiştir. DYY miktarı arttıkça bağımsız değişkenlerin etki düzeyi de artış kaydetmiştir. Bağımsız değişkenlerin katsayı değerlerine bakıldığında DYY üzerinde en çok etki sırasıyla; BUY, VRG, DLR, TA ve KE değişkenleridir. Vergiler ve dolar kuru DYY'ları negatif yönde azaltıcı etkilemektedir, ticari açıklık, kazanç endeksi ve büyüme ise pozitif yönde arttırıcı etkilemektedir.

Tablo 12: Q₃=0.75 için Kantil Regresyon Bootstrap Tahmin Sonuçları

Dependent Variable: DYY				
Method: Quantile Regression (tau = 0.75)				
Sample: 2002.Q1 2015Q2				
Bootstrap Standard Errors & Covariance				
Bootstrap method: XY-pair, reps=1000, rng=kn, seed=733815139				
Sparsity method: Kernel (Epanechnikov) using residuals				
Bandwidth method: Hall-Sheather, bw=0.25395				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	1.458274	0.436958	3.337332	0.0013*
DLR	-42.90284	13.74940	-3.120343	0.0026*
KE	36.94095	15.08571	2.448737	0.0167*
BUY	49.46528	13.77417	3.591162	0.0006*
TA	39.32915	14.38793	2.733483	0.0078*
VRG	-44.97231	2.567014	-17.51931	0.0000*
Pseudo R-squared	0.7893	Mean dependent var		2635.450
Adjusted R-squared	0.7745	S.D. dependent var		1645.464
S.E. of regression	1713.369	Objective		26831.49
Quantile dependent var	3261.000	Restr. objective		34626.25
Sparsity	4218.114	Quasi-LR statistic		1239.7121
Prob(Quasi-LR stat)	0.001416			

*0.05 için anlamlı değişken

Modelin uyum iyiliği ölçütü Quasi LR test sonucunda $p < 0.05$ olduğundan modelin anlamlı olduğu anlaşılmaktadır. Model sonucunda Pseudo R² değerine bakıldığında, bağımsız değişkenler DYY değişkenini %78.9 açıklamaktadır. Ele alınan bağımsız değişkenlerin tümü istatistik anlamlı ve önemlidir ($p < 0.05$).

Bu sonuçlar; DYY değişkeninin %75' lik üst kısmını (yüksek değer) tanımlamaktadır. Bu modelde 0.75 dilim için katsayı değerleri yine artış göstermiştir. DYY değeri arttıkça bağımsız değişkenlerin etki düzeyi de artış kaydettiği açıkça görülmektedir. DYY'nın yüksek değerlerinde bu bağımsız değişkenlerin etkisi de yüksek olmaktadır. Aynı zamanda açıklayıcılığı belirten Pseudo R² değerinin DYY'ın yüksek değerlerine doğru artış gösterdiği belirlenmiştir.

Bağımsız değişkenlerin katsayı değerlerine bakıldığında DYY üzerinde en çok etki sırasıyla; BUY, VRG, DLR, TA ve KE değişkenleridir. Vergiler ve dolar kuru DYY'ları negatif yönde azaltıcı etkilemektedir, ticari açıklık, kazanç endeksi ve büyüme ise pozitif yönde arttırıcı etkilemektedir.

SONUÇ

Küreselleşme ile birlikte sermaye, mal ve hizmetlerin önündeki engellerin kalkarak tüm dünyada serbestçe dolaşması ve teknolojiye, iletişimde meydana gelen gelişmeler sayesinde dünya global bir köy haline dönüşmüştür. Ekonomik olarak küreselleşme süreci II.Dünya Savaşından sonra kurulan IMF ve WB gibi uluslararası gibi kuruluşlarla dünyada ödemeler sistemi güvence altına alınmış olması ve WB'nın kredileri ile savaştan zarar gören ülkelerin yeniden imarı ve kalkınmasıyla birlikte hız kazanmıştır. Özellikle Sovyetler Birliğinin dağılması ile birlikte dünyadaki iki kutuplu düzenin çökmesiyle tüm dünyayı etkisi altına almıştır.

Küreselleşme sürecinin hız kazanmasıyla beraber küreselleşme ile ilgili farklı görüşlerde ortaya çıkmıştır. Küreselleşme yanlılarına göre küreselleşme ile birlikte sermayenin ve ticaretin önündeki engellerin kalkmasıyla beraber ülkelerin ekonomilerinin gelişmişlik düzeyi artmıştır. Bir diğer görüşte küreselleşmeye karşıtlarının ortaya sunduğu görüştür. Küreselleşme karşıtlarına göre küreselleşme gelişmiş ülkelerin geliştirmekte olan ülkeleri sömürmek için ortaya çıkardıkları bir süreç olarak görülmüştür. Bu iki görüşe karşı dönüşümcüler ise küreselleşmenin olumsuz tarafları olduğu gibi olumlu taraflarının da olduğunu savunmuş ve küreselleşmenin kaçınılmayacak bir süreç olduğunu vurgulamışlardır.

Küreselleşmenin temel dinamiklerinden olan çok uluslu şirketlerde küreselleşme sürecinin tüm dünyayı etkisi altına almasıyla beraber dünya ekonomisinde önemli bir konuma gelmiştir. Çok uluslu şirketlerin yapmış olduğu doğrudan yabancı yatırımlarla birlikte yatırım yaptıkları ülkelere yalnızca istihdam sağlamakla kalmayıp beraberinde teknolojik yenilikleri ve yönetim anlayışlarını bu ülkelere getirmişlerdir.

Çok uluslu şirketler özellikle yatırım yapacakları ülkelerdeki ekonomik, politik ve yatırım ortamına ait diğer değişkenleri baz alarak yatırım kararlarını vermektedirler. Ayrıca çok uluslu şirketler IFC, MIGA WAIPA gibi uluslararası kuruluşlarla iş birliği yaparak yapacakları yatırımın başarısını sağlamaya çalışmaktadırlar.

Özellikle sermaye ve teknolojik açığı bulunan geliştirmekte olan ülkeler çok uluslu şirketleri ülkelerine çekebilmek için yoğun çaba harcamaktadırlar. Geliştirmekte olan ülkelerin doğrudan yabancı yatırımları çekme konusunda isteklerinin bir nedeni

ise dış borçlanmaya gitmeden doğrudan yabancı yatırımlar sayesinde ülkelerindeki büyümeyi ve istihdamı sağlamak istemeleridir. Gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye’de çok uluslu şirketlerin yatırımlarını çekebilmek için özellikle 1980’li yıllardan itibaren küreselleşme rüzgarları etkisi altında liberal ekonomik politikalar uygulayarak doğrudan yabancı yatırımları çekmeye çalışmıştır.

1980’den önce dışarıya kapalı ve ithal ikameci planlı bir ekonomi anlayışı izleyen Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlar imalat sektörünü tercih etmiştir. Türkiye’nin uygulamış olduğu hukuki mevzuat ve ekonomi politikaları sonucunda 1980’den önce yeteri kadar doğrudan yabancı yatırım çekmede başarılı olamamıştır.

1980’li yıllarda yapılan düzenlemeler ile birlikte Türkiye doğrudan yabancı yatırım çekmede önceki dönemlere kıyasla daha başarılı olsa da diğer gelişmekte olan ülkelere kıyasla doğrudan yabancı yatırımları çekmedeki payı zayıf kalmıştır. 2000 yılında ilk defa doğrudan yabancı yatırım girişi 1 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. 2006 yılında ise Türkiye 20.2 milyar ABD doları doğrudan yabancı yatırımı çekmesiyle birlikte gelişmekte olan ülkeler arasında 5. sırada kendine yer bulmuştur.

Bu çalışmada Türkiye’nin 2005 ilk çeyreğinden 2019 yılının son çeyrek dönemini kapsayan veriler kullanılarak doğrudan yabancı yatırımlara dolar kuru, kazanç endeksi, büyüme, vergi oranı ve ticari açıklık değişkenlerinin etkileri ele alınmıştır. Çalışmada, çeyrek dönemlik verileri kapsadığından dolayı kantil regresyon analiz kullanılmıştır.

Yapılan kantil regresyon analiz sonucunda Türkiye’deki doğrudan yabancı yatırımları vergilerin ve döviz kurlarının doğrudan yabancı yatırımları negatif etkilediği ticari açıklık, kazanç endeksi ve büyüme ise doğrudan yabancı yatırımları pozitif olarak etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Vergi oranlarının artması çok uluslu şirketlerinin karlılığını azaltacağından dolayı vergi oranlarının yüksek olması çok uluslu şirketleri caydırıcı etki yaratmıştır. Türkiye’nin daha fazla doğrudan yabancı yatırımları çekebilmesi açısından çok uluslu şirketlerin mükellef olduğu kurumlar vergisi oranlarının azaltılması ve çeşitli vergi teşvikleri vererek daha fazla doğrudan yabancı yatırım çekme olanağına kavuşacaktır.

Çok uluslu şirketlerin kazancı Türkiye'deki yapacakları yatırımlar karşılığında elde edecekleri kar Türk lirası olduğu için Türk lirasında meydana gelen değer kayıpları doğrudan yabancı yatırımları caydırıcı etki yaratmıştır. Türk lirasındaki değer kayıplarının arttığı dönemlerde ülkedeki makro ekonomik göstergeleri olumsuz yönde etkilediği için doğrudan yabancı yatırım girişi olumsuz yönde etkilenmiştir.

Ticari açıklık bir ülkenin ithalat ve ihracatının önündeki engellerin kaldırılarak ticaretinin diğer dünya ülkeleriyle bütünleşmesi anlamına gelmektedir. Bir ülkenin ticari açıklığı ithalat ve ihracatının GSYH ile oranlanmasıyla elde edilir. Ticari açıklık oranının yüksek olması doğrudan yabancı yatırımları pozitif yönde etkilemektedir. Türkiye'de 1980'den önce uygulanan ithal ikameci ekonomik politikalar nedeni ile doğrudan yabancı yatırımları çekme konusunda başarılı olamamıştır. 1980 yılından itibaren uygulanan liberal ekonomik politikalar ile Türkiye'nin dünya ekonomileriyle bütünleşme süreci hız kazanmış ve ithalatın önündeki engeller kaldırılmıştır. 2005-2019 yılları arası Türkiye'de ticari açıklık oranının yüksek olduğu çeyreklerde doğrudan yabancı yatırım girişleri pozitif yönde etkilenmiştir.

Ekonomik büyümenin yüksek olması sağlıklı bir ekonomin göstergesi olmasında dolayı doğrudan yabancı yatırımları yapacak çok uluslu şirketlerinin yatırım kararlarında önemli yer teşkil etmektedir. Yüksek büyüme oranları bir ülkenin pazar büyüklüğünü arttıracığından dolayı doğrudan yabancı yatırım girişleri de artacaktır. 2005-2019 yılları arasında Türkiye'de büyüme hızının yüksek olduğu dönemlerde doğrudan yabancı yatırım miktarları pozitif yönde etkilenmiştir.

Kazanç endeksi iş gücü maliyetlerini hesaplamada kullanılan bir endekstir. Doğrudan yabancı yatırımlar maliyet avantajı yakalamak için iş gücüne ödenen ücretler doğrudan yabancı yatırımın yapılması kararlarında önemli bir yer teşkil etmektedir. Ucuz iş gücü tek başına doğrudan yabancı yatırım çekmede bir etken olmamasına karşı çok uluslu şirketlere bir maliyet avantajı sağlamaktadır. 2005-2019 yılları arasında Türkiye'de iş gücü maliyetlerinin düşük olduğu dönemlerde doğrudan yabancı yatırım miktarı pozitif yönde etkilenmiştir. Türkiye'nin iş gücü maliyetlerinde yükü hafifletmek için vereceği işçi sigorta primi destekleri ve diğer teşvikler ile doğrudan yabancı yatırım girişlerini artırması için önem teşkil etmektedir.

Doğrudan yabancı yatırımları pozitif olarak ve en çok etki eden faktör büyüme olmuştur. Türkiye’de çok uluslu şirketleri daha fazla çekebilmek için yüksek hızda büyümeyi yakalaması gerekmektedir. Yüksek hızda büyümeyi yakalaması için Türkiye’nin ihracatı teşvik edici bir ekonomik büyüme modeli geliştirerek üretim ekonomisine öncelik vermesi gerekmektedir. Ayrıca kamu harcamaları yoluyla ekonomik büyümeyi canlı tutmalıdır.

Döviz kurları da çok uluslu şirketlerin yatırım kararlarını negatif olarak ve en çok etkileyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Döviz kurlarında istikrarın sağlanması için faiz oranlarının kura istikrar kazandırıcı şekilde belirlenmesi gerekmektedir. Ayrıca kurlarda oluşabilecek dalgalanmaların boyunu en aza indirebilmek için merkez bankası rezervleri yüksek seviyede tutulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akar, G. (2010). *Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Kompozisyonunun Ekonomik Büyümeye Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi) Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.
- Akbulut, M. (2009). *Doğrudan yabancı sermaye yatırımları: Büyüme istihdam ilişkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.
- Ar, K. N. (2007). *Küreselleşme sürecinde Türkiye'de ücretlerin gelişimi* (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi. İzmir
- Ateş, D. (2006). Küreselleşme Ne Kadar Tek Boyutlu? *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Cilt 7, sayı 1, ss. 25-38.
- Aydemir, C., Arslan, İ., ve Funda, U. (2012). Doğrudan Yabancı Yatırımların Dünya'daki ve Türkiye'deki Gelişimi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (23), 69-104.
- Aydemir, C. ve Kaya, M. (2007). Küreselleşme Kavramı ve Ekonomik Yönü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(20), 260-282.
- Aydemir, O ve Genç, E. (2015). Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Belirleyicileri, Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kapsamında Bir Analiz, Türkiye Örneği. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(2)
- Aydoğuş, İ., Kutlu, E., & Yıldırım, S. (2005). Yolsuzluk ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar. Afyon Kocatepe Üniversitesi *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 1-21.
- Aytekin, İ. (2013). Küreselleşme ve ekonomik küreselleşme. Bitlis Eren Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 123-134.
- Bal, A. (2000). Yabancı Sermaye Yatırımlarına Yönelik Uluslararası Kuruluşların Faaliyetleri ve Türkiye Ekonomisinde Yabancı Sermaye Yatırımları. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(6).

- Balkanlı, A. O. (2002). Küresel Ekonominin Belirleyici Faktörleri Üzerine. Uludağ Üniversitesi, *İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 13-26.
- Baur, D., Saisana, M., Niels, N. (2004), Modelling the effects of meteorological variables on ozone concentration a quantile regression approach, *Atmospheric Environment*, Vol:38, No.28, pp. 4689–4699.
- Baykal, M. (2013). *Hukuksal ve kurumsal bağlamda Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımlar*.(Doktora Tezi).Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Behr, A. (2008), Quantile regression for robust bank efficiency score estimation, *European Journal of Operational Research*, Vol:200, No: 2, pp. 568–581.
- Bodur, H. S. (2007).*Dünyada yabancı sermayenin gelişimi ve yabancı sermaye hareketlerinin Türkiye üzerindeki etkileri*.(Yüksek Lisans Tezi).Marmara Üniversitesi. İstanbul.
- Bozkurt, H., ve Dursun, G. (2006). Bilgi ve İletişim Teknolojileri ile Yabancı Doğrudan Yatırım Akımları Arasındaki Etkileşim: Türkiye İçin Kointegrasyon Analizi 1980-2004. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 1(12).
- Buchinsky, M. (1998). "Recent Advances in Quantile Regression Models: A Practical Guideline for Empirical Research". *The Journal of Human Resources*, 33(1), 88-126.
- Candan, G. T.,ve Yurdadoğ, V. (2017). Türkiye'de Maliye Politikası Aracı Olarak Teşvik Politikaları. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,(27), 150-173.
- Chernozhukov, V.(2005)."Extremal Quantile Regression".*The Annals of Statistics*,33(2), 806-839.
- Cicioğlu, Ş. (2009). Finansal serbestleşme sürecinde Türkiye ekonomisinde finansal derinlik ve baskınlık analizi.(Doktora Tezi).Marmara Üniversitesi. İstanbul.
- Colin C. (2011). An Introduction to Quantile Regression and the Quantreg Procedure, *SAS Institute Inc.*, Paper No: 213-30, pp.1-24.

- Çakmak, G. (2017). *Türkiye’de Yerli ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Güvenlik Harcamaları İle Kıyaslanması* (Yüksek Lisans Tezi). Doğu Üniversitesi. İstanbul.
- Çeken, H., Ökten,Ş., Ateşoğlu,L.,(2008).Eşitsizliği değerlendiren bir süreç olarak küreselleşme ve yoksulluk, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2, ss. 79-95.
- Çetinkaya, M. (2004). *Türkiye ekonomisinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sektörel dağılımının önemi* (Doktora Tezi).Selçuk Üniversitesi. Konya.
- Doğan, B. (2014). *Finansal liberalizasyon altında yatırım: 1980 Sonrası Türkiye Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Hitit Üniversitesi.
- Doğan, K. C., ve Yılmaz, N. (2013). Küresel Sermayeye Dayalı Yeni Ekonomik Düzendeki Ulus-Devlet’in Egemenlik Krizi. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 2(3), 12-19.
- Dönmez, A. (2009). *Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme ve dış ticaret üzerine olan etkileri: Türkiye üzerine bir uygulama*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Çukurova Üniversitesi. Adana.
- Dursun, G. (2004). *Yabancı doğrudan yatırımlar ve belirleyicileri: Türkiye analizi (1981-2003)*.
- Dumludağ, D. (2003).Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Gelişimi. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 96, 241-272.
- Dumludağ, D. (2006). *Doğrudan yabancı yatırım hareketlerinde yatırım promosyon ajanslarının rolü-Türkiye örneği*.
- Dündar, E. (2014). Uluslararası Ticaret Hukukunda Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Çok Uluslu Şirketler İncelenmesi. *Journal of Marmara University Social Sciences Institute/Öneri*, 11(41).
- Ekonomi Bakanlığı Yatırım Teşvik Bülteni.

- Erdilek, A. (2006). Türkiye'nin Osmanlı'dan Günümüze Kadar Uzanan Doğrudan Yabancı Yatırım Ortamına ve Politikalarına Tarihsel Bir Bakış. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (30), 16-35.
- Erdoğan, İ. (2012). *2001-2009 Döneminde Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomiye Etkileri* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi.
- Esgin, A. (2001). Ulus-Devlet ve Küreselleşmeye İlişkin Bazı Tartışmalar, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 25, No: 2, ss. 185-192.
- Gezgin, S. (2005). Küreselleşmenin Medya ve Toplum Üzerindeki Etkileri *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2005,sayı:21, ss:9-12.
- Hao, L. ve Naiman, D. Q. (2007). *Quantile Regression*. The United States of America: Sage Publication.
- Ilgaz, C; (2000), Küreselleşme ve 1980 Sonrası Türk Basınına ve Topluma Yansıması, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını*, 4-29s.
- İleri, Y . (2014). Türkiye'de Özelleştirme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 1 (1) , 149-162.
- John, O. O. ve Nduka, E. C. (2009). "Quantile Regression Analysis as a Robust Alternative to Ordinary Least Squares". *ScientiaAfricana*, 8(2), 61-65.
- Kar, M. ve Tatlısöz, F. (2008). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Ekonomik Faktörlerin Ekonometrik Analizi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi*,(14),1-23.
- Karagöz, K. (2007). Türkiye'de doğrudan yabancı yatırım girişlerini belirleyen faktörler: 1970–2005. *Yaşar Üniversitesi Dergisi*, 2(8), 929-948.
- Kartal, Z. (2007). Kavramsal ve tarihsel yönleri ile küreselleşme. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 251-264.
- Kaya, M. (2009). Küreselleşme yaklaşımları. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 1-16.
- Kıvılcım, F. (2013). Küreselleşme kavramı ve küreselleşme sürecinin gelişmekte olan ülke Türkiye açısından değerlendirilmesi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 219-230.

- Kocadoru, H. (2009). Küresel bir şirketin üst düzey yöneticileri ile Türkiye'de iş yapmayı tercih etme ve etmeme nedenlerini ortaya çıkarmaya yönelik bir görüşme. *Journal of International Social Research*, 2(8).
- Koçtürk, O. M., ve Eker,M. (2012). Dünyada Ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Çok Uluslu Şirketlerin Gelişimi. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 18(1 ve 2), 35-42.
- Koenker, R. (2005), *Quantile Regression*, Econometric Society Monographs, Cambridge University Press.
- Koenker, R. ve Bassett, G. (1978). "Regression Quantiles". *Econometrica*, 46(1), 33-50.
- Kuduğ, S. (2006). *Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi*. (Doktora Tezi).Dokuz Eylül Üniversitesi. İzmir
- Kurtaran, A. (2007). Doğrudan Yabancı Yatırım Kararları ve Belirleyicileri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 367-382.
- Kürkçü, D. D. (2013). Küreselleşme Kavramı Ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar. *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 3(2).
- Narin, G. (2007).Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının özellikleri ve Türkiye ekonomisi üzerindeki olası etkileri.(Yüksek Lisans Tezi).Gazi Üniversitesi.
- Özcan, B.ve Arı, A. (2010).Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri Üzerine Bir Analiz: OECD Örneği. *Ekonometri ve İstatistik e-Dergisi*, (12), 65-88.
- Özer,N.B.(2017). Uluslararası kuruluşların sürdürülebilir kalkınma politikaları. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2).
- Öztürk, L,(2004). Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakış, *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*,(7), 110-128.

- Polat, B. (2018). *Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve yatırım ortamı iyileştirme çalışmalarının etkinliği* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Ticaret Üniversitesi.
- Saray, M. O. (2011). Doğrudan yabancı yatırımlar-istihdam ilişkisi: Türkiye örneği. *Maliye Dergisi*, 161(2), 381-403.
- Süleymanlı, J. (2015). *Azerbaycan’da Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Faktörlere İlişkin Bir Uygulama*. (Yüksek Lisans Tezi). Bursa. Uludağ Üniversitesi.
- Şahin D. (2018). APEC Ülkelerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 415-430.
- Şahinöz, A. (2002). Dünya Ticaret Örgütü’nün Dönüşümü. *Küreselleşme ve Türkiye Tarımı*, Ankara: TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayını, 177-189.
- Şen, B. (2008). Küreselleşme: Anlamlar ve söylemler. Süleyman Demirel Üniversitesi *Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (18), 147-162.
- Şimşek, M. ve Behdioğlu, S. (2006). Türkiye’de Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Uygulamalı Bir Çalışma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(2), 47-65.
- Uluslararası Yatırımcılar Derneği 2018 Yıl Sonu Raporu.
- UNCTAD WIR 2019.
- UNCTAD, World Investment Report 1998-Trends and Determinants.
- Tang, C. Y. ve Leng, C. (2012). "An Empirical Likelihood Approach to Quantile Regression with Auxiliary Information". *Statistics & Probability Letters*, 82(1), 29-36
- T.C. Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye İstatistikleri.
- Tüylüoğlu, Ş. ve Aktürk, L. N. (2012). Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekme çabalarının kurumsallaşması: Yatırım promosyon ajansları. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 85-105.

- Yapraklı, S. (2006). Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımların ekonomik belirleyicileri üzerine ekonometrik bir analiz. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi*, 21(2), 23-48.
- Yardımcı, S. (2011). Türkiye’de insan sermayesi birikiminin doğrudan yabancı yatırımları teşvik etkisi. (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Yavan, N. ve Kara, H. (2003). Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve bölgesel dağılışı. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 1(1), 19-42.
- Yavuz, C. ve Sivrikaya, D. (2009). *Küreselleşmenin Aktörlerinden Çokuluslu Şirketler ve Yönetişim*. Ordu Üniversitesi.
- Yeşil, S. (2010). Küreselleşme ve İşletmelerin Küreselleşme Süreçleri: Karşılaşılan Fırsatlar ve Tehditler. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(6), 22-72.
- Yücer, O. (1994). Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi ve 1980 Sonrası Yatırımların Sektörel ve Ülkelere Dağılımları. (Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Zeren, F. ve Ergun, S. (2010). AB’ye Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerini Belirleyen Faktörler: Dinamik Panel Veri Analizi. *Business and Economics Research Journal*, 1(4), 67.
- Zietz, J., Zietz, E. N. ve Sirmans, G. S. (2008). "Determinants of House Prices: A Quantile Regression Approach". *The Journal of Real Estate Finance and Economics*, 37(4), 317-333.
- Wu, Y. ve Liu, Y. (2009). "Variable Selection in Quantile Regression". *Statistica Sinica*, 19, 801-817.

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, 2009-2017	38
Tablo 2: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Belirleyicileri	47
Tablo 3: 1928-1938 Arasında Kamulaştırılan Yabancı Şirketler.....	59
Tablo 4: Türkiye’deki Doğrudan Yabancı Yatırımlar, 1980-1999	63
Tablo 5: Türkiye’deki Doğrudan Yabancı Yatırımlar, 2000-2018	66
Tablo 6: Verilen Teşvik Belgesi Sayıları ve Sabit Yatırım Tutarları, 2001-2017	71
Tablo 7: Analizde Kullanılan Değişkenlerin Tanıtımı	77
Tablo 8: Değişkenlere Yönelik Tanımsal İstatistik Bilgiler	77
Tablo 9: Simetri İçin Wald Test Sonuçları	89
Tablo 10: $Q_1=0.25$ İçin Kantil Regresyon Bootstrap Tahmin Sonuçları.....	91
Tablo 11: $Q_2=0.50$ İçin Kantil Regresyon Bootstrap Tahmin Sonuçları.....	92
Tablo 12: $Q_3=0.75$ İçin Kantil Regresyon Bootstrap Tahmin Sonuçları.....	93

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: DYY değişkeni için [2005.Q1-2019.Q4] Dönemi Grafiği.....	78
Şekil 2: DLR değişkeni için [2005.Q1-2019.Q4] Dönemi Grafiği	78
Şekil 3: KE değişkeni için [2005.Q1-2019.Q4] Dönemi Grafiği.....	79
Şekil 4: BUY değişkeni için [2005.Q1-2019.Q4] Dönemi Grafiği.....	80
Şekil 5: VRG değişkeni için [2005.Q1-2019.Q4] Dönemi Grafiği.....	80
Şekil 6: TA değişkeni için [2005.Q1-2019.Q4] Dönemi Grafiği.....	81
Şekil 7: DYY Normallik Testi Sonucu	86
Şekil 8: DLR Normallik Testi Sonucu.....	87
Şekil 9: KE Normallik Testi Sonucu	87
Şekil 10: BUY Normallik Testi Sonucu	88
Şekil 11: VRG Normallik Testi Sonucu	88
Şekil 12: TA Normallik Testi Sonucu	89
Şekil 13: DYY Değişkeni için Kantil Değerleri Grafiği.....	90

ÖZGEÇMİŞ

01.09.1992 tarihinde Karabük'ün Safranbolu ilçesinde doğdu.Safranbolu Fatih Anadolu Lisesinden 2010 yılında mezun oldu. Karabük Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümünden 2016 yılında mezun oldu.